

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií

Magisterská diplomová práce

PROTI MASARYKOVĚ REPUBLICĚ

(MONARCHISMUS JAKO IDEOLOGIE ČÁSTI ČESKÉ KATOLICKÉ INTELIGENCE
V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ)

JAKUB RYCHTAR

Praha 2010

VYPRACOVAL: Jakub Rychtar

VEDOUcí PRÁCE: doc. PhDr. Jan P. Kučera

AKADEMICKÝ ROK: 2009/2010

NÁZEV: Proti Masarykově republice (Monarchismus jako ideologie části české katolické inteligence v meziválečném období)

ABSTRAKT: Předkládaná magisterská diplomová práce má za cíl představit fenomén katolického monarchismu v prostředí první československé republiky, a to jako svébytnou a životnou ideologii. Autorovým záměrem bylo upozornit na jeden z opomíjených myšlenkových proudů a zdůraznit tak ideologickou pestrost v „Masarykově“ republice. Ač monarchismus nabízel množství alternativ vůči „politickému provozu“ první republiky, a to především ve 30. letech 20. století, v době sílící krize evropské demokracie, nenacházeli jeho reprezentanti tolik příznivců a sympatizantů, kolik by si představovali. Důvodů bylo několik, mezi hlavní patřil okázale projevovaný katolicismus monarchistů. Doba však této tendenci nepřála, trendem bylo naopak zdůrazňování úzkého sepjetí katolicismu a katolické církve s podunajskou monarchií a habsburskou dynastií, vůči kterým se nový republikánský režim vymezoval. Monarchisté se tedy stavěli jak proti „zesvěštělé“ republice, tak i proti republikanismu, ideologii čechoslovákismu či přebujelému stranicství první republiky. Politický vliv katolických monarchistů byl po celou dobu existence první republiky marginální, mj. proto, že se monarchisté zdráhali působit v politických stranách. Komunikačním kanálem jim byla především periodika, prostřednictvím nichž reagovali na dění v „Masarykově“ republice.

KLÍČOVÁ SLOVA: Monarchismus, katolicismus, konzervatismus, církve, legitimita, tradice, Československo, republikánství, T. G. Masaryk, čechoslovákismus, demokracie, partitokracie, nacionalismus

TITLE: Against Masaryk's republic (Monarchism as an ideology of part of czech catholic intellectuals in mid-war period)

SUMMARY: Diploma thesis deals with catholic monarchism as an ideology in the First Czechoslovak republic. Author tried to present catholic monarchism as minor, omitted but specific and authentic ideology that reacted on politics of the First Czechoslovak republic. Catholic monarchists assumed a critical attitude primarily towards republicanism, ideology of czechoslovakism or overgrown party system. Influence on a politics of the First Czechoslovak republic was pretty marginal. Catholic monarchists did not try to work in political parties. Rather the opposite. They criticized whatever related with political parties. Their way to present ideas and „philosophy“ was writing to number of catholic and conservative journals.

KEYWORDS: Monarchism, catholicism, conservatism, denominations, legitimacy, tradition, Czechoslovakia, republicanism, T. G. Masaryk, czechoslovakism, democracy, partitocratism, nationalism

PROHLÁŠENÍ:

1. Tuto diplomovou práci jsem psal sám, bez cizí pomoci. Čerpal jsem pouze z literatury a pramenů, jež jsou uvedeny níže.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia

V Praze dne

Jakub Rychtar

PODĚKOVÁNÍ: Velmi rád bych na tomto místě poděkoval svému vedoucímu práce doc. PhDr. Janu P. Kučerovi za jeho cenné připomínky, jakož i za mnohdy oprávněnou a vždy spravedlivou kritiku. Jeho erudice a jazykový cit pomohly z této diplomové práce udělat cosi, co se dá snad i číst...

<u>ÚVOD</u>	7
<u>1. KAPITOLA - FILOSOFIE PRVNÍ REPUBLIKY A JEJÍ IDEOLOGIE</u>	13
<u>1.1. Monarchie – republika, kontinuita – diskontinuita?</u>	13
1.1.1. Politické dědictví Rakouska-Uherska	13
1.1.2. Významné státoprávní ideje česky hovořící elity v habsburské monarchii – inspirace pro československé demokraty?	21
<u>1.2. Povaha republikánského zřízení Československé republiky</u>	29
1.2.1. Republika jako novum – konstruování státního zřízení a úsilí o jeho legitimizaci	29
1.2.2. Filosofie a státní ideologie Československé republiky	36
1.2.3. Charakter první republiky a „politický provoz“	41
<u>2. KAPITOLA - KATOLICKÝ MONARCHISMUS V „MASARYKOVĚ REPUBLICE“ – ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA, MYŠLENKY, TÉMATA</u>	47
<u>2.1. Kořeny a ideologické zdroje prvorepublikového monarchismu</u>	47
2.1.1. Nové pořádky	47
2.1.2. Kolébky československých monarchistů	50
<u>2.2. Myšlenkové základy a témata katolického monarchismu</u>	60
Konzervatismus.....	61
Státní právo	65
Katolicismus.....	68
Nacionalismus versus zemský patriotismus	71
Kritika demokracie, moderního světa, kapitalismu, liberalismu, socialismu a totalitarismu	74
Stavovské zřízení a fašistická ideologie.....	82
Morální kodex, princip věrnosti a cti	85
Legitimistický monarchismus a idea legitimní monarchie.....	87
<u>3. KAPITOLA - KATOLICKÝ MONARCHISMUS – PŘEDSTAVITELÉ, DÍLO, PLATFORMY, VLIV</u>	97
<u>3.1. Významní představitelé a jejich dílo</u>	97
3.1.1. Inspirátoři	97
3.1.2. Čeští autoři	105
<u>3.2. Politické a kulturní platformy</u>	112
Rozmach.....	115
Akord	115
Řád	117
Obnova (Národní obnova).....	118
<u>ZÁVĚR</u>	120
<u>PRAMENY A LITERATURA</u>	125

ÚVOD

V případě politických či kupř. kulturních dějin první republiky můžeme bezpochyby hovořit o tématu dobře probádaném a zanalyzovaném. Toto tvrzení se přitom týká více vědy historické, nežli oboru, jemuž se ve svém studiu věnuji - tedy politologie. Zatímco v rámci politologie můžeme dohledat několik vskutku podnětných studií, na základě historického bádání vznikla celá řada zásadních a inspirativních prací. Pokud bych měl hovořit právě o dílech z ranku historického, které mě přivedly k myšlence věnovat se ve své magisterské diplomové práci politologické analýze jednoho z vybraných témat souvisejících s první republikou, byly by to jistě práce Zdeňka Kárníka či Antonína Klimka. Je to právě jejich kritické zaujetí, jež činí tehdejší dění plastičtější, a tedy i srozumitelnější. Ale nejen to. Kárníkova a Klimkova díla jsou cenná i proto, že se vyhýbají jak jednoznačné glorifikaci první republiky, tak paušálnímu odsudku onoho meziválečného dvacetiletí. Jejich přístup oceníme zvláště tehdy, uvědomíme-li si, že interpretace dějin první republiky, jejího smyslu a étosu se pohybovala dlouhá léta ve dvou extrémech. Jeden pól okupovali ti, pro něž republika představovala zakončení dlouholetých tužeb o státě, který by byl jednoduše „jejich“ a ve kterém by především sami sobě dokázali, že si umějí vládnout. Lépe řečeno: že si umějí vládnout „demokraticky a slušně“. Na druhém pólu pak stáli mnozí kritici prvorepublikového zřízení. Je příznačné, že tyto oponenty lze nalézt na dosti široké škále – od ultralevého křídla sociální demokracie (včetně pozdějších komunistů), po příslušníky militantní nacionální pravice. Od stoupců integrálního katolicismu po nejrůznější protestantské intelektuály a myslitele, u nichž bylo společným jmenovatelem kritiky „ponížení evangelického ritu na státní ideologii“. Soustředíme-li se na hledisko náboženské, musíme však v tomto bodě mezi katolíky a protestanty přísně rozlišovat. Kritiků republiky z evangelického tábora bylo mnohem méně již z toho důvodu, že nový stát zaujal k protestantským církvím vesměs vlídnější postoj, než ke katolíkům a ony, či alespoň valná většina jejich reprezentantů, se staly jednou z opor „Hradu“, tedy jakéhosi neformálního politického a myšlenkového „trustu“, jenž existoval pod taktovkou dvou prvních prezidentů Československé republiky (ČSR) –

Tomáše Garrigue Masaryka a Edvarda Beneše.¹ Protestanti vstupovali do nové republiky s puncem moderní církve, moderního křesťanství. Řada lidí v nich navíc viděla ty, kteří byli pronásledováni a teď mají konečně příležitost působit naplno. Relativně liberální prostředí přálo působení celé řady náboženských křesťanských denominací, které zde zhusta začínaly působit. Očekávání evangelíků se však přesto s realitou minulo.

„Do tohoto vývoje [míněn je náboženský kvas po vzniku republiky, pozn. aut.] zasáhla evangelická vyznání daleko méně, než původně doufala a než by se dalo i předpokládat.“²

To, že navzdory dobré startovní pozici budou muset nekatolické církve o svou pozici bojovat, potvrzují i slova prvního československého prezidenta, jimiž Masaryk již na počátku 20. století demonstroval svou nedůvěru k církvím jako takovým:

„Od reformního katolicismu nelze ničeho očekávat, proto, že nelze ničeho očekávat od katolicismu, já také již ničeho neočekávám od protestantismu. Musíme si pomoci sami. [...] Církve nám nestačí svým učením, nestačí nám svým vedením, nestačí nám svou mravností. [...] Církve neodvažují se svobodného slova i v takových dobách, kdy je toho nejvíce potřeba.“³

Jak název mé práce napovídá, bude jejím meritem jak vztah katolických intelektuálů k novému státu, tak rovněž problematika jeho státního zřízení. Do své analyticko - komparativní studie jsem zařadil ty z katolicky a konzervativně orientovaných myslitelů, publicistů, politiků a umělců, kteří se, ať už více či méně, nesmířili s konstrukcí Československa v podobě republikánského zřízení a pouštěli se do mnoha diskuzí a polemik stran smyslu a poselství ČSR obecně. Motivy jejich konání byly různé. Zmínit můžeme pohnutky čistě ideologické (touha zachovat či spíše obnovit

¹ Jan Křen ovšem připomíná, že „[...] režimem prezidentské osobní moci a všemocným dirigentem veškeré politiky, jak byl často protivníky obviňován, Hrad nikdy nebyl [...]. Viz Křen, Jan: Dvě století střední Evropy. Praha, Argo 2005, s. 406. Mínění prvorepublikových monarchistů bylo pochopitelně přesně opačné.

² Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918 – 1938) I – Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918 – 1929). Praha, Libri 2000, s. 318.

³ Masaryk, Tomáš Garrigue: V boji o náboženství. Praha, Jan Laichter 1904, s. 14 – 15. V případě Masarykových názorů na náboženství můžeme hovořit o synergii, tj. úplné sekulárnosti, o „novém náboženství necírkevním“. Patočka, Jan: Češi II. Praha, Oikoymenth 2006, s. 414.

konstituční monarchii) či náboženské (monarchie postavená na římském katolicismu jako na staletími prověřené, a tudíž spolehlivé státní ideologii), bylo by chybou pominout i stránku psychologickou (panovník jakožto personifikovaná hlava rakousko – uherské rodiny a rovněž poslední instance v byrokratickém slova smyslu, k níž je možno se odvolat). Zde je však na místě dodat, že tyto myšlenky nebyly v éře první republiky nijak masově rozšířené, byť touha navrátit se ke starým pořádkům, reprezentovaným „obrozenou monarchií“, jež bude schopna řešit a nakonec i vyřešit mnohé problémy spjaté s novým republikánským zřízením, byla u konkrétních osobností silná.

Aby bylo možno zasadit problém prvorepublikového katolického monarchismu do určitého rámce, je třeba se obrátit hned v první kapitole pozornost k „filosofii“ první republiky a její ideologii. Jakkoli totiž bylo meziválečné Československo po dobu své nedlouhé existence více méně standardní pluralitní demokracií, muselo samozřejmě čelit mnoha problémům a překážkám. Všechny nové státy, jež byly tak či onak vybudovány na troskách Rakouska – Uherska, rostly a formovaly se v atmosféře všeobecné krize – hospodářské, morální i myšlenkové. Značná část starých a léty prověřených tradic a zvyků byla zpochybněna. Ostatně ještě nějakou dobu po svém ustavení musela republika bojovat o svou legitimitu, čelila vlně stávek a sociálních revolt, včetně pokusů o komunistický převrat. Vše zmíněné se pochopitelně nemohlo neodrazit na dalším fungování republiky a její demokracie, počáteční problémy se však promítly i do fungování prvorepublikového politického a potažmo i stranického systému. A právě na morální krizi, způsobenou překotnými událostmi po skončení první světové války a pádu habsburské monarchie, upozorňovala řada českých, katolicky a konzervativně orientovaných intelektuálů. Těm však nebylo nakloněno celkové duchovní prostředí Československé republiky, ani pilíře, na kterých tento stát stál.

K těmto pilířům je možno zařadit:

1. Republikánství - monarchie byla totiž velmi brzy označena za jednoho z viníků právě proběhnuvší války, byla tedy opuštěna jako zastaralá, ba zhoubná. Pád většiny významných trůnů se odehrál během několika měsíců, uprázdněné posty však záhy obsadili tzv. pseudopatroni.

2. Sociální radikalismus – sociální revolta a ekonomický rozvrat, jenž byl její příčinou, byly chápány jako logické vyústění války. Vystávalo proto přesvědčení o přebudování sociálního mechanismu nového státu.
3. Antikatolicismus a odluka církve od státu – odpovídalo snaze o vypořádání se s habsburskou minulostí. Avizovaný rozchod byl ale zpochybněn založením Československé církve husitské, která významně akcentovala myšlenkové zázemí T. G. Masaryka a jeho koncept husitské (reformační) tradice české státnosti.⁴
4. Čechoslovákismus a československý nacionalismus. Válka přinesla vlnu nacionálního šovinismu, idea sebeurčení národů vedla ke vzniku národně čistých národních států, v situaci národnostně složitého Československa vedla ke konstrukci čechoslovákismu, založeném na existenci jednotného československého národa. Československý nacionalismus nebyl v porovnání se sousedními státy přehnaně agresivní či xenofobní, ale spíše paternalistický, v některých otázkách dokonce překvapivě konstruktivní.

Je více než zřejmé, že ani s jedním z těchto bodů žádný z představitelů katolicky orientovaných intelektuálů nemohl dost dobře souhlasit.

Jaká tedy byla povaha zřízení nového státu ve středu Evropy? Jak úspěšné bylo úsilí o jeho legitimizaci? Jak přijala nový stát veřejnost? A byla tato recepce bez problémů? Je možné určit a nějak blíže definovat státní ideologii či „filosofii“ ČSR? Kdo patřil mezi její tvůrce? Abychom si mohli kvalifikovaně odpovědět na všechny tyto otázky, bude výkladu o prvorepublikovém státním zřízení, jeho ideologii a „filosofii“ předcházet potřebný a doufejme, že i užitečný historicko-politologický exkurz před rok 1918. Ozřejmíme si tedy povahu habsburské monarchie a pokusíme se definovat poměr, jaký k ní chovali obyvatelé mocnářství. Naše pozornost bude rovněž patřit stručnému výčtu alespoň těch stěžejních státoprávních idejí tehdejších českých politiků, lépe řečeno těm z nich, které tím či oním způsobem ovlivnily myšlení prvorepublikových elit. Jen tak se lze, dle mého soudu, dopátrat kořenů a ideologických zdrojů

⁴ Jan Patočka psal o heslu „Řím je Antikrist“ jako o „poslední formulaci české eschatologie“. Patočka, Češi II, s. 414.

prvorepublikového monarchismu a jeho duchovního zázemí. Což by mělo být ostatně meritem celé mé magisterské diplomové práce.

V kapitole druhé přejdeme konečně k základní charakteristice monarchistických myšlenek osobností z prvorepublikového katolického tábora. Jak lze charakterizovat myšlenkové zázemí prvorepublikového monarchismu? Jak úspěšné mohlo být prosazování idejí monarchismu v prostředí první československé republiky? Jakou povahu mělo rozhodné odmítání republikánského zřízení?

Ve třetí části přejdeme již k hlubší analýze konkrétních témat katolického monarchismu a jeho politických a kulturních platforem. Pevnou součástí kapitoly bude prezentace stěžejních myšlenek nejvýznamnějších katolicky orientovaných intelektuálů v českých zemích, jakož i rozbor tvorby s těmito idejemi spjaté. V samém závěru této části práce se zaměříme na politickou sílu katolického monarchismu v prostředí první československé republiky.

Kdo tedy byli ti, kteří v českých zemích (z důvodů odlišné situace na Slovensku a Podkarpatské Rusi vědomě nevolím „celočeskoslovenskou“ optiku) myšlenky znovuzřízení monarchie prosazovali? Z jakého vyšli prostředí? Jakými prostředky se pokoušeli tyto své ideje prezentovat? Na jakých platformách tak činili? Jakou měly jejich aktivity odezvu? Jak probíhala jejich komunikace s názorovými protivníky? Cílem mé magisterské diplomové práce bude nejen tyto otázky kvalitně zodpovědět, nýbrž též opravit mnohé z omylů a polopravd, které se kolem těch, o nichž bude řeč, stále šíří.

Závěr práce pak bude patřit komparaci, která bude zahrnovat kladnou či zápornou odezvu monarchistických aktivit české katolické meziválečné inteligence. Chybět nemůže ani další život monarchistické myšlenky v českých zemích a pozdější reakce na aktivity českých monarchistů po roce 1938, tedy za tzv. druhé republiky.

Ve své práci bych se chtěl jednoznačně zaměřit na politologický rozbor celého problému. Metodologicky se bude jednat jak o analýzu, tak o komparaci. Všechny primární dokumenty k tématu byly již publikovány, takže při práci tohoto druhu není

nutný archivní výzkum. Zde půjde spíše o interpretaci dostatečně publikované materie, a to podle standardních zásad našeho oboru.

1. KAPITOLA

FILOSOFIE PRVNÍ REPUBLIKY A JEJÍ IDEOLOGIE

1.1. Monarchie – republika, kontinuita – diskontinuita?

1.1.1. Politické dědictví Rakouska-Uherska

Vznik Československé republiky (ČSR) 28. října roku 1918 je významným mezníkem českých dějin. Na mapě střední Evropy se po skončení doposud nejstrašnější války v lidských dějinách objevil nový státní útvar, jeden z tzv. nástupnických států Rakouska-Uherska.

Historiografie zhodnotila vznik ČSR jako podnik pouhých několika desítek aktivních a ambiciózních jedinců. Alespoň zpočátku tomu tak bylo. Tito „bojitélé starého Rakouska“ měli jasno v jednom: habsburská monarchie jako taková se zcela zprofanovala a v podobě dualistické⁵, *de facto* konfederativní monarchie přežije jen stěží. A přečká-li válku a následné časy zmatku a nového hledání, pak bude muset dojít k fundamentální přeměně mocnářství v celek s odlišným státoprávním uspořádáním než dosud, respektujícím složitou realitu mnohonárodní a vůbec etnicky přepestré říše.⁶ Ano, zprvu i Masaryk a jeho spolupracovníci doma i v zahraničí kalkulovali s přetvořením Rakouska-Uherska na federativním základě, o samostatném státu českém

⁵ Rakousko-Uhersko jakožto duální monarchie existovalo již od roku 1867. Vzniklo po tzv. rakousko-uherském vyrovnání. „Od té doby existovaly vlastně státy dva – Rakousko a Uhry, které měly dva parlamenty a dvě vlády. Spojovala je v první řadě osoba panovníka. [...] V politických zápasech obou polovin říše měla navrch politická reprezentace Uher. [...] Monolitní Uherské království mělo převahu nad členitým útvarem se složitým názvem [Království a země na říšské radě zastoupené, pozn. aut.]. V jejich pojetí [maďarských politiků, pozn. aut.] po zavedení dualismu neexistovala společná říše, nýbrž jen svazek dvou států pod jedním panovníkem.“ Viz Galandauer, Jan: Karel I. – Poslední český král. Praha - Litomyšl, Paseka 2004, s. 121 – 122.

⁶ Navzdory této národnostní a etnické diverzitě, nebylo pochyb o centralizaci obou částí Rakouska-Uherska. Jednotlivým národům (krom rakouských Němců a Maďarů) byl popřán prostor toliko k aktivitám kulturním. Srov. Rak, Jiří – Vlnas, Vít: Habsburské století 1791 – 1914 – Česká společnost ve vztahu k dynastii. Praha, Archiv hlavního města Prahy, Pražská informační služba 2004, s. 14. Centralismus, jenž provázel monarchii od poloviny 19. století, byl nahrazen federalismem *de iure* až v manifestu Karla I. Tato panovnickova reformní aktivita se však dostavila již příliš pozdě. V polovině října roku 1918 Karlův úmysl již nikoho nenadchl a povětšinou ani moc nezajímal. Císařův federalizační manifest neudělal dojem ani v zahraničí. Srov. Galandauer, s. 259 – 261.

či československém nebylo zpočátku ani řeči.⁷ Proti čemu, proti jakému státu se však Masaryk a ostatní vymezovali?

V případě Rakouska-Uherska šlo o monarchii konstituční, tedy o stát přidržující se ústavy, dle níž si byli občané rovni před zákonem. Z právně-historického hlediska je zde také vhodné zmínit Všeobecný občanský zákoník⁸ z roku 1811, jehož ustanovení pak v českých zemích platila téměř půldruhého století, až do roku 1950 (a v části věnované pracovnímu právu až do 60. let). Kromě významných politických a juristických změn byly důležité i proměny myšlenkového světa:

„ [...] na troskách starého stavovského rozdělení se zformovala moderní občanská společnost i novodobé nacionalismy, prosadily se ústavní zastupitelské systémy, které do politického života vtáhly i dosud bezprávné vrstvy. Krátce řečeno: právě tehdy byly položeny základy naší současnosti. [...] České etnikum se během „dlouhého 19. století“ proměnilo v moderní evropský národ s vyspělou kulturou a naučilo se i prvním krůčkům samostatného politického života. Neměli bychom zapomínat, že pokud mluvíme o historických kořenech české demokracie, mluvíme o politické atmosféře habsburské monarchie.“⁹

Shrme-li řečené, pak čeští politologové a historici přiznávají tomuto státnímu celku vcelku vysokou míru demokratičnosti. Mnoho z „politického provozu“

⁷ Ostatně později, už za republiky, uzná i Masaryk ve svých pamětech, že prorakouský aktivismus, jehož premisy sám dlouho sdílel, nebyl vždy jen pouhou oportunitou, ale vážnou a reálnou alternativou národní existence. Srov. Křen, s. 348 – 349. Rovněž Zdeněk Kárník tvrdí, že Čechům stála v cestě k politickým právům spíše privilegiím se těšící německá menšina, nikoli stát sám. Srov. Kárník, Zdeněk: Malé dějiny československé. Praha, Dokořán 2007, s. 24.

⁸ Zákoník, v němčině Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie (ABGB), byl vyhlášen patentem rakouského císaře Františka I. 1. června 1811. ABGB byl do československého práva přijat zákonem č. 11/1918 Sb. zákonů a nařízení státu československého, známým jako recepční norma. Problém ovšem byl v tom, že byl recipován pouze pro české země (Čechy, Moravu a rakouské Slezsko), na Slovensku platilo zvykové uherské právo. S tímto právním dualismem v občanském právu Československá republika neúspěšně bojovala po celou dobu své existence, ale nikdy se občanské právo pro území celého státu v období I. republiky sjednotit nepodařilo. Uspěla až Právnická dvouletka po nástupu komunistické strany k moci, která během dvou let změnila veškerá dosavadní právo a ukončila právní dualismus v Československu. ABGB byl několikrát novelizován (např. z něj v roce 1928 vypadla materie upravující osvojení). Na území českých zemí platil ABGB do 31. prosince 1950, kdy byl nahrazen tzv. středním občanským zákoníkem; po tomto datu zůstala z ABGB v platnosti pouze ustanovení týkající se služební smlouvy (§ 1151-1164), která byla zrušena až zákoníkem práce z roku 1965. Ostatně v Lichtenštejnsku a Rakousku (tam asi tři čtvrtiny textu nebyly dotčeny žádnou z novel) platí ABGB dodnes. Viz Malý, Karel – Sivák, Florian: Dějiny státu a práva v Československu do roku 1918. Praha, Academia 1988, s. 305.

⁹ Rak – Vlhas, s. 6.

habsburské monarchie – např. politická kultura – se logicky přeneslo i do politiky nově vzniklého Československa.

„Přestože nelze až do roku 1918 označit předlitavský politický systém jako skutečně a důsledně demokratický, je nutno připustit, že právě zde se rozvinul základ pro pozdější demokratický režim tzv. První republiky.“¹⁰

Hovoříme-li zde o demokratickém charakteru politiky rakousko - uherské monarchie, musíme se však zastavit u významné proměnné: tou je identifikace občanů mocnářství se státem. Plná loajalita česky hovořících obyvatel ke státu, ve kterém žili, k Rakousku - Uhersku, resp. trůnu a panovníkovi, byla pevná až do přelomových let 1848/1849. Zřejmě naposled pak tato věrnost císaři ožila ještě roku 1866 v souvislosti s prusko - rakouskou válkou, kdy

„sokolové a studenti nabízeli vytvoření dobrovolnických jednotek, politikové se předháněli v projevech věrnosti trůnu.“¹¹

Když Pražský mír¹² vyřadil Rakousko z Německého spolku¹³, Češi doufali, že nyní se již vídeňská vláda nebude muset ohlížet na mínění německých států a upře veškerou svou pozornost a sílu na řešení vlastních problémů. V tomto očekávání se však zklamali. Následovala studená sprcha v podobě vyhlášení již zmíněného dualismu.

¹⁰ Balík, Stanislav – Hloušek, Vít – Holzer, Jan – Šedo, Jakub: Politický systém českých zemí 1848 – 1989. Brno, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav 2003, s. 18.

¹¹ Rak – Vlhas, s. 15.

¹² Pražská mírová smlouva ukončila prusko-rakouskou válku roku 1866. Rakousko se zavázalo vystoupit z Německého spolku, čímž ponechalo Prusku volné ruce při sjednocování Německa. Viz Pečenka, Marek - Luňák, Petr a kol.: Encyklopedie moderní historie. Praha, Libri 1999, s. 386.

¹³ Německý spolek (něm. Deutscher Bund) byl spolek německých i neněmeckých států, který vznikl 8. 6. 1815 spolkovým aktem, dodatečně pak včleněným do závěrečného aktu Vídeňského kongresu až dne 15. 5. 1820 Do Německého spolu vstoupilo v roce 1815 41 států (37 monarchií a 4 svobodná města). Jediným společným orgánem bylo Spolkové shromáždění (něm. Bundesversammlung, též nazývaný Spolkový sněm, něm. Bundestag), jenž sídlilo ve Frankfurtu nad Mohanem a bylo tvořeno vyslanci spolkových zemí. Shromáždění předsedal rakouský zástupce. V letech 1848 – 1849 se v důsledku revoluční krize Německý spolek fakticky rozpadl a obnoven byl až po roce 1850. Vyhrcoující se konflikt mezi nejsilnějšími německými mocnostmi – Rakouskem a Pruskem – vedl v roce 1866 k vojenskému střetnutí, v němž byl Rakousko a jeho spojenci poraženi. Poslední zasedání Bundestagu, na němž se Německý spolek definitivně rozpadl, se konalo v Augšpurku 24. 8. 1866. Viz Honzák, František – Neškudla, Bořek - Pečenka, Marek – Stellner, František – Vlčková, Jitka: Evropa v proměnách staletí. Praha, Libri 1997, s. 434 – 435.

„Rok 1866 se tak z manifestace české loajality stal mezníkem českého rozchodu z monarchií.“¹⁴

Teprve po vyhlášení dualistické prosincové ústavy z roku 1867 zahájili Češi éru „protirakouské“¹⁵ resistance. Neuskutečněná korunovace Františka Josefa I. a Karla I. Svatováclavskou korunou (kterou měla doplnit též korunovační přísaha, jakožto symbol uznání českého státního práva) znamenala příslovečnou poslední kapku ve vztahu Čechů k monarchii. Problém loajality k Rakousku - Uhersku se však netýkal pouze Čechů. O svá práva se hlásili rovněž další národy monarchie. Rakousko - Uhersko zkrátka začalo již před koncem 19. století doplácet na zanedbání snah o vybudování vlastní identity. Lze říci, že tehdy se s monarchií plně identifikovaly již jen špičky byrokracie, vysoká církevní hierarchie, vyšší důstojnictvo a vládnoucí dynastie. I zde však existovaly výjimky. Racionální důvody vedly k podpoře Rakouska – jen zdánlivě paradoxně – levicové křídlo české politiky. Československá sociálně demokratická strana dělnická nahlížela dunajskou monarchii jako ideální hospodářský prostor, v němž se může postupně uskutečnit řetězec reforem vedoucí k socialismu. Bohumír Šmeral, jeden z nejvýznamnějších sociálně demokratických politiků (a pozdější zakladatel Komunistické strany Československa), agitoval na českém venkově pro zachování monarchie ještě v létě 1918.¹⁶ Totéž lze říci i o dalších skupinách obyvatel, především pak těch, jimž se budeme podrobněji věnovat ve dvou následujících kapitolách – pravověrných, aktivních katolících¹⁷, z nichž mnozí okázale proklamovali věrnost monarchii a odpor proti českému i zahraničnímu odboji. Například Mořic Hruban, v době ČSR významný lidovecký politik, ještě v říjnu roku 1918 prohlašoval:

¹⁴ Rak – Vláš, s. 15.

¹⁵ Nikoli „protihabsburské“ resistance! Oba poslední rakouští císařové a čeští králové (byť nekorunovaní) František Josef I. a Karel I. byli v českých zemích poměrně oblíbeni. Ani v pohnutých dobách například nebyl z maření českých národních snah nikdy viněn panovník osobně. Je ironií dějin, že ti z Čechů, především příslušníci stavu učitelského, kteří na oba panovníky skládali za monarchie oslavné básně do nejrůznějších publikací, pak po vzniku republiky se stejnou vervou habsbursko-lotrinské monarchie hanili.

¹⁶ Existuje však dost dokladů, že si i mnozí jiní, nejen Šmeral, o němž je to nejvíc známo, uvědomovali rizika radikálního rozchodu s monarchií a vlastně s celou dosavadní českou politickou tradicí. Srov. Křen, s. 348 – 349.

¹⁷ K této skupině obyvatel českých zemí lze nalézt opozitum v sousloví „matrikové katolíci“. Neboť přesto, že se k římskému katolictví hlásila i po vzniku Československa drtivá většina česky hovořících obyvatel, pro řadu z nich byla příslušnost k víře jen jakousi směsicí zvyků a tradic. Mnozí už byli opravdu jen „matrikové katolíci“, tedy ti, kteří brali víru jako jistou povinnost a církevního života v katolické církvi se neúčastnili.

„My, čeští katolíci, nemáme nic společného s ostatními českými stranami, které chtějí samostatnost českého státu. My představujeme konzervativní český monarchismus. Chceme, aby česká samostatnost byla řešena pod korunou habsburskou.“¹⁸

Všechny výše popsané události a procesy, jež byly součástí „citové“ odluky Čechů od rakousko - uherské monarchie, urychlila první světová válka. Zvláště rakouští Němci se během ní netajili tím, že po vítězném skončení bojů dojde k úzkému spojení monarchie s Německem a k ráznému potlačení slovanských politických aspirací.¹⁹ Ještě přednější byla ta skutečnost, že „normální“ politika *de facto* do podzimu 1916 v Předlitavsku neexistovala. Parlament nezasedal, ministerský předseda hrabě Stürgkh vládl takřka absolutisticky. K pochybnostem o smyslu mocnářství vedla i ty nemnohé obyvatele českých zemí, kteří v nějaký étos habsburské říše ještě věřili, rovněž tupost propagandy a s ní pevně spjaté vojenské cenzury. Ostatně vojenské kruhy, a nejen ty, vytýkaly Čechům nedostatečné nadšení pro válku, nedostatečný patriotismus a nedostatek loajality ke státu.

Lze tedy konstatovat, že Češi byli do protirakouských pozic doslova vháněni. Neboli: odboj jim byl vnucen teprve ve chvíli, kdy se sami vzdali jakékoliv naděje v reformovatelnost dunajského soustátí.²⁰ Boj proti Rakousku - Uhersku však nevedli Češi sami a mocnářství se nerozpadlo jen jejich zásluhou. Přesto přijali „rychle, rádi a hrdě Němci vytvořený obraz věčných velezrádců“.²¹

Jestliže tedy předválečná česká společnost vnitřně již dozrála ke státní svébytnosti, ale překročit rakouský rámec se buď neodvažovala, či to považovala za nevýhodné, ba nemožné, průběh a výsledek světového konfliktu ji k tomuto překročení téměř vyzval a ve vojenské i politické porážce Rakouska-Uherska a Německa vytvořil pro ně zásadní předpoklad. Federalizační manifest Karla I. nemohl tuto situaci již

¹⁸ V prvních letech republiky se nejen Hrubanovy výroky o věrnosti monarchii staly vděčným předmětem citací v různých brožurách a člancích sestavovaných na tehdy velice frekventované téma „římští klerikálové za války“.

¹⁹ Německý radikál Wichtl mluvil kupříkladu o tom, že v Rakousku existují národy „panské“ a národy „služebné“ a že „[...] před trvalým zajištěním vlády Němců v Rakousku nesmí zasedat parlament.“ Viz Galandauer, s. 130 – 131.

²⁰ „[...] představa, že byli [Češi, pozn. aut.] protirakouští už dávno, neobstojí před historickými fakty a je dokonce nelogická. Až do léta 1914 byli Češi právem přesvědčeni, že dosavadní nemalé úspěchy zaručují národu nejlepší perspektivu v Předlitavsku,“ píše Zdeněk Kárník. Viz Kárník, Malé dějiny, s. 28.

²¹ Rak – Vlnas, s. 21.

zvrátit. Byť by jeho akceptace vlastně znamenala do jisté míry naplnění Palackého myšlenek: Rakousko by se přeměnilo ve svaz čtyř národních států, českého, německého, polského a jihoslovanského.²² Hovoříme-li o odmítnutí federalizačních plánů Karla I., pak nutno zmínit například historika, bytostného konzervativce a monarchistu Josefa Pekaře, jenž byl naopak příznivcem státního práva historického, které podle něj nemohlo být kompatibilní s právem sebeurčovacím, s nímž se v manifestu operovalo.²³

Před politickou reprezentací se časem vynořila zásadní otázka. Týkala se charakteru nového státu ve střední Evropě. Se svou interpretací tehdejších událostí přišel v článku České herese Karel VI. Schwarzenberg, píšící v tomto případě pod pseudonymem Jindřich Středa:

„V říjnu 1918 zajisté nešlo jen, nebo spíše hlavním pořadatelům nešlo vůbec, o obnovu čili restauraci českého státního práva. Však z české ústavy, tak propracované a osvědčené, neobnovili zhola nic. Ostatně neměli co činit s věrolomným Františkem Josefem I., nýbrž Karlem I., toužícím napravit křivd na Čechách spáchané. Ale ani sesazení Domu Rakouského nemuselo přivoditi republiku – což její původci dobře věděli, ostatně by jim to nenadále zesnulý Štefánik byl vyjasnil. Jenže – co tito kouzelníci vůbec vytýkali rakouské dynastii? Nečeský ráz? [...] Snad jim vadil „rámeček Rakouska“ kolem české samostatnosti? Dvacet let nic nedělali, nežli že stát zapojovali do mezinárodních útvarů. Byli přesvědčenými republikány? Za dvacet let nepřipustili skutečnou volbu hlavy státu. Chtěli osvobodit Slováky? Dvacet let je chovali v jakési vyšetřovací vazbě, nebo převychovací polepšovně. Tedy proč tito lidé sesadili českého krále? Z důvodů, které konečně ovládají každého člověka: z důvodů náboženských. Bílá hora musí být odčiněna. Tábor je náš program. Řím musí být souzen a odsouzen. Nebude králův ani papežův.“²⁴

²² S nějakým typem federace pracovaly už i projekty Františka Ferdinanda d'Este a jeho spolupracovníků před první světovou válkou.

²³ „Včerejší manifest odhodlal se rozbítí ctihodnou tvář království Českého a markrabství Moravského,“ cituje Pekařovu reakci Jan Galandauer. Viz Galandauer, s. 260.

²⁴ Hanuš, Jiří: Malý slovník osobností českého katolicismu ve 20. století s antologií textů. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2005, s. 216 – 217.

Středa se tak ve svém článku dotkl nejen volby zřízení a „zvláštního“ přístupu některých Čechů ke katolickému náboženství, přidal též poznámku, která odhaluje vcelku kladný postoj tehdejších česky mluvících elit k poslednímu (byť nekorunovanému) českému králi Karlu I. Sesazení dynastie považuje za bláznivinu, za věc, která naprosto odporuje českému historickému právu. Právě toho se drželi nejen jeho šlechtičtí předkové a on sám, ale i valná většina českých monarchistů - ať už v jejich žilách kolovala modrá krev či nikoliv. Jejich heslem byla kontinuita politického zřízení i národního života, legitimita, konzervativní přístup k politice a pochopitelně též ono již několikrát zmíněné historické právo.²⁵ Pokud jde konkrétně o změny politického zřízení státu – ty měly přicházet pozvolna, takřka neviditelně, vždy však s přihlédnutím k historickým tradicím toho kterého státního útvaru. Český národ se ale, jak sugestivně tvrdí Schwarzenberg, vždy choval naprosto opačně, byl národem revolucionářů, který svými věčnými povstáními proti stávajícím (a hlavně legitimním) zřízením a panovníkům sám sobě jen zatápěl:

„[...] jednou národ provedl odpad od víry a revoluci proti legitimitě. Ztratil mnoho, a nebyti včasného návratu k dědičnosti, mohl ztratiti víc. Po druhé provedl revoluci proti Církvi a legitimitě, a ztratil Lužice a mnoho svobod. Po třetí provedl revoluci pod vedením nepřátel Církve a (ač mohl prostě restaurovati právo) schválně pošlapal zásady a tradice legitimacy, a vybudoval republiku na základech revoluce a sebeurčení. Ztratil polovinu korunních zemí a samostatnost své politiky.“²⁶

Rovněž „revolucionáři“ z roku 1918 podle Středy/Schwarzenberga při konstruování republikánského zřízení naprosto pomýjeli tyto podmínky.²⁷ Především z toho důvodu pak

²⁵ „Byl to přece Pekař, kdo se jako jedna z mála postav české veřejné scény zastal české šlechty, když ji nová republika stíhala zákony i publicistickými útoky [...]. Oproti vyzdvihování některých „pokrokových“ epoch – husitství, českobratrství a národního obrození – Pekař akcentuje kontinuitu národního života od počátků až do současnosti [...]. Za hlavní opěrné body pak logicky pokládá ty postavy, proudy a jevy, které se ke kontinuitě hlásí, udržují ji a předávají ji přetvořenu dál [...]. Odtud Pekařův důraz na roli svatého Václava, na národní význam Jana Nepomuckého, na selské písmáky typu Františka Vaváka a Josefa Dlaska [...]. Tento „konzervativní“ důraz na význam tradic a kontinuity, i toto chápání historie jakožto společenského a morálního závazku vůči přítomnosti velmi dobře souzní s odedávným světopohledem šlechty,“ píše v úvodní studii k výboru z díla Karla VI. Schwarzenberga Martin C. Putna. Více Schwarzenberg, Karel František: Torzo díla – Karel VI. Schwarzenberg. Praha, Torst 2007, s. 23 – 24.

²⁶ Tamtéž, s. 217.

²⁷ Schwarzenberg doslova píše o „kontinuitě v revolucích“. Přihlédneme-li k jeho světonázoru a publicistice, do níž jej promítal, jedná se jen zdánlivě o oxymoron.

republika marně hledala jak své místo na evropském kontinentě, tak také vlastní, charakteristickou identitu, se kterou by byla schopná přežít nejen bouřlivá 30. léta 20. století.

1.1.2. Významné státoprávní ideje česky hovořící elity v habsburské monarchii – inspirace pro československé demokraty?

„[Palacký], největší zjev politických dějin českých, geniální konceptor státní ideje národně federativní, který mínil touto cestou uspokojit státoprávní nároky koruny české, ve vyšší rovině však i uzdravit a zachránit rakouskou monarchii a uklidnit politické poměry dunajského prostoru, a který v nejvyšší rovině podával řešení naprosto obecně aplikovatelného.“ (Václav Černý)

Pokud jsme v předchozí podkapitole velmi stručně pohovořili o povaze habsburského soustátí a potažmo o tom, co způsobilo rozchod Čechů s monarchií, musíme se ještě v této části zastavit u přehledu významných státoprávních idejí, tak jak byly formulovány postupně od revolučních let 1848/1849 politiky, intelektuály i jinými předními osobnostmi českého etnika v monarchii a na které pak částečně navazovaly i ideje prvorepublikové.

Rozvoj české společnosti umožňovalo liberální prostředí Rakouska po polovině 19. století. Prospívalo faktorům a aktérům nesoucím, prosazujícím a utvářejícím českou národní společnost. Politicko - ideologicky se tato společnost definovala státoprávním programem, založeném na historickém státním právu.

Za prvního významného politika, prosazujícího dílčí cíle českého státoprávního úsilí, lze označit Františka Palackého, jenž vytvořil ucelený politický program federalizace Rakouska. Palacký při svých cestách po německých státech²⁸ zjistil, že velká část tamních liberálů a demokratů by chtěla české země začlenit do budoucího sjednoceného Německa. Tato představa byla pro něj neslučitelná s myšlenkou svébytné národní a státní existence Čechů nejen v minulosti, ale i v budoucnosti. Z toho nemínil ustoupit. Zdůraznil to výslovně i v proslulém psaní do Frankfurtu z 11. dubna 1848, v němž odmítl svou spoluúčasť na přípravě voleb do celoněmeckého Národního shromáždění slovy, že

*„český národ malý sice jest, ale odjakživa zvláštní a sám sobě stávající“.*²⁹

²⁸ Důležitá a určující byla v tomto smyslu jeho desetidenní studijní cesta, na kterou se vydal na jaře 1846.

²⁹ Palacký, František: Spisy drobné I.Praha. Vyd. Bohuš Rieger. Praha, Bursík a Kohout 1898, s. 18.

Palacký byl přesvědčen o tom, že uvnitř příštího sjednoceného Německa by českému národu hrozila jistá záhuba. Při vypracovávání své federalizační koncepce habsburského soustátí nahlédl Rakousko pro jeho mnohonárodní povahu jako Evropu v malém, tj. jako území *sui generis*, jež sdružuje územní celky schopné komunikovat a přežívat na bázi jakési společně sdílené identity. Tato identita by měla být společně s hlavou státu – v případě Rakouska panovníkem – stmelujícím prvkem soustátí. Každému realistickému politikovi, a jím byl bezpochyby též Palacký, muselo být jasné, že žádná evropská velmoc neměla tehdy zájem na existenci samostatného českého státu. Tím byla také ovlivněna Palackého úvaha o soužití malých národů v prostoru mezi sjednocujícím se Německem, velkým Ruskem a muslimskou Osmanskou říší na Balkáně. V podmínkách světové centralizace, posilované rychlým rozvojem průmyslu a komunikací, a také s ohledem na protichůdné mocenskopolitické zájmy velmocí ve střední Evropě i na Balkáně, nevěřil Palacký tomu, že by se v této oblasti mohly trvale udržet samostatné malé státy. Navrhoval proto přeměnu existující habsburské říše ve středoevropskou federaci svobodných národů, která by uznávala rovnoprávnost všech národů, národností a náboženských vyznání na základě přirozeného práva. Federaci měly podle Palackého charakterizovat dva navzájem propojené principy - princip odpovědnosti za celek a princip vnitřní konkurence.

Na vypracovávání konkrétních plánů na federalistickou přestavbu mnohonárodnostní říše se pak Palacký podílel od července 1848 do března 1849 na zasedáních rakouského říšského sněmu ve Vídni a později i v Kroměříži. Z poznámek a pozdějších článků Františka Palackého na toto téma je zřejmé, že ani federalizace monarchie nesměla znamenat mezinárodní oslabení habsburského mocnářství. Palacký nechtěl, aby ústřední moc ve federaci byla příliš omezena, protože jejím prvořadým úkolem mělo být vyrovnávání případných rozporů mezi jednotlivými součástmi mnohonárodní federace.

„Chtěli jsme dále mocnářství konstitučně demokratické, poněvadž musíme žádati plné uznání práv lidskosti pro každého člověka, i poněvadž stavové privilegování

*ve státu byli by ve zřejmém odporu s hlavní myšlenkou nového Rakouska, se zásadou rovného práva všech.*³⁰

Vysněné federativní Rakousko mělo být dle Palackého konstituční monarchií, která by svým národům dopřávala maximální míru autonomie.

Tím, kdo později Palackého program rozvedl, byl Karel Havlíček. Oba myslitelé se přitom inspirovali anglosaským typem liberální demokracie, zejména tehdy novým, dnes již klasickým výkladem a srovnávacím hodnocením americké demokracie od francouzského politického filosofa Alexise de Tocquevilla. Havlíček si přitom dobře uvědomoval vzájemnou výhodnost českého (a slovanského) spojení s vládnoucí dynastií a také ji vehementně obhajoval:

*„My, rakouští Slované³¹, máme největší potřebu a užitek z toho, když se Rakousko pohromadě udrží, poněvadž se tak i my Slované pohromadě udržíme, /.../ Přiznejme se ale, že naše rodina císařská pro nás důležitý, totiž mocný jest spojenec, /.../ Nám, Slovanům, záleží na zachování Rakouska, držíme se tedy dynastie, držíme se monarchického principu.*³²

O jednom tedy nebylo pochyb – slovanské národy monarchie (mezi nimi i Češi) nepočítali, co se státního uspořádání týče, s ničím jiným, než s habsburskou monarchií. V tomto byli Palacký s Havlíčkem zajedno. Druhý jmenovaný však podmiňoval loajalitu Čechů (tehdy již se o nich takto dalo bezesporu mluvit) potřebou, aby se dynastie ve vlastním zájmu „také pevně a věrně svobody přidržela“.³³

O podobě Rakouska a o místě, které v něm mělo Čechům připadnout, se začalo hovořit téměř deset let poté, co Karel Havlíček napsal výše již uvedená slova, v měsících kolem vydání říjnového diplomu, resp. únorové ústavy z roku 1861.³⁴

³⁰ Palacký, s. 101 – 102.

³¹ V tomto smyslu jsou zde Slované míněni Havlíčkem jako volnější množina etnik žijících v tehdejší habsburské monarchii, nikoli kolektiv spojený sympatiemi a politickým programem. Havlíček vymezil termín „Slovan“ čistě etnograficky, nikoliv jako etnikum. Přispěl tak k vymezení české národní identity.

³² Rak – Vlnas, s. 13 – 14.

³³ Tamtéž.

³⁴ Zatímco Říjnový diplom byl v zásadě vstřícným krokem vůči federalistickému programu, Únorová ústava, zvaná též Schmerlingova, byla ve své podstatě centralistická. Pro federalisty byla Únorová ústava

Jelikož se nemůžeme vzhledem k charakteru práce věnovat podrobněji těmto státoprávním bojům Čechů, připomeneme jen, že se v tomto případě jednalo vlastně o výměnu názorů mezi zastánci mocnářství unitárního, dualistického a federalizovaného. Česká národní strana ve spojení s historickou šlechtou nadále důsledně zastávala profederalistické stanovisko. Přesvědčení, že je to jediná cesta k přežití Rakouska, vyjádřil pak opět František Palacký ve svém nejlepším politickém spise *Idea státu Rakouského*. Tomu všemu však předcházelo vojenské fiasko habsburské monarchie v severní Itálii, v létě 1859. Porážka neznamenal jen ztrátu Lombardie, ale také mnohem hlubší problém – ztrátu sebejistoty Rakouska, že jeho neabsolutistický režim praktikovaný po celá padesátá léta je možné udržet i nadále. Palackému nešlo v jeho *Ideji státu Rakouského* o míru nějakých dílčích ústavních svobod, jimiž měl být „vylepšen“ stávající absolutismus. Jeho idea byla ideou, jak administrativně a politicky uspořádat říši tak, aby mohla obstát v nových sociálních a politických podmínkách. Jinak řečeno, jím předpokládané autonomní územní komplexy by vznikly kombinací kritérií čistě etnických, historických a ekonomických.³⁵

Pokud jsme ohledně prosazování federalismu a historického práva hovořili výše o koalici historické šlechty s táborem občanských politiků, po vydání Únorové ústavy dochází mezi těmito nepřilíš ještě ohraničenými entitami k rozporům. Právě tehdy totiž počíná vlastní boj o prosazení českého státoprávního programu. Co víc – ocitáme se u počátku moderní české občanské politiky. Martin Sekera k tomu ve svém článku píše:

„Cíl této koncepce státního práva byl jasný: habsburská dynastie měla uznat starobylé státoprávní normy země Koruny české. To možná uspokojilo českou aristokracii, ale ne občanské národní politiky. Ti v duchu Palackého představy o etnickém národu soudili, že každý národ má také přirozené právo se rozvíjet a utvářet podle svých možností a v rámci státu se podílet na správě svých záležitostí.“³⁶

obrovským zklamáním. Z mnoha titulů viz např. Sekera Martin: *České státoprávní zápasy*. In: *Idea českého státu v proměnách staletí*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2008, s. 145 – 146.

³⁵ Taktéž Československá republika vznikla na podobných základech – totiž na kombinaci práva historického a přirozeného. S přihlédnutím k ekonomické realitě, do níž se nový stát zrodil.

³⁶ Sekera, s. 146.

Nicméně všechny pokusy českých politiků o nápravu poměrů skončily neúspěchem. Z politiky odešel dokonce i František Palacký, jehož myšlenky inspirovaly představitele zdánlivě protikladných politických táborů: části historické šlechty, staročeků i radikálních státoprávníků – ač ti příliš nestáli o to, aby byli s Palackým a Staročechy spojováni.

Je signifikantní, že za první republiky se k Palackému a jeho politické filosofii klonili jak lidé kolem Masaryka, tak také mnozí jeho oponenti – v našem případě monarchisté.

Zklamání Čechů z jejich neúspěšného politického usilování bylo takřka hmatatelné a pocit opakujících se neúspěchů umocnilo nadto vyrovnání mezi rakouskými Němci a Uhry v roce 1867. Tento náraz notně otrásl důvěrou Čechů k monarchii. Odezva na toto vyrovnání, jež velmi dobře zakotvila v historické paměti, napomohla po mnoha letech, už za první světové války ke státoprávní negaci Rakousko-Uherska.³⁷

Státoprávní program tedy nebyl o nic blíže naplnění, než když se prvotně črtal. Novinář Gustav Eim shrnul tuto situaci ve svém článku *Jinou cestou!* následovně:

„Za dvacet pět let neučinil program státoprávní, ačkoli podporován byl hrdinným úsilím pětimilionového národa, ani krůček kupředu, ba on zatlačen zpět. Národně získali jsme něco, státoprávně pranic. Centralisaci spíše půdy přibylo. [...] Nemáme ani dnes ještě k provedení státoprávního programu dostatečných sil, a proto jich nemáme, že jsme je v marném zápase státoprávním vyplýtvali.“³⁸

Nicméně i tehdy, kdy mnozí již pochybovali, zda zvolená taktika je ta pravá, byl státoprávní program rozvíjen. Co bylo vůbec cílem českých politiků? Odpověď zní: dosažení jednoznačné pozice „státního národa“ v monarchii, jenž by byl respektován vládní politikou, které by se současně mohl účastnit. Co však Čechům komplikovalo

³⁷ Češi se přitom proti dualismu nijak výrazněji nepostavili. O dualismu německo-uhersko-českém jen snili. Nakonec se snažení českých politiků smrštklo na uznání rakousko-uherského dualismu a pouze v jeho rámci o jakýsi český „subdualismus“.

³⁸ Eim, Gustav: *Jinou cestou!* In: Penížek, Josef (ed.): *Gustav Eim. Úvahy*. Praha, Jan Otto 1898, s. 197.

zařazení se mezi státotvorné národy monarchie, bylo jejich potýkání s němectvím.³⁹ Pole, na němž se konal tento zápas, leželo přímo v českých zemích, především pak v Čechách, dokonce, jak píše historik Robert Kvaček: „byl střetáváním o jejich celistvost“.⁴⁰ Usilování Čechů směřovalo v monarchii dvěma směry. Jako první lze uvést snahu o podíl na vládní moci a spoluodpovědnost za chod státu. Paralelně s tím tu však existovaly i plány na zásadní koncepční přebudování státu. Proč „přebudování“? Proto, že samostatný český stát mimo Rakousko nebyl považován za záruku národního rozvoje, za nepochybnou „spásu“. O samostatném českém státě uvažovala tehdy pouze vcelku marginální strana radikálně nacionálních státoprávníků.⁴¹ Spíše než plané uvažování nad více než nepravděpodobnou státní samostatností, byla shledávána užitečnější „soustavná práce drobná“⁴², uvnitř národní společnosti i v „celorakouském“ prostoru.

Co se týče politického života a jeho rozvíjení v monarchii, vzbuzoval naděje Čechů rozvoj rakouského parlamentarismu i ústavnosti, s nimiž byly spojovány i demokratizační posuny ve společnosti. Avšak ani rozvoj parlamentarismu, ani s ním spjaté změny rakouských vlád nesměřovaly ke zdárnému ukončení česko-německých národnostních vyjednávání. Rozvíjení a precizaci koncepce státoprávního řešení to osudově podvazovalo. Co toto přešlapování na místě způsobovalo je nabíledni: na obou stranách, jak české, tak i německé, rostl a sílil nacionalismus. Právě nyní se množily myšlenky na to, jak zaměřit českou státnost mimo Rakousko. Závěry byly ale spíše skicami, jež neměly většího ohlasu v české veřejnosti. Fakt, že právě tehdy se začalo

³⁹ Ovšem ani podpora ze strany rakouských Němců nebyla skomírající monarchii dopřána. Většina jich, ostatně stejně jako již v roce 1848, spatřovala svůj ideál mimo hranice habsburské říše, ve sjednoceném Německu. Více viz Rak – Vlnas, s. 19.

⁴⁰ Kvaček, Robert: O novodobé české státotvornosti. In: Češi a svět. Sborník k pětasedmdesátinám Ivana Pfaffa (k vydání připravil Josef Polišenský). Praha, Euroslavica 2000, s. 86.

⁴¹ V podobném duchu píše o radikálních státoprávnících Martin Kučera: „Státoprávní obsah české politiky, naznačený už na konci 18. století, svérázně formulovaný v letech 1848 – 1849 a jasně čitelný od let šedesátých, se ve své radikální formulaci domáhal plné restituce historické státnosti českých zemí v habsburské monarchii, nejen tedy zrovnoprávnění národního, jak bylo příznačné pro všechna neněmecká a nemaďarská etnika monarchie od roku 1848, nýbrž i státního.“ K radikálním státoprávníkům blíže Kučera, Martin: Pokrokáři. In: Politické strany I, 1861 – 1938, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. Brno, Doplněk 2005, s. 313 – 340.

⁴² Kvaček, s. 86.

hlasitěji hovořit o nějaké formě české samostatnosti, však nelze - na rozdíl od případu radikálních státoprávníků - již jen tak lehce pominout.⁴³

S českým státoprávním programem definitivně skoncovalo vypuknutí první světové války. Česká společnost v roce 1914 připomínala ze všeho nejvíc neutrála, který byl zatažen do války a nemohl od žádného z válčících táborů nic čekat. Také proto reagovala česká politika na vznik války většinou pasivitou. Ta se však netýkala všech českých politických stran. Tradičně prorakouští klerikálové pokračovali v loajální politice, jejich antipod, nacionálně radikální strany, byly ochromeny perzekucí. První se k protirakouské orientaci přiklonil, vlastně již před válkou, vůdce mladočeské strany Karel Kramář. Rozhodování Masaryka bylo těžší, třebaže věřil v převahu Dohody a jejich zdrojů.

Definitivní ránu z milosti dostalo rakušanství české společnosti během čtyř válečných let. Funkce Rakouska - Uherska, jakožto státu, který by mohl být v budoucnu schopen ochrany menších národů v něm žijících, byla zpochybněna. Šrámy na pověsti říše, jež pomáhala rozpoutat světový konflikt, jevíly se zanedlouho nezhojitelné. A když se ani nový panovník Karel I. neodhodlal uprostřed války rozloučit s dualismem a spojenectvím s „vilémovským“ Německem, znamenalo to i pro Čechy, kteří navenek stále ještě projevovali svou věrnost monarchii, pověstnou poslední kapku. V roce 1916, v den vstupu na půdu říšské rady, jejíž rokování bylo po několika letech, kdy v rakousko - uherském mocnářství prakticky rozhodovali členové generálního štábu, obnoveno, toto slavnostně prohlásili:

„Opírajíce se v tento dějinné chvíli o přirozené právo národů na sebeurčení a svobodný vývoj posílené nadto u nás nezadatelnými právy historickými, státními akty plně uznanými, budeme se v čele svého lidu domáhat sloučení všech větví československého národa v demokratický stát.“⁴⁴

⁴³ Kromě prozatím nesoustavných a mlhavých návrhů, které si pohrávaly s úplnou samostatností, objevovaly se mezi některými českými intelektuály a politiky, a to ne poprvé, fantastické plány počítající s budoucí existencí českého království v lůně opět blíže nespecifikované „Slovanské říše“ vedené ruským carem. Na politický život neměly tyto myšlenky vliv, přesto vyjadřovaly existující politické napětí, nálady a tendence.

⁴⁴ Kárník, Malé dějiny, s. 37.

Bylo typické pro tehdejší dění, že Češi mluvili ještě jazykem monarchismu, přesto ale revolučně.

Za to, co se zdálo být řešením obecně zabezpečujícím svěbytnou existenci národa, považovali již mnozí státní program. Zvláštní jeho složkou byl přitom důraz na další rozvíjení a prohlubování demokracie, lépe řečeno důvěra v její podstatný vliv na utváření státu i v mezinárodních vztazích. Mělo jít přitom o jakousi „českou (československou) variantu“ demokratizace, neboť Rakousko - Uhersko ukázalo se být této demokratizace neschopno.⁴⁵

Český národní program rozvíjený před válkou však neodumřel. Ono „státoprávní českoslovenství“⁴⁶ představovalo *de facto* transformaci, novou podobou tohoto letitého českého politického programu. Češi tu najednou již stojí na přímé cestě ke vzniku Československa. Ostatně toto „státoprávní českoslovenství“ mělo později významný vliv na konstruování, upevňování a vůbec životnost Československa jakožto demokratické republiky.

⁴⁵ Zdeněk Kárník shrnuje: „Masaryk všude zdůrazňoval, že osvobozené národy vytvoří na rozdíl od Habsburků státní útvary, které budou schopny tento důležitý kout Evropy demokratizovat a přinést mu stabilitu.“ Tamtéž.

⁴⁶ Kvaček, s. 87.

1.2. Povaha republikánského zřízení Československé republiky

1.2.1. Republika jako novum – konstruování státního zřízení a úsilí o jeho legitimizaci

„Demokracie, to je hovor mezi rovnými.“ (Tomáš Garrigue Masaryk)

Ten, kdo se dožil Československé republiky, před válkou ani neuvažoval o tom, že by něco takového, jako samostatný stát Čechů mohl kdy vzniknout. První světová válka však mnohé zpochybnila a uvedla do netušených pohybů. Pomáhala vytvářet zprvu obecné a neurčité, teprve v závěru jednoznačnější mezinárodní podmínky pro realizaci státní myšlenky. Podobně jako český státoprávní program, nebyla ani koncepce československého státu řešením jen pro Čechy. Koncepce počítala s ideou „nové Evropy“, v níž předně najdou místo národy nové, mezi nimi i stát Československý. Pro země již existující bude pak nutné dále se přidršet demokracie.

Demokracie ale, jak známo, slábla v Evropě již ve dvacátých letech, žádoucí čas pro její šíření po Evropě a světě potom rychle mizel v letech třicátých, na jejichž počátku stála těžká hospodářská a hlavně sociální krize, která měla dramatické politické důsledky. Vytváření „nové Evropy“, na jejíž existenci a nejlépe všeobecném uznání byla ČSR životně závislá, v těchto letech pomalu ustupovalo záležitostem utilitárnějším. Toto není negativní hodnotící soud, ale prosté konstatování skutečnosti. Západní velmoci, jejichž stálá pomoc se zprvu zdála skoro automatická, byly se nuceny vypořádávat s vlastními problémy, a to nejen na evropském kontinentu. Podpora Francie, do níž vkládali Masaryk a především ministr zahraničí Beneš své naděje, postupem času slábla. Francie byla po válce unavená a vyčerpaná, a co především - neviděla přes tyto své složitosti za obzor, za nímž ležely země střední Evropy.

V letech po „Velké válce“ měla však být idea demokracie, demokratického zřízení tím, co by propojilo země, jež se nově objevily na mapě střední a východní Evropy se Západem, především s Francií a Velkou Británií, kde demokracie, dle Masaryka, již pevně zakořenila. Fixace československého státu na demokratické země západní Evropy, především na ony dvě z největších a z mocenského hlediska

i nejdůležitějších, překonávala pak - téměř jsme nuceni napsat, že jaksí mimochodem - dlouhodobé rakušanství české politiky.

Demokracie, či lépe myšlenka demokratizace však sama o sobě nemusí nutně implikovat myšlenku republiky. Na tomto místě nutno poznamenat důležitou věc: tradice znamenala v tehdejší středoevropském prostoru jednu z významných veličin a krok k republice znamenal pro mnohé krok do neznáma. Slovo monarchie znamenalo jistotu, osoba panovníka byla synonymem někoho, komu není lhostejný osud obyvatel toho kterého státu. Bylo by omylem představit si, že se jednotlivé národy odpoutávaly od Rakouska snadno. Téměř žádné pochyby se neobjevovaly u Poláků, více jich bylo mezi Slovinci a Chorvaty, nejvíce pak u Čechů.⁴⁷

Pokud jsme o několik řádků výše zmiňovali Velkou Británii, měli bychom poznamenat, že politici z této země měli začasť problém „schválit“ demokratické zřízení zemím, které vznikaly na troskách rozkládajících se mnohonárodních říší Rakousko-Uherské a Osmanské, o republice jako formě státu a vlády ani nemluvě. Je zvláštní, čteme-li mnohdy nijak přehnaně nadšené názory z pera politiků, novinářů i mnohem méně exponovaných lidí žijících v nejdéle nepřetržitě fungující demokracii na světě. Důvody mohou být dva: nedůvěra tradičně spíše konzervativních Britů v jakoukoliv, byť drobnou (což ale nebyl případ evropských poválečných poměrů) změnu *statu quo* v geopolitickém uspořádání Evropy a světa, a rovněž prostá neznalost středoevropské reality. Ale nejen z Ostrovů zněly hlasy varující před nemožností, ba škodlivostí zavedení demokracie ve střední Evropě, před zaváděním umělého rovnostářství, před vzestupem nových elit, u nichž není jasné, jsou-li to skuteční demokraté nebo ti, pro něž je ono původně řecké slovo pouze lákavou etiketou, vstupenkou mezi politickou smetánku těch zemí, které vyhrály válku a jež mají v ruce klíč k novému, snad i spravedlivějšímu uspořádání kontinentu.⁴⁸

⁴⁷ Poučné je v tomto smyslu čtení Masarykovy Světové revoluce, v níž autor mj. tvrdí: „Austrofilství, jak jsem ukazoval, bylo ve všech spojeneckých a neutrálních zemích velmi silné, vítězství nad ním nebylo snadné a rychlé – vždyť sami jsme téměř všichni tak dlouho nutnost Rakouska před celým světem dokazovali a ji hájili.“ Viz Masaryk, Tomáš Garrigue: Světová revoluce – Za války a ve válce. Praha, Orbis, Čin 1925, s. 64. Ostatně sám Masaryk ještě ve svých válečných memorandech určených spojeneckým vládám tvrdí, že nový stát by mohl být toliko královstvím, nikoli republikou, že je to přání rozhodně většiny národa, a že představa českého státu jako republiky je zastávána jen několika radikálními politiky.

⁴⁸ Zároveň bychom měli poznamenat, že nedůvěra Britů k novému uspořádání středovýchodní Evropy byla na druhou stranu pro československé politiky a diplomaty pořád tou nejsnáze překročitelnou překážkou. Existovaly zde totiž i další a s jistotou lze tvrdit, že i nebezpečnější varianty poválečného

Masaryk a jeho spolupracovníci prostě viděli budoucnost Československa v demokracii, ať už mělo jít o republiku⁴⁹ či monarchii.

Šikovnost Masaryka a řady dalších politiků „začínajícího“ Československa způsobila, že byl tento stát takřka v rekordně krátké době akceptován jak západními demokraciemi, tak především rozhodující většinou obyvatel nového státu. Demokratické uspořádání přijala česká společnost okamžitě a bez problémů, třebaže do té doby žila jen v monarchiích. A republika pro ni byla zkrátka samozřejmostí. Veřejnost si zkrátka Československou republiku vysvětlila jako stát „znovuobnovovaný“, jako pokračovatele i nástupce dějinného českého státu. Ve skutečnosti bylo Československo státem zcela novým, zatím bez historie a tradice. Hovoříme-li zde o problému kontinuity či naopak diskontinuity nového státu, připomeňme si názory dvou autorů, kteří se vznikem Československa ve svých úvahách zabývali. Dle historika Josefa Pekaře znamenala idea Republiky československé jakožto centralizovaného národního státu, založeného na vůdčím postavení fiktivně vystavěného národa československého, jednoznačně nakročení špatným směrem. Namísto Pekařovy ideje českého státu se prosadila dobově aktuální idea nacionální s veškerou doprovodnou nacionálně sociální mytologií, která se ovšem záhy ukázala být otázkou existenční. Neboli: historismus Josefa Pekaře hleděl – na rozdíl od podle něj povrchního a naivně optimistického republikanismu – velice ostře do budoucnosti, ze které měl hluboké obavy. Na jedné straně viděl agresivní německý nacionalismus, na straně druhé nebezpečí bolševismu a sociální revoluce. To byl také onen hlavní důvod, proč do poslední chvíle Pekař lpěl na svébytném českém státě jako rovnoprávné součásti myšlené podunajské federace. Pekařova státoprávní idea zemí Koruny svatováclavské byla politická idea, nacionálně, konfesionálně i sociálně neutrální, navýsost občanská. Pekař si ji představoval v podobě parlamentní monarchie britského typu, s důrazem na samosprávu (ať už v rámci podunajské demokratické federace pod dynastií Habsburků nebo v krajním případě bez ní).

uspořádání středovýchodní Evropy. O zmíněný prostor se „ucházela“ bolševická revoluce koncipovaná jako revoluce světová, v poválečném Německu i v komplikovaně vznikajícím Německém Rakousku se myslelo na spojení do jednotného, „velkého“ německého státu. Idea „Mitteleuropy“ Friedricha Naumanna opět ožívala. Třetí z možností - myšlenka středoevropské federace - měla podobně malou šanci na prosazení jako obě předchozí koncepce.

⁴⁹ Československo bylo prohlášeno republikou „až“ 14. listopadu 1918. Stalo se tak na první schůzi Národního shromáždění. Na téže schůzi byl prezidentem zvolen Tomáš Garrigue Masaryk, předsedou vlády potom Karel Kramář.

K diskuzi stran kontinuity a diskontinuity nového československého státu se mnohem později připojil i právník a diplomat František Schwarzenberg. Ten s Pekařem polemizoval:

„A přesto se hned naskytá otázka: o jaký stát, o který stát se vlastně Masaryk zasloužil? Zasloužil se pouze o zcela nový politický útvar, který neměl nic společného s pradávňým státem Koruny svatováclavské, či zasloužil se o stát, ve kterém pokračovala ústavněprávní identita tisíciletého státu, který trval i nadále v Republice československé, tedy o stát „staronový“, jak sám říkal? Klade se tedy otázka právní a politické kontinuity českého státu. Státní tajemník Henry Kissinger kdysi projevil názor, že vlastně všechny středoevropské režimy, vzniklé pro první světové válce, postrádají legitimity. Pokud by byly vznikly pouze revolucí, neudivoval by nás tento výrok z úst velikého obdivovatele kancléře Metternicha. Vznikla-li však naše republika spíše převratem, pak tento úsudek není na místě a udivoval by z úst samotného Metternicha. Myslím, že se Kissinger mýlil. Jsem přesvědčen, že naše republika legitimity nepostrádala.“

A na téma kontinuity a legitimity nového státu Schwarzenberg uvedl:

„Dle starého názvosloví bychom řekli, že se Čechy s Moravou a Slezskem opět staly svobodným volebním královstvím, kde národní obec má právo rozhodnout o budoucnosti státu.“⁵⁰

Navzdory Pekařovi ale byla historie ve středoevropské společnosti a politickém životě snad až příliš přítomna, než aby se Češi zřekli hrdosti na to, že měli v minulosti svůj stát a že ho teď mohou „obnovovat“. S historií a ideou demokracie se však zjevila i jiná obtíž. Tou bylo přesvědčení Čechů o svém dávném a nadto přirozeném sklonu k demokracii. V tomto se ale poněkud přeceňovali. Demokracie se zaměřovala i za plebejství a lidovost. V lidovosti může být ale též kus nevychovanosti a hulvátství. Kde vlastně hledat příčiny nastíněného charakteru tehdejší demokracie? Nejspíše v samotné skladbě české společnosti ochuzené o aristokratickou složku.⁵¹ Z řečeného vyplývá, že onomu „budování státu“ se česká politika a česká společnost musela, navzdory svému tehdejšímu sebevědomí, učit po celou dobu trvání prvního československého státu. Jaký

⁵⁰ Schwarzenberg, František: Masaryk a naše státnost, in: Škutina, Vladimír: Český šlechtic František Schwarzenberg. Praha, Rozmluvy 1990, s. 229 – 230 a 238.

⁵¹ Jiná situace byla v tomto smyslu u Poláků či Uhrů/Maďarů.

to rozdíl oproti době Rakouska - Uherska, v němž si po několik posledních desetiletí osvojovala příslovečnou „drobečkovou politiku“. Čeští politikové⁵², zvyklí na roli opozičníků⁵³, museli se nyní naučit vládnout a rozhodovat, umět nést zodpovědnost za republiku.

Co se týče demokraticismu, tak to byla bezesporu konstanta v Masarykově politickém myšlení. Robert Kvaček k tomu poznamenává:

„A právě demokratické uplatnitelnosti plných občanských práv a svobod se přičítala schopnost kladně ovlivňovat vztah všech obyvatel, i příslušníků národností, k československému státu.“⁵⁴

Koncepce československého státu procházela za války změnami, aby se ustálila na demokratické republice. Byť k ní Masaryk a jeho spolupracovníci směřovali zřejmě od začátku, neodvažovali se ji vyslovit okamžitě a naplno. Musely se brát ohledy na skladbu francouzsko – britsko - ruské Dohody a na opětně se vynořivší rusofilské (carofilské) zůstatky v české politice, oživé znovu na začátku války. Nepochybné je, že Masaryk tíhl k „demokratickému českoslovenství“, aniž ovšem čekal, že vznikne příležitost je státně naplňovat.

Demokraticko - republikánskému konceptu mezinárodní politiky napomohly ruská (ruské) revoluce⁵⁵ a vstup Spojených států amerických do války.⁵⁶ V případě

⁵² Na samostatnou studii by vydalo téma analýzy politického myšlení první generace československých politiků po válce. Zvláště s přihlédnutím k předchozí působnosti některých z nich v rakousko-uherské politice.

⁵³ Míňeno na celorakouské úrovni. Jiná byla situace při samosprávném vládnutí na úrovni českých zemí, byť tato samospráva měla přece jen omezené pole působnosti.

⁵⁴ Kvaček, Robert: Republika československá – úsilí o demokracii. In: Idea českého státu v proměnách staletí, s. 171.

⁵⁵ Zvláště bez vlivu té říjnové (listopadové) by k rozkladu a rozpadu monarchie nedošlo. Její význam je v tomto ohledu obrovský, ale zároveň opačný, než jak ho vykládal komunistický režim. V souvislosti s VŘSR se psalo o internacionalistickém sbratření. Ve skutečnosti právě bolševická revoluce přinesla do Evropy explozi nacionalismu a šovinismu. Lépe řečeno - vygradovala tato negativa až do nejvyššího stupně. Kdyby sama válečná situace tyto sklony neotupila, bylo by to podle všeho naprosto katastrofické. Vygradovala samozřejmě i český nacionalismus. „Strach z revoluce bude nadlouho ovlivňovat evropskou realitu, zvláště silně v prvním bouřlivém období a především ve středovýchodní Evropě, která byla ypravdě epicentrem poválečného rozvratu,“ píše Jan Křen. Viz Křen, s. 355.

⁵⁶ Teprve pod vlivem ruské revoluce (revolucí) v roce 1917 a s vědomím o vstupu USA do světové války v téže roce, byla definitivně opuštěna myšlenka Československa jako konstituční monarchie. Úplně původní myšlenka nezávislého československého státu totiž počítala se samostatným královstvím. Dokonce i sám Masaryk se, když byla ještě myšlenka na monarchii „v kurzu“, pouštěl do diskuze stran pretendenta „českého“ trůnu. Mezi kandidáty se dostali například ruský, dánský, belgický i britský princ. Zatímco rusofilské (carofilské) křídlo české politiky se stavělo za některého z mužských příbuzných tehdy panujícího ruského cara Mikuláše II., Masaryk, vzhledem ke své známé skepsi k Rusku, favorizoval kandidáta z Belgie či Dánska. Variant bylo ale daleko více. Nejzajímavější a v jistém smyslu

samotného Československa musíme k těmto stěžejním událostem připojit též příklad třetí francouzské republiky, která byla vzorem jak pro konstrukci první ústavy ČSR, tak též pro samotný „politický provoz“ v novém státě.⁵⁷

Závěrem této části práce shrňme: česká politika se stala po roce 1918 tím, po čem toužila, tedy politikou státotvornou. V Rakousku se do této pozice neprosadila, teď ji mohla využívat zprvu až neomezeně. Přetvářela Československo k obrazu svému. Vtiskovala nový stát do české národní historie a podle toho pak vyznívaly i jeho dějiny, tradice, historické návaznosti. Dávala mu své symboly, včetně hymny. Česká společnost přijala Československo plně za své. Vyhovovalo jí československé republikánství a demokratické zřízení. Český národ jakoby v něm dokonce ztratil i svou dosavadní etnicitu. Češi se proměnili v Čechoslováky. Česká společnost si ve dvacátých letech potvrdila a utvrdila v Československu své sebevědomí.

Pokud se blíže podíváme na genezi nového státu, můžeme dodat, že Československo bylo spíše transformováno z předchozího režimu, než že by vzniklo na „zelené louce“. Řečené platí nejen o zákonech v první republice, struktuře politických stran, příslušnicích politické elity, ale např. i o politické kultuře nového státu. Spíše než o revoluci, můžeme tedy hovořit o převratu.⁵⁸

Jiné však bylo mezinárodní ukotvení Československa. Zahrneme-li do našeho uvažování i pohled zvenčí, bylo Československo považováno - podobně jako Království Srbů, Chorvatů a Slovinců či pobaltské státy - za anomálii a umělou konstrukci.

i nejfantastičtější z nich hovořily o personální unii se Srbskem či o zachování habsbursko-lotrinské dynastie na českém trůnu.

⁵⁷ Existují názory, a lze je vzhledem k jejich četnosti v relevantních pramenech a odborné literatuře považovat za oprávněné, že myšlenka uznání samostatného Československa byla především Francií podmíněna zavedením republikánského zřízení. Republikánství se však prosadilo téměř ve všech nástupnických státech Rakouska-Uherska, vyjma Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, budoucí Jugoslávie. Srov. Křen, s. 351.

⁵⁸ K této problematice např. Čapek, Karel: Byla to revoluce? Lidové noviny, 28. října 1932. Citujme také z článku Františka Schwarzenberga Masaryk a jeho státnost: „Máme tedy na mysli [míněna revoluce, pozn. aut.] násilné přerování právní kontinuity. Slova převrat používáme spíše tam, kde tato kontinuita byla zachována a pouze forma vládní byla změněna způsobem ústavně-právně bezvadným či alespoň přijatelným – tedy způsobem úplně či alespoň z větší části legitimním. [...] Někdy slýcháme, že republika vznikla revolucí a jindy zas, že vznikla převratem. Do jisté míry je obojí pravdou. V zahraničí probíhala akce revoluční a doma byl proveden převrat. Mohou tedy se vznikem republiky být spokojeni jak zastánci revoluce *per se*, tak i legitimisté, kterým záleží na zachování právní a politické kontinuity. [...] Nejkovnější revolucionáři odsuzují přísně každou vzpouru proti režimu, nastolenému jejich vlastní revolucí. A zase skálopevní legitimisté a tradicionalisté vždy uznávali božským i lidským řádem dané právo vzepít se proti vrchnosti, která by znásilňovala práva poddaných.“ Viz Schwarzenberg, F.: Masaryk, s. 235 – 236.

Všechny tyto státy se musely teprve etablovat a prokázat svou životaschopnost.⁵⁹ Tato kritika vzniku Československa se však mnohdy přenáší i do vcelku vzdálené budoucnosti. Antonín Klimek kupříkladu píše:

„ [...] jistí publicisté, označující se občas – často mylně – za konzervativce, začali hlásat teze, ústící ojedinele až do označování vzniku ČSR za tragický omyl, ba příčinu pozdějšího nastolení komunistické diktatury u nás. “⁶⁰

Klimkova slova platí mj. i pro katolické monarchisty v první republice. Ti totiž často hovořili o „chronické levicovosti“ nového, republikánského režimu, která měla bezděčně připravovat půdu pro oba totalitní režimy – nacistický i komunistický.

Nežli se ale ve druhé a třetí kapitole obrátíme k vlastnímu tématu naší práce, pokusíme se osvětlit jak státní, tj. československou ideologii, tak také „politický provoz“ tohoto státního útvaru. Zjistíme totiž, že se později „oficiálně“ prosazovaná ideologie lišila v mnohém od původního konceptu Masaryka a jeho spolupracovníků. Jednalo se v jistém smyslu o logický výsledek, neboť tento prvotní koncept byl ze všeho nejvíce jakousi ideální konstrukcí, která mohla být uvedena do praxe jen s mnoha výjimkami a úpravami. Taktéž politické konání představitelů nového státu často neodpovídalo této ideologii, nedrželo se jí a mnohdy jí dokonce odporovalo. Proto velmi dobře rozumíme kritickým hlasům těch, kteří měli vůči republice nespočet výhrad. A snad jim i věříme, že by proti republice nebyli vystupovali tak svěřepě, kdyby žili v „pravé“ republice, republika se vším všudy.⁶¹

⁵⁹ Blíže viz Křen, s. 362.

⁶⁰ Klimek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české XIII. Praha – Litomyšl, Paseka 2000, s. 12.

⁶¹ Nejvýraznějším zástupcem tohoto proudu byl Jaroslav Durych, jenž se původně, jak ještě uvidíme, nestavěl proti republikánskému zřízení *a priori*. Tvrdil ale, že československý systém představuje od samého svého počátku degenerovanou variantu onoho „pravého“ republikanismu. Podle Durycha se v případě Československa jednalo o „vykostěnou leklou rybu“.

1.2.2. Filosofie a státní ideologie Československé republiky

Demokracie, dle Masarykových názorů obsažených především v jeho knize *Nová Evropa*, vyšla z války jako vítězka v souboji s teokracií⁶² a aristokracií zhroutivších se starých monarchií habsburské a hohenzollernské.⁶³ Vznik ČSR chápal Masaryk jako jasné potvrzení tohoto vítězství.⁶⁴ Již proto, že české národní hnutí bylo, jak tvrdil, organickou součástí velkého evropského zápasu o demokracii. Tyto Masarykovy názory se pak staly jádrem oficiální ideologie⁶⁵ meziválečného Československa.

Státní idea nového státu měla mít především stmelující funkci. Už proto, že Československo nebylo homogenním státním celkem – ani národnostně, nábožensky⁶⁶, ba ani kulturními tradicemi. Podstatné byly hluboké rozdíly ve vzdělanosti, případně míra negramotnosti. Masaryk a ostatní architekti nového zřízení rychle pochopili, že pokud obyvatelé Československa nemůže spojovat víra, jazyk či kultura, je schopna

⁶² Za teokracie byly Masarykem označovány poražené centrální mocnosti – tedy Němci v Německém císařství a rakouští Němci a Maďaři v Rakousku - Uhersku. Pro úplnost třeba jen dodat, že Masaryk považoval za poražený teokratický stát i Rusko. Přitom je zajímavé, jak Masaryk dělí své antipatie i uvnitř tohoto bloku. Za skutečné nebezpečí považoval on a následně po dlouhá léta i česká politika případné obnovení staré monarchie. Proto pro Německo nachází dokonce slova jakéhosi nevrlého uznání - nepřítelem číslo jedna jsou pro Masaryka Rakušané a Maďaři. Jan Patočka k této svérázné „filosofii“ první světové války dodává: „Masaryk vykládal světovou válku jako konflikt mezi tradičními „theokratickými“ režimy, založenými v zásadě na přežitých metafyzických principech středověku, a režimy moderně demokratickými. Tři monarchie „z boží milosti“ po válce zmizely a na jejich místě vznikly lidové režimy. [...] Tato filosofie světové války byla spíše konejšení vynořujících se starostí než vážný sociologický výklad. Vždyť princip „z boží milosti“ byl už dávno pouze výrazem pro trvalé sociální struktury, které tu však z větší části zůstávaly i dál, a brzy se také ukázalo, že válka sice vyvolala světovou revoluci, ale ta s ní vůbec neskončila.“ Patočka, Jan: *Češi II*, s. 319.

⁶³ Srov. s teorií vzniku tzv. nástupnických států předáka rakouské sociální demokracie a spolutvůrce austromarxismu Otto Bauera, který tvrdil, že: „Vítězství západních mocností nad mocnostmi Ústředními bylo vítězstvím buržoazní demokracie nad oligarchickými militaristickými monarchiemi.“ Klimek, s. 10.

⁶⁴ Nutno připustit, že již samotná kostra této Masarykovy „politické filosofie“ je postavena velmi účelově. Jakoby měly celé dosavadní evropské dějiny ústit pouze k jednomu dílčímu momentu, jímž měl být právě konec světové války a na něj úzce navázaný vznik ČSR.

⁶⁵ V době trvání první republiky dávali její představitelé tuto „oficiální státní ideologii“ na odiv. Byla prezentována v mnoha projevech politiků, v knihách i politických činech. Jinou otázkou již je, jaká byla recepce této ideologie československými občany. Jádro „oficiální státní ideologie“, prezentované hlavně a především Masarykem, můžeme nejlépe rekonstruovat v jeho polemice s Josefem Pekařem.

⁶⁶ Nábožensky hluboce založený Masaryk prosazoval demokratický laický stát a důslednou odluku církve od státu podle amerického vzoru. Neuspěl. Jeho politický a vědecký oponent historik Josef Pekař o Masarykově vztahu k hodnotám náboženství a k tradicím spojením katolicismu a státu napsal, že odmítl vstoupit do katedrály sv. Víta, aby navázal na tradice monarchistické a akty státnosti československé založil na principech demokratických, i když ideál nábožensko-humanitní měl za původní a nosnou sílu našeho dějinného života. Náboženskou problematiku dobře a bez tehdy obvyklých resentimentů nastínil Cínek, František: *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 až 1925*. Olomouc, Lidové závody tisk. a nakl. 1926.

tento úkol zastat právě jakási „oficiální státní idea“.⁶⁷ Zakladatelé státu spojovali tuto ideu s demokratismem, s českou státní filozofií formulovanou již Palackým, vzdělaností, s výchovou k demokracii, s rovností a svobodou jednotlivců i s užitečností Československa pro ostatní národy a státy. Osud Československa může být posuzován i jako výsledek střetu hodnot, které se v době jeho existence prosazovaly. Je zřejmé, že ač byla tato idea svými tvůrci svehpě prosazována a později i široce akceptována (především etnický český obyvatelstvem), střetávala se a potýkala s ideami jinými: s velkoněmeckou (posléze nacistickou), fašistickou, sovětsko - socialistickou či právě integrálně či nacionalisticky katolickou.⁶⁸ Oponenti se však později objevovali mezi i mezi tou částí politické elity, jež se zprvu zdála být věrná Masarykovi a jeho filosofii.

Masaryk nepochybně vložil do základů československé státnosti přesvědčení, že demokracie je podmíněna vzdělaností občanů – vzdělaností obecnou i vzdělaností politickou. K uskutečnění tohoto cíle měly být využity prostředky moci zákonodárné i výkonné. Promítlo se to i do znění Ústavní listiny z r. 1920, která spatřovala smysl státu v tom, aby se zařadil do „společnosti národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový“.⁶⁹ V bilanci prvních deseti let Československa se Masaryk přihlásil k heslu „v práci a vědění je naše spasení“. A mimo jiné dále uváděl:

*„Láska k bližnímu, humanita v demokracii není jen filantropie a almužnictví, nýbrž odhodlání umožnit každému občanu slušné živobytí zákonodárstvím. Demokracie není jen politickou, nýbrž také hospodářskou a sociální“.*⁷⁰

Požadoval proto nejen vytvoření dostatečné samosprávy, ale i vybudování silného demokratického státu s reálnou účastí občanů na jeho správě.

T. G. Masaryk navazoval na učení Palackého, neboť usiloval o přeměnu Evropy na identických filosoficko – politických základech. Miroslav Bednář na toto téma poznamenává:

⁶⁷ „Demokratická republika musí k tomu konci harmonicky spojit všechny občany, ať se různíme náboženstvím a názory světovými, ať náležíme k různým národům a stranám – všichni se musíme spojit ke spolupráci,“ vyslovil se Masaryk. Viz Masaryk, T. G.: Poselství po prezidentské volbě 27. května 1927. In: Masaryk, T. G.: Cesta demokracie 3. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1994, s. 210.

⁶⁸ Z mnoha děl a článků z poslední doby, které se věnují tématu československé ideologie např. Pavlíček, Václav: 28. říjen a česká státní idea, Ekonom č. 43/2002 či Bednář Miloslav: Zrod československé politické filozofie a novodobé obnovení její přerušené tradice. In: Filosofický časopis. 1992, č.2.

⁶⁹ 121/120, Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html [cit. 2009-08-08]

⁷⁰ Pavlíček, s. 3.

„I ve svém úřadě filosoficky promýšlel demokratickou podstatu české státní ideje až k pojetí oné náboženské, resp. metafyzické demokracie coby vzájemného duchovně – mravního uznání mravně založených individuálních svědomí z hlediska věčnosti“.⁷¹

Proč Masaryk představoval pro katolické monarchisty takového strašáka, pochopíme tehdy, uvědomíme-li si, že mezi základní východiska jeho filosofie patřil protestantský teismus. Smysl českých dějin viděl Masaryk v zápase o nábožensky chápanou (rozuměj z husitství a českobratrství vzešlou) humanitní ideu. Svou politickou koncepci opíral o vlastní filosofii českých dějin a o víru v celosvětový progresivní vývoj, v němž se prosazuje demokracie proti autokracii.⁷²

Masarykův důraz na demokracii se ovšem záhy dostal do rozporu se směřováním středoevropského politického prostoru. I proto už filosof Jan Patočka upozorňoval, že:

„tragédie prvního československého státu byla tragédií nedomyšleného demokratismu u nás doma, izolovanosti naší demokracie ve střední Evropě a otevřené krize demokracie v západním světě“.

Což ovšem nemusí znamenat odmítnutí prvorepublikové demokracie, která byla kupříkladu právě pro Patočku:

„přes všechny nedostatky [...] údobím velkého duchovního rozmachu, důkazem, že i náš demokratický rozvoj je něčím schůdným a plodným, pokud proti němu nestojí vnější podmínky naprosto protichůdné a nepřátelské“.⁷³

Zůstává tak široce diskutovanou otázkou, zda „meziválečný ostrov demokracie“ byl historickou realitou, nebo zda naopak představuje mýtus. Ostatně, prvorepubliková politická soustava se stala terčem rozsáhlé kritiky již před rokem 1938 a nikoli až v období druhé republiky, kdy přišel čas naplnění množiny antitezí.

V Československu byl zvolen typ parlamentní, nikoli prezidentské republiky. T. G. Masaryk ovšem nebyl zvolen pouze jako hlava exilu či jako strůjce rozpadu Rakouska - Uherska, ale též jako autor osobitého pohledu na českou historii, jako jeden

⁷¹ Bednář, Miroslav: Idea, z níž se napájí česká státnost. Mladá Fronta DNES, 25. říjen 2008, roč. XIX / 252, str. D7.

⁷² „V širokém kontextu pak byl pro Masaryka vznik Československa součástí boje mezi „teokracií“, reprezentovanou především Němectvem a katolictvím, a převážně protestantskou demokracií, jejímž představitelem byli údajně i „Čechoslováci“, historicky prý zakotvení v církevním reformismu,“ píše Antonín Klimek. Klimek, s. 9

⁷³ Patočka, Jan: Češi I. Praha. Oikoymenh 2006, s. 93.

z čelných účastníků diskuzí o „české“ otázce a tvůrce nové státní ideologie. Této role si byl přitom vědom a po jistém váhání se odhodlal ji naplnit. Masaryk jako prezident – filosof tedy nehrál pouze reprezentativní úlohu, ale mnohem spíše byl vnímán jako symbol historické spravedlnosti. Za důkaz tohoto tvrzení můžeme považovat soudobé zdůrazňování jeho charismatu, osobní askeze či upřednostnění vyšších zájmů, ba jeho až monarchické vnímání („lepší bratr Kristův“, „naš demokratický vladař“, „milovaný vládce“, „Jiřík z Poděbrad 20. století“), které mělo být prostředkem k „bezbolestnějšímu“ přechodu od království ke zřízení novému, dosud nepoznanému.⁷⁴ Proto také byly jednotlivé rysy Masarykovy humanitní demokracie a jeho pojetí logiky české historie uměle ztotožněny s obecným hodnotovým zázemím. Nutno dodat, že tento postup přirozeně ne vždy fungoval – např. na Slovensku či u neslovanských menšin. Masarykova ideologie tedy, chtě nechtě, pomíjela významné menšiny, uzavřené v hranicích Československa. Ať už šlo o menšiny národnostní či náboženské. Naopak u drtivé většiny etnicky českého obyvatelstva se Masarykovy myšlenky setkaly s nadšenou odezvou. Ač se to může zdát z dnešního pohledu neuvěřitelné, u Čechů obliba Masaryka (méně už jeho nástupce Beneše)⁷⁵ neznala stranických hranic. Jinak řečeno: Masarykovské pojetí vzniku Československa a jeho *raison d'être*, se stalo v první republice naprosto převládajícím.

Snad nebude příliš kacířské, zmíníme-li zvláštní „podvojnost“ Masarykova postavení v čele Československa, jež vyplývá z výše řečeného. Na jedné straně o něm můžeme hovořit jako o politikovi a prezidentovi, na druhé pak jako o jakémisi „pseudopatronu“ a „filosofovi“. V československých poměrech se jednoduše propojila

⁷⁴ „Úctě a láskyplnému obdivu, který přetrval dlouhá desetiletí negace a tabulace, připisují někteří autoři ráz kultu až monarchického,“ tvrdí Jan Křen. Křen, s. 406. Tématu reliktní monarchismu, které byly patrné mj. ještě při přípravě Prozatímní ústavy, se obšírně věnovala Eva Broklová ve své práci o postavení prezidenta v politickém systému první republiky. Tam se můžeme dočíst o zajímavé diskuzi na toto téma. Např. jeden z tvůrců Prozatímní ústavy Dr. Meissner tvrdil: „Vytýká se nám, že jsme práva prezidentova osekali a že jsme mu nepřiznali právo jmenovati ministry. To stalo se však úmyslně. [...] Vždyť není ještě rozhodnuta otázka, zda zřízení prezidenta hodí se do naší ústavy. Dr. Bouček například je vůbec proti prezidentovi, odvolává se na to, že jsou na světě ústavy, kde vůbec prezidenta neznají. My žijeme vlastně stále v monarchismu. My nedovedeme si představit nic jiného než monarchu.“ Viz Broklová, Eva: Prezident Republiky československé – Instituce a osobnost T. G. Masaryka. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2001, s. 16. Na znaky monarchismu v instituci tzv. Hradu upozorňuje i Zdeněk Kárník: „[...] Hrad [byl] svého druhu přirozeným znakem československé demokracie té doby, která se (ještě) nedokázala odpoutat od monarchických citění a středověkých tradic.“ Kárník, České země I, s. 416.

⁷⁵ Když se Jan Patočka k osobnostem Masaryka a Beneše vracel ve svém eseji *Co jsou Češi?*, poznamenal: „Masaryk byl statečný, rozhodný, po zralém uvážení důsledně a zásadově jednající muž, potud výjimečný zvláště v našich malých poměrech. Beneš byl ctižádostivý, pilný, mnohomluvný průměr.“ Patočka, Jan: *Češi II*, s. 318.

identifikace Masaryka s uskutečněním vize nezávislého Československa – prezident byl ztotožněn se státem.⁷⁶

Jinak řečeno: na ideovou a ideologickou tvářnost státu nejvíce - ač nikoli výlučně - působily filosofické názory T. G. Masaryka. Jeho pohledy na příčiny a důsledky světové války, jeho koncepce budování Československa, jeho pojetí demokracie, národnostních problémů a sociálních otázek. Pokud se tedy prvorepublikoví monarchisté a odpůrci republiky stavěli proti stávajícímu zřízení, stavěli se zároveň - dalo by se dokonce se říci, že především – proti osobě T. G. Masaryka.

⁷⁶ Rovněž v zahraničí bylo běžné spojovat vznik a vývoj Československa především se jménem T. G. Masaryka.

1.2.3. Charakter první republiky a „politický provoz“

„Demokracie [...] je spíš obecným stavem politické pospolitosti, než zcela určitou formou vládního režimu. Takovou formu vlády si demokracie vůbec nediktuje, žádá si výhradně jen, aby zákon přesně formuloval, co je naprosto všem svobodně dovoleno, a aby zamezoval privilej. Proto známe konstituční monarchie, např. Anglii, které jsou nesrovnatelně demokratičtější, než mnohé republiky. [...] demokracie a priori uznává právo kritiky sama nad sebou, že samu sebe nepokládá za dovršenou a dokonalou, že je vždy jen cestou a metou v nekonečnu: demokracie v souladu s tím vůbec nepředpokládá dokonalost člověka, zato však jeho zdokonalitelnost, shoduje se tedy v tom s názorem křesťanským.“ (Václav Černý)

Masarykovy myšlenky představovaly jakýsi ideál, k němuž se mělo politické konání v nové republice co nejvíce přiblížit. Jedna věc je však představa a sen, druhá skutečnost. Jak tedy vypadal každodenní „politický provoz“ v Československé republice? Je jasné, že na tomto místě nemůžeme (ba ani nechceme) postihnout cele charakter politického života v první republice, akcentujme proto především to z politické praxe, co bylo nejvíce patrné nejen dobovým analytikům, novinářům a komentátorům, ale především „obyčejnému“ pozorovateli.

Ve střední Evropě, a opakoval to kdekdo – od spolupracovníků amerického prezidenta Wilsona, po některé britské politiky⁷⁷, nemohla nikdy vyrůst klasická západní demokracie. Ukázalo se, že, ač se názory těchto lidí jevily zprvu extrémními, měli v lecčems pravdu.⁷⁸

V Československu pro tuto klasickou západní demokracii přese všechnu vůli a snahu politických vůdců prostě neexistovaly podmínky. Česká společnost se

⁷⁷ „Pro ně [Brity, pozn. aut.] byl nový stát ve středu Evropy zprvu čímsi až exotickým,” píše Antonín Klimek. Viz Klimek, Antonín: Vítejte v první republice. Praha, Havran 2003, s. 67.

⁷⁸ „Nezkušené a nevděčné demokratické režimy trpěly všemi dětskými nemocemi, egoismem a krátkozrakostí stran, nedostatkem konsensuální politické kultury, korupcí atd. Nadto byly permanentně politicky ohroženy – odporem tradičních sil monarchistických a konzervativních i novými extremismy, fašismem, autoritarismem a komunismem. [...] Jestliže až do války vrchnostenské státy, staré zkostnatělé a tradiční říše, za objektivními pokroky modernizace často zaostávaly, po válce jako by se tato konstelace obrátila. Implantace či invaze nejmodernějších forem parlamentní demokracie předstihovala sociální i mentální stav zdejších společností nebo aspoň většiny z nich. Tento protiklad či uzel protikladů a tenzí bude jádrem dramatického vývoje meziválečného období,” komentuje situaci Jan Křen. Křen, s. 365.

nenacházela na takovém stupni vývoje, aby mohla demokratický stát patřičně dotovat hlavně finančně, ale i společenským zázemím. Republika se neměla možnost vymknout se ze své doby a z místa, na němž se nacházela. Přeměna v demokratický stát neznamena žádný automatismus. Je třeba si přiznat, že snahy nastolit rychle v novém státě parlamentní demokracii po absolutistické vládě Habsburků byly nad síly Čechoslováků. Přes tyto problémy, vyplývající spíše než z kroků politiků z momentální mezinárodně - politické situace, se samostatné Československo od samého počátku vyvíjelo jako demokratická země s republikánským zřízením. „Otcové republiky“ chovali ve svých hlavách jasné plány a ty neohrozila ani poválečná vlna stávek a sociálních revolt⁷⁹, ani pokusy (byť jakkoliv amatérsky plánované) o komunistický převrat. I když byly tyto překážky zdárně překonány, vše zmíněné se pochopitelně nemohlo neodrazit na dalším fungování republiky a demokracie, počáteční problémy se však promítly i do fungování prvorepublikového politického a potažmo i stranického systému.

Jeden z velkých paradoxů celého období trvání první republiky tkví v tom, že instituce, která byla oficiálně středem politických debat a rozhodování, čili parlament, nebyla parlamentem v pravém slova smyslu. Poslanci nebyli voleni, jmenovala je grémia politických stran, ba co víc - mandát nepatřil poslanci, nýbrž politické straně, kterou dotyčný pouze zastupoval. To ostatně potvrzoval i volební soud, který vzpurné poslance zbavoval mandátů. Poslanec byl tedy zcela závislý na politické straně - strana navrhuje, strana odvolává, strana určuje politickou kariéru. To samozřejmě přinášelo pokles zájmu občanů o politické dění i odchod výrazných osobností z politiky, protože ne každý byl ochoten hrát předepsanou roli. Absenci výrazných politických osobností v československé politice navíc netepali jen ti, kteří odsuzovali republikánské zřízení jako celek, situaci kritizoval např. Karel Kramář, který varoval, že je-li poslanec odloučen od svých voličů, nepracuje pro svůj okres, protože si je velmi dobře vědom toho, že na voličích jeho politická budoucnost nezávisí. Pokud tedy monarchisté, a nejen oni, upozorňovali na ono „zplebejšťení“ prvorepublikové politiky, trefili vedle,

⁷⁹ Odpůrci z řad konzervativců a monarchistů s rozhořčením upozorňovali na fakt, že ve vnitropolitické rovině zvítězil názor, jenž hlásal oprávněnost těchto sociálních bouří. Ty měly vést k odstranění dosavadních ekonomických a společenských nerovností. Československá republika přesto nemohla vzniknout v jiné atmosféře, než v atmosféře hledání nejvhodnější formy sociálního konsensu uvnitř systému. Balík – Hloušek, s. 44.

neboť spíše než o „zplebejštní“, jednalo se o „oligarchizaci“ politického života.⁸⁰ A protestovali-li ti samí lidé proti všeobecnému volebnímu právu, které mělo toto „zplebejštní“ způsobit, mylili se též. Volič totiž v žádném případě nebyl tím, kdo rozhodoval – byl pasivním „vhazovačem“ hlasovacích lístků do urny, vědom si toho, že nemůže téměř nic ovlivnit.

V případě parlamentu šlo celkově o instituci krajně nepopulární, na jejíž chod si stěžovali i samotní zákonodárci. Vinou volebního systému poměrného zastoupení a neexistence procentní volební klauzule byla československá stranická scéna rozdrobena na přehršel politických subjektů. Pro představu: počet poslaneckých klubů osciloval v časech první republiky mezi 16 až 17. To vše – tedy extrémní multipartismus, roztržitost stranického spektra a z toho plynoucí relativní slabost vlád – pak dávalo prostor právě subjektům a jedincům, kteří proti republice vystupovali a o nichž bude pojednáno v následujících kapitolách.⁸¹

Vláda politických stran – partitokracie – byla zřejmě nejoblavějším místem prvorepublikového politického systému. V československém prostředí zcela zdomácněla představa, že „demokracie jako princip státního zřízení znamená nutně tolik, jako stát politických stran“.⁸²

Přestože československé politické elity o problému dobře věděly, změna byla možná jen stěží, neboť prvorepublikové stranické subjekty i jejich reprezentanti představovali jeden ze znaků kontinuity mezi habsburskou monarchií a novou republikou.⁸³ Velké české politické strany tedy byly již před válkou stranami široce rozvinutými, se spoustou funkcionářů, s novinami, knižními publikacemi a širokou podporou. A tyto strany pokračovaly v činnosti i po roce 1918. Dalo by se říci, že se jim v tomto směru změnila jen hlava státu. Namísto monarchy „z Boží milosti“, úřadoval – pravda, již ne ve Vídni, ale na Pražském hradě – volený „obyčejný smrtelník“. Ti

⁸⁰ Zde míněna především instituce tzv. Pětky, proti níž protestovali Masaryk i Beneš. Jejich výhrady však směřovali nikoli proti mimoústavní instituci, ale proti konkurenčnímu mocenskému centru.

⁸¹ Cabada, Ladislav, Šanc David: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005, s. 30.

⁸² Cituje Eva Broklová Františka Weyra. Viz Broklová, s. 21.

⁸³ „Skutečnost, že velké strany a jejich političtí vůdci z let předválečných přežili až do období nové republiky, byla po zhroutilí monarchie do značné míry zdrojem kontinuity,“ čteme v životopisu jednoho z předních prvorepublikových politiků a státníků Antonína Švehly. Více viz Miller, Daniel E.: Antonín Švehla – Mistr politických kompromisů. Praha, Argo 2001, s. 21.

z katolických monarchistů, kteří namísto republikánského zřízení obhajovali padlou habsburskou monarchii a toužili ji oživit, tedy protestovali proti něčemu, co v bleděmodrém fungovalo již za panování Habsburků. Kontinuita byla i zde více než evidentní.

Vraťme se však k zákonodárnému orgánu. Situace v parlamentu se následně promítala i do práce vlád. Zaběhnutý stroj koaličních kompromisů fungoval sice spolehlivě, ale stejně tak spolehlivě brzdil inovace (např. potřebné střídání politických elit) a vůbec projevoval pramálo flexibility. Vláda politického středu byla často vládou politického průměru, který ztělesňovaly také matné osobnosti v čele většiny prvorepublikových kabinetů.

Poslední, nikoli však nejméně důležitý kritizovaný bod, můžeme nazvat „zcykličení“ politiky. Zmíněné se odráželo nejen v „podivných“ vztazích mezi jednotlivými politiky či mezi politiky a řekněme sférou byznysu, ale především v mnoha aférách a kauzách, které podlamovali elementární důvěru v politiku i politiky.

To, že se, i přes zmíněné problémy a nedokonalosti politického systému, zvedla proti prvorepublikové garnituře a celkovému „politickému provozu“ jen slabá vnitřní opozice⁸⁴, můžeme přikládat mj. právě určující osobnosti T. G. Masaryka. Nazývala-li se tedy první republika, republikou „Masarykovou“, nešlo o hyperbolu, ale o poměrně výstižnou zkratku.

Nicméně i navzdory Masarykovu vlivu se zvedaly hlasy proti republice a proti demokracii. V této kritice zaznamenáváme poměrně často oddělování pojmu svobody, od demokracie a republiky. Dle monarchistů – a nejen jich - totiž nemusí být svoboda na demokracii a na republiku vázána. Polský filozof Ryszard Legutko o tomto obecném problému demokracie a republikánství mj. píše:

„Připomeňme si: Občanská společnost a vláda zákona mohou v demokracii existovat, ale ne nutně; mohou, ale rovněž nemusejí, existovat i v jiných zřízeních.“

⁸⁴ Vyjmeme-li z tohoto tvrzení např. Komunistickou stranu Československa, jež ale byla partají protestní ze své podstaty. KSČ se navíc v polovině 30. let se státem, pod vlivem nepříznivé mezinárodně-politické situace, svým způsobem smířila. Mluvíme-li o slabé vnitřní opozici, míníme zde především české fašisty a právě monarchisty. Fašisté byli slabí, monarchisté ještě slabší.

Svoboda toho nemá s demokratickou tradicí mnoho společného, v této tradici byly – a to oprávněně – shledávány spíše prvky zaměřené proti svobodě. Kdo nevěří, necht' si přečte Tocquevillovu knihu Demokracie v Americe, což je dosud nejlepší dílo, které bylo o demokracii napsáno. Svoboda má svůj původ jinde, především v tradici liberální a aristokratické. [...] Ten, kdo pozorně četl texty Otců zakladatelů, ví, že měli k demokracii poměrně kritický vztah.“

Legutko rovněž opakuje výhrady proti demokracii, o nichž jsme se zmínili výše:

„Za nejzávažnější ze slabostí demokracie považuji dvě. Za prvé, demokracie je zřízení proniknuté duchem stranictví, přesněji řečeno partajnictví. [...] Z toho důvodu podílení se na moci s sebou nutně přináší provázanost se stranickými strukturami. [...] demokracie nepředstavuje příliš příznivé prostředí pro individualisty, solitéry, nonkonformisty nebo lidi nezávislé, a tedy i pro všechny ty, kdo do stranických struktur nemohou vstupovat. [...] Demokracie, která by se řídila přísnými morálními normami a která by se obešla bez všudypřítomného ducha stranictví a partajnictví, nikdy neexistovala a ani nemůže existovat. Z toho vzniká ustavičné napětí mezi demokratičností a vládou zákona [...].“

Pokud českým katolickým monarchistům vadilo neustálé odvolávání se politiků na lid či občany, pak Legutko zmiňuje i toto úskalí demokracie:

„Přesvědčení, že odvolávání se na lid představuje protiváhu demokratickému stranictví, vychází z předpokladu, že průměrný občan je vybaven politickým rozumem. Avšak – a toto je druhá vážná slabost tohoto zřízení – demokratický člověk vůbec nepředstavuje nějak obzvlášť rozumný typ. [...] Demokratický člověk - a to vždy, dnes jen v daleko větší míře – se jeví jako bytost senzuační, citlivá vůči smyslovým podnětům. Reaguje spíše na zvuky a na barvy. [...] Ten, kdo by v politice vsadil na čisté argumentační model, neměl by v demokracii žádnou šanci. [...] Tím nechci říci, že demokratický člověk zcela postrádá argumentační schopnost. Pouze tvrdím, že přinejmenším stejně důležitou součástí se stala mimorozumová složka, která v demokracii byla a je plně využívána. Z tohoto důvodu bývá demokratický člověk jen zřídka bytostí samostatnou a nezávislou. Velice rychle podléhá stádným reakcím, v nichž dává průchod své touze po identitě. [...] Ale má to také účinky fatální: zde přece

tkví zdroj tyranie dému, tyranie mínění, tyranie vulgárního vkusu a banality, které tak výstižně popsali velcí filosofové od starověku po současnost. [...] Je třeba počítat s eventualitou, že demokratický člověk – vedle početných slabostí a vad – získá postupně stále větší sebestjistotu. [...] Již nyní si významní pozorovatelé všímají, že demokratický lid má tendenci považovat za morální pouze to, co sám akceptuje, čímž v podstatě ruší samotnou ideu morálnosti. [...] Tento lid trpí rovněž sklonem připisovat si Boží prerogativa a arbitrárně rozhodovat o životě a smrti. [...] Ve sféře kolektivního života jsou možnosti účinného konání opravdu nevelké. [...] mnoho fundamentálních statků a hodnot vzniká mimo demokratické procedury, ne-li dokonce proti nim.“⁸⁵

⁸⁵ Legutko, Ryszard: Ošklivost demokracie a jiné eseje. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2009, s. 28 – 34.

KAPITOLA DRUHÁ

KATOLICKÝ MONARCHISMUS V „MASARYKOVĚ REPUBLICE“ – ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA, MYŠLENKY, TÉMATA

„Vládcové nejsou přece hrozbou tomu, kdo jedná dobře, nýbrž tomu, kdo jedná zle.

Chceš, aby ses nemusel bát vládnoucí moci? Jednej dobře a dostane se ti od ní pochvaly. Vždyť je Božím služebníkem k tvému dobru. Jednáš-li však špatně, máš proč se bát, neboť nese meč nadarmo; je Božím služebníkem, vykonavatelem trestu nad tím, kdo činí zlo. Proto je nutno podřízovat se, a to nejen z bázně před trestem, nýbrž i pro svědomí. Proto také platíte daň. Vládcové jsou v Boží službě, když se drží svých úkolů.“ (Římanům 13,3-6).

2.1. Kořeny a ideologické zdroje prvorepublikového monarchismu

2.1.1. Nové pořádky

Pokud jsme se v předchozích dvou podkapitolách stručně věnovali československé „oficiální státní ideologii“, postavení jejího tvůrce T. G. Masaryka, jakož též „politickému provozu“ v první republice, povšimli jsme si zároveň toho, proti čemu se vymezovali ti z československých katolických intelektuálů, kteří se stavěli proti étosu Československé republiky.

Věci snad po válce ani nemohly zůstat na stejném místě. Globální válečný konflikt přinesl atmosféru duchovní krize, kulturního rozvratu a mravního relativismu, odmítnutí střízlivého realismu a kult mládí. V tomto hodnotovém klimatu po válce zvítězily vize diskontinuity a destrukce dosavadních tradic. To se významným způsobem odrazilo i v myšlenkové stavbě nově vznikajících států. Pokud bychom měli hledat opravdu ty nejhlubší kořeny monarchistických myšlenek v Československu, lze uvést právě změny ve společenské struktuře. Státoprávní změny roku 1918 byly ve všech zdejších zemích spojeny se vzestupem statutu a sebevědomí nižších vrstev a rozsáhlou defeudalizací společnosti, jejího étosu, hodnot a životního stylu, byť rozličně odstupňovanou. To se odrazilo, jak jsme již uvedli, i v prvorepublikovém „politickém provozu“. Každopádně, mnozí z těch, pro něž představovala monarchistická myšlenka řád, ba samotný smysl státního bytí, republiku a demokracii masarykovského ražení nepřijali. Část z těchto lidí zůstala neochvějně u monarchických myšlenek, část si místo něj osvojila hesla pravicového extremismu,

dokonce fašistického ražení.⁸⁶ Mnohdy přitom vedla mezi oběma tábory jen stěží znatelná hranice. Obě skupiny se nadto ještě vnitřně dělily. Pozornost může vzbuzovat zejména množství monarchistických proudů, zvláště přihlédneme-li k celkové politické marginálnosti tohoto ideového seskupení.

Oběma skupinám, zvláště pak právě monarchistům, vadila mj. skutečnost, že namísto aliance tradičních, tj. vlastně „jejich“ konzervativních sil s občanskými stranami, jež byla charakteristická pro předválečnou monarchii, stala se nosnou silou nových republikánských režimů aliance občanských stran se socialisty. Co naplat, že v Československu bylo právě „občanské“ a „socialistické“ partnerství příčinou relativní stability celého zřízení. Monarchisté chápali naopak tuto „stabilitu“ jako zahnívání a odumírání něčeho, co samo o sobě nemá smysl, jehož existence je v daných středoevropských podmínkách nemožná, jemuž chybí základní, prazákladní hodnoty, vyšší posvěcení, metafyzický přesah. K republice a jejímu prezidentovi si mohli vytvořit kladný vztah jen těžko, uvědomíme-li si, že Masaryk příliš nezakrýval svou politickou orientaci a horoval právě za ty strany, které pro monarchisty zosobňovali všechna negativa první republiky.

Ti z radikálnějších monarchistů – katolíků odmítali dokonce takřka všechno, co nové zřízení přinášelo, včetně toho, co se zdá být s odstupem celých desetiletí základním výdobytkem počátku 20. století: brojili proti zavádění všeobecného, rovného, tajného a přímého volebního práva a rovněž protestovali proti udělení tohoto práva ženám a mladistvým. Uvedené pro ně představovalo ponižující „zplebejšťení“ politiky, rovnost v průměrnosti. Necháпали, proč se má podobných práv a odpovědnosti dostávat někomu, kdo se jim nerovná buď vzděláním, myšlenkovou obratností či nemá odpovídající původ. A kde jsou nějaké povinnosti, disciplína a poslušnost? Nutno ale dodat, že takovýto postoj zastávala z oné hrstky monarchisticky či royalisticky orientovaných československých občanů opět jen hrstka. Na čem se ale shodli všichni katolicky orientovaní monarchisté, byla absence jednoznačné autority, rozuměj posvěcené osoby s jasnou odpovědností za stát. Pokud za Rakouska - Uherska

⁸⁶ Připomeňme hned na úvod – tento typ fašismu neměl příliš společného s „mussoliniovským“ fašismem 30. let a už vůbec ne s Hitlerovým národním socialismem. Šlo ze všeho nejvíc o jakýsi radikální nacionalismus.

dominovala v trojspřeží mocí jednoznačně moc výkonná - tj. císař, v případě českých monarchistů pochopitelně s titulem českého krále - v Československu získala vrch legislativa. S jistým nadsazením se dá říci, že někteří z českých monarchistů by se snad i smířili s autoritou a rolí Masaryka v čele státu, to ale v případě, pokud by jeho politické činy, jeho „vládnutí“ nerozředoval právě parlament.

Jenže monarchisté přicházeli pozdě. Rozpad starých říší po druhé světové válce nebyl jen teritoriální, ale skoncoval i se staletou autoritou monarchismu a kompromitoval jej. Padli tři císaři⁸⁷ a spolu s nimi se sesuly i tradiční vládní elity – šlechta, byrokracie, církevní hierarchie⁸⁸, jimž se, ať už právem či neprávem, připisovala vina na včerejších válečných utrpeních.

Čeští monarchisté vývoj pochopili. Středobodem jejich působení se proto nestalo zakládání stále nových stran a stranic, monarchisté se nepokoušeli o převraty a puče, předem odsouzené k neúspěchu. Vrhli své síly do publicistické a spisovatelské činnosti, do četby myšlenkově jim blízkých autorů a do vybrušování svých vlastních idejí a konceptů.⁸⁹ Mnohdy šlo o myšlenky velice svěží, originální, jež nejenže tepaly stávající (ne)pořádky, ale přicházeli rovněž s přijatelnou alternativou.

⁸⁷ „Diskreditace dynastií habsburské, hohenzollernské i romanovské, a příklad obou velkých republik, francouzské a americké, vedl k tomu, že prakticky všechny nové státy se staly parlamentními republikami,“ opakuje Jan Křen. Křen, s. 357 – 358.

⁸⁸ Je příznačné, že právě tyto skupiny si jako jediné v byvší monarchii opravdu udržovaly vědomí „rakušanství“. Tedy něco, co můžeme zjednodušeně označit jako „nadmárodnost“. Toto „rakušanství“ mělo propojovat jednotlivé etnické skupiny žijící v monarchii a pomoci udržet je v rámci habsburského soustátí. O jakousi „nadmárodnost“ šlo i v případě „čechoslovákismu“, propagovanému představiteli první republiky.

⁸⁹ Kapitulu samu pro sebe pak představuje svébytný životní styl těchto lidí. To je však spíše téma pro sociologickou, kulturologickou, historickou či antropologickou sondu.

2.1.2. Kolébky československých monarchistů

Církev

S výjimkou Polska - jehož boj za svobodu a státní samostatnost byl úzce spjat s katolicismem, jenž účinně propojoval skupiny obyvatel žijící do té doby ve třech státních útvarech – prožily ve většině zemí střední Evropy církev, zejména pak státní církev katolická, nemalé otřesy ideové i hmotné.⁹⁰ Role katolické církve, jednoznačně nejsilnější a nejmocnější denominace v regionu, byla zpochybněna, její další účast na správě věcí veřejných odmítnuta. Právě v českých zemích proběhla po válce snad vůbec nejsilnější antiklerikální vlna.⁹¹ Představitelé katolické církve byli bezprostředně po válce záměrně očerňováni v tisku, přidávali se i někteří politici, ostouzení se tehdy promítlo dokonce i do děl krásné literatury či divadelních kusů. Jakoby se poněkolkáté vracela tzv. černá legenda, strašák sestavený z primitivních proticírkevních předsudků a lidových pověr. Přestože ani tehdy, tj. v prvních letech po válce, nebyl boj proti církvi a její hierarchii doveden do důsledků⁹², prožívalo náboženské prostředí a církev v souboji konzervatismu a modernizace⁹³ složitou krizi. Jeden ze sloupů monarchismu se hroutil pod náporům republikanismu, cílené protikatolické agitace i tlaku dalších, „prý“ liberálnějších náboženských proudů. Zdá-li se dnes tento souboj jen jakýmsi koloritem tehdejší doby a nevinným hašteřením, ve skutečnosti zasahovaly tyto procesy hlouběji i do sféry hodnotové. Rozpadla se nebo byla aspoň silně otřesena nejen ucelená soustava monarchických norem, dynastické loajality, étos aristokracie, ale v neposlední řadě právě i státní status církví, zejména katolické.⁹⁴ Další nepříjemnosti se objevily

⁹⁰ Zde je především míněna první pozemková reforma. Ta, navzdory původním plánům, byla k církvi a jejímu majetku ještě milosrdná. Katolická církev si podržela okolo 85 % svého majetku, což byla především zásluha dobrého „lobbyingu“ Československé strany lidové.

⁹¹ Začátkem 20. let byla vydána publikace Ve jménu demokracie, která popisovala vandalství na všemožných symbolech katolického náboženství (např. stržení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí, ke kterému se v jednom svém článku vrátil i Jaroslav Durych či likvidování křížů ve školách). Kol. autorů: Ve jménu demokracie. Praha, Československá akciová tiskárna 1922.

⁹² Katolická církev sice ztratila punc státní církve, to ale neznamenalo, že by se stala obětí pronásledování. Masaryk jasně řekl, že katolíci budou mít v novém státě tolik místa, kolik si vybojují.

⁹³ Církev ani drtivá většina šlechty se s modernizací nebyla schopna ztotožnit už proto, že s sebou nesla nacionalismus velmi hrubého zrna. Obě entity – katolická církev ze své vlastní podstaty – však vystupovaly jako supranacionální skupiny. Nacionalismus, který nemohl být nepřítomen i v meziválečném Československu, pro ně tedy představoval cosi cizího, nebezpečného a rozkladného.

⁹⁴ „Katolická církev nevěděla, co může od nového státu očekávat. Vznikal nový stát, který byl založen na idejích, jež nebyly katolictví primárně blízké, a to vedlo ke vzniku obav. Navíc zanikající habsburská monarchie byla vystavena na katolických základech. To, že se katolická církev sžila se státem, bylo

záhy: řada (pravda „matrikových“) katolíků lůno církve opustila a odešla např. k Československé církvi husitské (která republiku podporovala), určitá skupinka (byť velmi malá) přešla k pravoslavným. Řada lidí však zůstala úplně bez vyznání.⁹⁵

Přes proklamované a někdy i reálné přihlášení se určité části nižšího kléru k národnímu programu (Baar, Bouška a Deml například v květnu 1917 podepsali Projev českých spisovatelů o české politice), zrození nové republiky nevěstilo pro římský katolicismus příliš mnoho pozitivního. Jeho obraz v české společnosti, radikalizované převratem, byl potemněn. Dokonce natolik, že někteří autoři tvrdí, že „v prvních letech po roce 1918 se dá hovořit o určité formě kulturního boje“.⁹⁶

Ferdinand Peroutka se na problém díval z jiného úhlu. Nevystupoval vůči zmíněným proudům tak ostře jako někteří z jeho kolegů, tvrdil ale, že český národ již od 19. století směřoval spíše k liberalismu, že měl ke svobodomyšlnosti, indiferentnosti a např. k francouzským racionalistům blíže, než tvrdili a tvrdí mnozí konzervativci. Spíše než konzervativní představy katolických intelektuálů či reprezentantů církve, byl samozřejmě součástí denního života po roce 1918 liberalismus. Zvláště 30. léta přinášejí vzestup prestiže liberalismu jako politické teorie mezi demokratickou generací prvního poválečného desetiletí, která vystřízlivěla z některých krajních socialistických iluzí a zároveň byla poněkud ovlivněna rozhodným odporem kupř. italských liberálů proti nastupujícímu fašismu.⁹⁷ Liberální myšlenky byly vůbec tím posledním, o čem by čeští monarchisté a obecně konzervativci chtěli slyšet. Také velmi tvrdě proti liberálním myšlenkám vystupovali.

usnadněno několika faktory. Zaprvé to byla sama existence politického katolicismu, ten byl jakýmsi spojovacím článkem mezi státem a katolickou církví. Další faktor pro zlepšení tohoto vztahu představovala postava T. G. Masaryka a dalších vrcholných reprezentantů, kteří si uvědomovali význam katolické církve; věděli, že je nutno ji respektovat. Třetím faktorem byl přístup Vatikánu. Tehdejší papež Benedikt XV. už v listopadu 1918 vyhlásil, že katolická církev nemá problémy vstoupit do jednání s nově vzniklými státy. Státní útvary byly podle Vatikánu záležitostí časově ohraničenou, a je tedy přirozené, že zanikají a zanikají,“ píše historik Michal Pehr. Pehr, Michal: Zděšení katolíků bylo pochopitelné (rozhovor s Alešem Palánem), Katolický týdeník č. 43/2008.

⁹⁵ „Tvrdilo se: jsme národ protiřímský, ač jsme dosud velkou většinou v římských matrikách zaneseni... Na nedostatek protikatolického rachotu nebylo možné žalovat. Ale nepodařilo se pohnout lhostejností většiny,“ vyjádřil se k problému také Ferdinand Peroutka. Peroutka, Ferdinand: Budování státu I. Praha, Lidové noviny 1991, s. 275.

⁹⁶ Hanuš, Tradice českého katolicismu, s. 56.

⁹⁷ Havránek, Jan: Liberalismus za první republiky, in: Znoj, Milan – Havránek, Jan – Sekera, Martin (eds.): Český liberalismus – Texty a osobnosti. Praha, Torst 1995, s. 275 – 278.

Na druhé straně se dá říci, že církev se v očích obyvatel zdiskreditovala již dlouho před rokem 1918, v 19. století. Šlo zde nejen o ono spojení „trůnu a oltáře“, které i později, za republiky, implikovalo přichylnost některých církevních představitelů k monarchistickým myšlenkám, ale rovněž o její konzervativní pohled na společenské otázky a laxnost ve věcech vlastní reformy. Katolická církev a katolicismus byly jednoduše zařazeny k táboru národních nepřátel. To, co se tedy objevilo v roce 1918 při vzniku nové republiky v podobě volání po odmítnutí „Vídně“ a „Říma“, bylo výsledkem dlouhodobějších trendů vytváření obrazu národního nepřítele. V případě Vídně reprezentanta politického, v případě Říma náboženského útlaku. Tomu odpovídal v katolickém prostředí samozřejmě „zrcadlový efekt“. Naznačili jsme již, že pro mnohé věřící byl nepřítelem novodobý stát, liberalismus, stranický politický systém apod.

Ať už mohli někteří členové katolické církve vystupovat proti republice, toužíce po návratu starých - krom jiných - i monarchistických pořádků, přesto na sebe český katolicismus bral v průběhu 20. století často i úkol obhajoby češství a jeho představitelé pocíťovali potřebu vyjadřovat uměleckými i mimovědeckými prostředky vztah k rodné zemi. Příklon k monarchistickým myšlenkám – v tak či onak konkrétní podobě politické ideje či „pouhé“ náboženské exaltovanosti – tedy v případě mnohých příslušníků církve neznamenal odklon od češství. Naopak.⁹⁸

Přesto ale byla autorita státních (erárních) církví, součástí padlého monarchického systému, dalekosáhle otřesena. Pokud se rozhlédneme po střední Evropě, až na Polsko byl v celém regionu zrušen institut státního náboženství a státní církve. Např. školství bylo vesměs sekularizováno a zestátněno.

Celá tehdejší společnost, ať už byli jednotliví její členové jakéhokoliv politického přesvědčení, si prostě musela zvykat na zcela jiné prostředí a zvyky. Strom nebyl, jak se zpočátku zdálo, vytrháván ze země, jen přesazován do ještě nepřilíh zkypržené půdy.

⁹⁸ Ostatně již českorakouský předválečný monarchismus vykazoval určité specifické rysy, mezi něž patřilo zdůrazňování panovníkovy české královské hodnosti, před titulem císařským. Rovněž politické snahy o uznání českého státního práva nacházely opětovně výraz v takřka důsledném titulování panovníka jako krále českého. Rak – Vlnas, s. 77 a 84.

Politické strany

Kromě církve hájily v Československu myšlenku monarchie taktéž některé klerikální politické strany, a to dost dlouho, vlastně až do počátku roku 1918. Když se již původní cíl – tedy zachování monarchie - zdál nedosažitelný, přizpůsobili se zástupci politického katolicismu⁹⁹ vcelku hladce situaci. Účastnili se činnosti Národního výboru a lidé jako Mons. Šrámek, ale také dr. Mořic Hruban se přímo podíleli na vzniku Československa. Zde tedy musíme rozlišovat mezi katolickou církví a politickým katolicismem. Zatímco představitelé katolického episkopátu byli vznikem československého státu do jisté míry ochromeni (pražský a olomoucký biskup odstoupili ze svých úřadů), nejvýznamnější katolická partaj v českých zemích – Československá strana lidová¹⁰⁰ – se postupně se státem ztotožnila a byla stálou součástí vládních koalic. Ba co víc, politicky se český katolicismus – ne tak slovenský – do poválečného demokratického systému integroval za všech středoevropských zemí patrně nejhluběji.¹⁰¹ Pokud se již mezi lidovci vyskytly monarchistické tendence – ať už v jakékoliv formě – pak byly málo viditelné. V Československé straně lidové totiž od počátku získalo vrch moravské křídlo Jana Šrámka, jež bylo více spjato s lidovým prostředím moravského venkova, nikoli s církevní hierarchií.¹⁰² Máme-li tedy hledat mezi lidovci monarchistické tendence, pak se musíme věnovat spíše českému křídlu Šrámkova velkého kritika a soka Mons. Staška. Tyto tendence byly však i mezi jeho příznivci marginalizovány, neboť kolem Staška později převládly autoritativní tendence

⁹⁹ Myšlení politického katolicismu mělo k monarchismu teoreticky velice blízko, neboť bylo ukotveno ve stejných základech, ze kterých vyrůstaly myšlenky hájící a podporující existenci habsburské monarchie. Jiří Hanuš o tom píše: „Co se týče idejí politického katolicismu, vyrůstají v podstatě z křesťanské antropologie a nauky o společnosti, která má středověké kořeny.“ Hanuš, *Tradice českého katolicismu*, s. 100.

¹⁰⁰ Československá strana lidová nebyla zdaleka jedinou složkou československého politického katolicismu, avšak od začátku představovala jeho nejrozvinutější a nejstrukturovanější složku. Katoličtí politici se skutečně většinou soustřeďovali v lidové a ľudové straně, ačkoliv katolickým knězem byl kupř. i významný agrárník Kroiher.

¹⁰¹ Např. v politickém katolicismu rakouském převládly autoritativní a fašistoidní tendence. V Rakousku mezi katolíky převládala panická hrůza z demokracie, považované za „výmysl Židů, svobodných zednářů a radikálů, kteří chtějí ovládnout křesťanský lid“.

¹⁰² Šrámkův tzv. křesťanský solidarismus můžeme pojmenovat také jako „konzervativní neoliberalistický sociálně ekonomický model“. Viz Trapl, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918 – 1938*. Praha, SPN 1990, s. 12.

rakouského stříhu (korporativismus).¹⁰³ Převládly i proto, že část členské základny, která by se mohla případně proměnit v podhoubí výraznějších monarchistických tendencí, stranu kolem roku 1924 opustila. Byli to především členové spjatí s církevní hierarchií a katolickou šlechtou. Přesto našli někteří konzervativci, jejichž část hovořila o výhodnosti návratu monarchie, oporu. K jejich příznivcům patřil jak arcibiskup Kašpar, který se snažil provádět odvážnou katolickou politiku, tak někteří příslušníci konzervativního křídla agrární strany či radikální katolická inteligence soustředěná - mezi jinými - kolem časopisů TAK, Akord a Řád.

Šlechta

Z pozitivního vztahu k Masarykovi, Hradu a vůbec ke stávajícímu politickým a společenským pořádkům, se zprvu vylučovala rovněž část zemské aristokracie. Tedy ta část, která zůstala spjatá s českými zeměmi či se přímo hlásila k českému národu a jazyku, byla ale poznamenána pozemkovou reformou. Dalším důvodem pomalého srůstání některých šlechticů s republikou byla kritika aristokracie jako celku. V řadách šlechty se ale beztak už od předválečné doby projevovaly zřetelné tendence unikat do izolovaného světa soukromé sféry. Tradiční aristokratický životní styl, spojený s idealizací habsburské monarchie a projevující se spíše v „monarchistickém snění“, než v jakýchkoli reálných konceptech, se udržoval hlavně v tomto „nefunkčním světě“.¹⁰⁴

Nejen pozemková reforma, ale i vzedmuté revoluční nálady českého obyvatelstva šlechtě v prvních poválečných letech vlastně bránily významněji se s republikou ztotožnit.¹⁰⁵ Nový stát jako takový sice mnozí z aristokratů přijali¹⁰⁶

¹⁰³ Některé články na téma monarchismu lze nalézt v časopise Čech, do kterého přispívali mnozí lidovečtí konzervativci. Základnou těchto konzervativců pak byla pražská organizace Československé strany lidové.

¹⁰⁴ Problém „uzavřené společnosti“, jakožto synonyma charakteru české šlechty na přelomu 19. a 20. století, rozebral na příkladu orlické větve Schwarzenbergů Zdeněk Bezcený. Bezcený, Zdeněk: Příliš uzavřená společnost. České Budějovice, Historický ústav Jihočeské univerzity 2005.

¹⁰⁵ „Já osobně [František Schwarzenberg, pozn. aut.] však vyrůstal v prostředí, které si soustavně kladlo právě tuto otázku legitimacy vzniku republiky. Myslím na tu část šlechty, ve které žila vzpomínka tehdy ještě nedávných sporů o české státní právo a o nedělitelnost území Koruny svatováclavské, prostě: tradice našich předků. Jejich potomci chtěli mít jasno, aby mohli určit svůj postoj k novému režimu, který je mravně a hmotně poškozoval více, než kteroukoli jinou skupiny občanů.“ Viz Schwarzenberg, F.: Masaryk, s. 240.

¹⁰⁶ Čeští a němečtí aristokraté v ČSR, vedeni vévodou Beaufortem, se počátkem roku 1922 zavázali státu pomáhat a prohlásili: „Chceme bez každé výhrady stát na půdě republiky... Nechceme privilegií – jsme

(zvláště, když se ukázalo, že pozemková reforma přece jen nebude tak zničující, jak se zprvu zdálo)¹⁰⁷, ti z jejích příslušníků, kteří byli též publicisticky či jinak společensky činní, se však nemohli nezabývat teorií a praxí nového republikánského režimu.¹⁰⁸ Našli se tací ze šlechticů, kteří viděli původní a pravý zájem šlechty v uchování nadnárodní habsburské monarchie. Opakovali, že důvodem byly i prý ateistické, či spíše antikatolické motivace „masarykovců“:

„Šlechta se však s tímto programem [programem T. G. Masaryka souvisejícím se vznikem samostatného Československa, pozn. aut.] spokojit nemohla. Především z loyality vůči dynastii, pak i v zájmu samotných národních snah – federace se šlechtě stále jevila jako výhodnější než v každém ohledu absolutní nezávislost. A konečně byl pro ni Masarykův program nepřijatelný proto, že o zřízení republiky usilovaly síly jednoznačně antiklerikální. [...] Úkol nám připadající byl daleko složitější, ne však neproveditelný.“¹⁰⁹

O jakémže úkolu to Karel Schwarzenberg mluví? Když na dalších řádcích hovoří o „kacířské povaze“ Masarykovy republiky, připomíná jedním dechem morální povinnost tento stát přetvořit tak, aby idea, na níž jej jeho tvůrci postavili, nešla proti „starým českým tradicím a právům“. Ty by ostatně měly být v jeho pojetí takřka svaté.¹¹⁰ Přesto i sám autor posléze přiznává, že šlechta si nakonec našla v Československu své místo. Mohla totiž spolupracovat s politickými silami, které jí byly ideologicky blízké. Šlechta se se státem mohla ztotožnit i proto, že získávala krůček po krůčku své ztracené postavení - ponejvíce v diplomatických službách.

proti reakci“. Za akcí stály i nejznámější šlechtické rody u nás – Schwarzenbergové a Lobkovicové. Klímek, Velké dějiny, s. 298.

¹⁰⁷ „Pozemková reforma, jak byla v Československu provedena, zlomila výlučné postavení aristokracie ve společnosti v hospodářské sféře, ale následně i ve společnosti vůbec. Nemohlo však být pochyb, že v části aristokracie, která se nemínila se svým novým postavením smířit, si nová republika vytvořila nepřítele, který čekal na příležitost, jak ránu vrátit,“ píše např. Zdeněk Kárník. Kárník: České země I, s. 489 – 490.

¹⁰⁸ Velmi cenná a poučná je z tohoto pohledu zejména korespondence mezi Zdenkem Radslavem, hrabětem Kinským a historikem Josefem Pekařem.

¹⁰⁹ Schwarzenberg, Torzo díla, s. 756.

¹¹⁰ Schwarzenberg zde opět zmiňuje Josefa Pekaře, když tlumočí jeho myšlenku, že: „stát bude udržen a nespokojené složky získány tím spíše, čím více budou utvrzeny jeho dědičné základy, čím méně mu bude připisována povaha revolučního novotvaru, jedním slavným mužem stvořeného.“ Schwarzenberg, Karel: Pekař a ti druzí. Nový život 9/1957, č. 6, s. 140 – 141.

„S těmito silami (míněni agrárníci, kteří se po pozemkové reformě stali konzervativci) bylo možno zahájit spolupráci, jež razila vývoj směrem doprava. A po dvaceti letech existence Republiky jsme opět dosáhli svého postavení ve veřejném životě. [...] Kdyby bylo nedošlo ke komunistickému puči, byli bychom své postavení státních úředníků a činitelů ve veřejném životě získali nazpět.“¹¹¹

U české šlechty¹¹² zvítězila odpovědnost za stát, republika byla přijata na milost. Výhrady proti ní a proti republikánskému zřízení se přesouvali na stránky děl, psaných či sestavovaných intelektuály z řad aristokracie. Republika jim již jako zřízení *a priori* nevadila, měla ale podle myšlenek zmíněné části aristokracie nasát část monarchistického étosu a elegance. Tedy: jak se s lety republikánské zřízení stabilizovalo, přijímala ho i valná část česky smýšlející šlechty.

Katoličtí intelektuálové a myslitelé

Poslední skupinou, ze které pocházelo množství prvorepublikových monarchistů, byli katoličtí intelektuálové a myslitelé. Skupina je to značně neurčitá a nesourodá, katoličtí intelektuálové totiž mohli patřit i do všech třech již zmíněných skupin. Charakteristickým znakem mnohých z nich bylo ale zároveň ostré vymezování se vůči církvi. Katolické církvi a jejím představitelům intelektuálové především vyčítali, že se příliš spoléhala na moc císařského ramene – v habsburské monarchii byla církev skutečně úzce propojena s vládnoucím rodem. Rovněž láli na přílišnou politickou angažovanost členů katolického episkopátu. V plánech těchto intelektuálů měla sice hrát církev v „obrozené monarchii“ opět zásadní roli, kněží se však již neměli politicky angažovat s takovou vervou, s jakou tak činili jak za Habsburků, tak i později za republiky.¹¹³ Nebylo neobvyklé, pokud katoličtí intelektuálové pocházeli přímo

¹¹¹ Schwarzenberg, Torzo díla, s. 753 a 756.

¹¹² Na počátku 20. století české šlechty výrazně ubylo. Zdenko Radslav Kinský udělal kolem 1930 její „inventuru“. Podle kritérií (vlastnictví pozemků, čs. občanství, trvání po meči, byl-li rod šlechtický před rokem 1848) napočítal dvacet místo šedesáti rodů, které tu žily před první světovou válkou. Na jeho soupisce čteme jména Belcredi, Bubna, Czernin, Dlahoveský, Dobrženský, Dohalský, Hrubý, Kinský, Kolowrat, Lobkowicz, Mladota, Paar, Parish, Pouilly, Reiský, Schlik, Schwarzenberg, Sternberg, Strachvic, Wratislav.

¹¹³ „Na rozdíl od dnešní situace to byla vcelku běžná praxe,“ píše na téma politické angažovanosti kněží Michal Pehr. „I v této době platilo ustanovení kodexu kanonického práva, že se kněz může aktivně podílet na politice jen se souhlasem svého diecézního biskupa. Tato povolení se ovšem vydávala poměrně často, takže se řada duchovních v politice angažovala. Je znám případ strahovského opata Zavorala, který ukončil svoji politickou činnost poté, co byli řeholníci vyzvaní, aby se v politice neangažovali. O aktivní

z církevních řad, avšak s církví se rozešli. Častá a zhusta velmi nevybíravá kritika demokracie, republiky a stávajících pořádků však byla oběma skupinám společná. Zprvu se tyto skupiny shodovaly též ve více či méně komplikované identifikaci s českým národem po první světové válce. V české intelektuální a umělecké sféře se však odehrála velká změna: příkop mezi národním a katolickým se postupně překonával. Přes nejrůznější rozkoly a spory se katolické umění a katolicismus vůbec stal organickou součástí národního intelektuálního života, přestože se odlišoval jiným pojetím dějin. Pekařem podnícená „rehabilitace“ baroka, v níž čeští intelektuálové následovali předválečnou modernu rakouskou, je „dodnes živým a obohacujícím proudem českého duchovního života“.¹¹⁴ Jak jsme již ale naznačili, čelné a výrazně ke katolicismu se hlásící intelektuály nutno hledat i v řadách duchovenstva. Katolíci se mohli též chlubit významnými umělci (spisovatelé Reynek, Durych, Deml či skladatel J. B. Foerster). Literární katolicismus byl tedy významným proudem intelektuálního konzervatismu. Durych, Deml či Florian postavili světské až kacířské první republiky protipól hledáním duchovních kořenů české společnosti. Kapitoulou pro jinou analýzu je skutečnost, že někteří z nich se dostali mimo liberální proud pravice a značná část se projevovala otevřeně antisemitsky. Jeden z těchto katolických intelektuálů a zároveň kritiků první republiky Ladislav Jehlička shrnul jejich pocity ve vztahu k republice zhruba takto: zatímco monarchie vzdělala ty, kdo budovali Československou republiku, republika vychovala generaci, která zde po roce 1945 pomáhala zavést komunismus. Jen málo z těchto prvorepublikových katolických intelektuálů však přidalo ke kritice také pokus o definici konkrétního „lepšího“ politického zřízení. Zvláště u Durycha, Demla, Floriana či Reynka dostávala tato „polis“ podobu nikoli konkrétního, nýbrž nebeského království – byl to obrázek vzešlý spíše než z politického z náboženského myšlení.

Pokud tedy vnímáme český katolicismus 20. století ve znamení rozporu mezi politikou, chápanou jako naplňování nejvyšších (absolutních) hodnot, a politikou

účasti duchovních v politickém životě se diskutovalo jak na straně katolické církve, tak u takzvaných pokrokových stran. Některé levicové strany přitom kněžím jejich angažmá v politice vyčítaly. Šrámek na to reagoval slovy, že i kněz má svá občanská práva a že následkem toho má právo účastnit se politického života. Na základě pozdějších zkušeností bylo v dalších letech kněžím doporučeno neúčastnit se politického života.“ Pehr, s. 5.

¹¹⁴ Křen, s. 316.

chápanou jako kompromisní a pragmatické jednání, pak na straně preference absolutních principů stojí – vlastně po celé 20. století - především umělci a publicisté. Snad nejvýraznějším představitelem tohoto směru je právě Jaroslav Durych, na straně druhé pak nalezneme řadu politiků šrámkovského směru v lidové straně, jejíž pragmatismus, a především probenešovská orientace vyvolaly nejednu kritiku nejen z vnějšku, ale též z nitra strany.¹¹⁵ Podíváme-li se na další vývoj prve zmíněného proudu, je otázkou, zda antipragmatický durychovsko-jedličkovský „idealistický“ proud vůbec přežil 20. století. Zdá se, že během 70. a 80. let 20. století velmi oslabil, což pravděpodobně souvisí se změnou orientace české katolické inteligence jako celku. Ta se sice nestala „šrámkovsky“ pragmatickou, nahlédla však problematičnost uplatňování absolutních náboženských měřítek v politickém životě. A s tímto oslabováním „idealistických“ proudů české katolické inteligence zákonitě oslabovala i myšlenka někoho či něčeho nadpozemského, metafyzického, co by se mohlo v jejich představách rovnat „obrozenému“ a mravnímu státu.

Pokud jsme vyjmenovali konkrétní složky rakouské a posléze i československé společnosti, ze kterých se ponejvíce rekrutovali meziváleční monarchisté, je nutné zdůraznit, že tyto nebyly zřídly monarchistických myšlenek samy o sobě. Taktéž nelze hovořit o tom, že by mezi těmito entitami tvořili monarchisté převažující část. Naopak – československých monarchistů bylo vždy pomálu (snad s výjimkou období bezprostředně po válce) a prostředí, ze kterého vzešli, jim mohlo maximálně poskytnout myšlenkovou či ideovou inspiraci. V žádném případě nešlo o jakési „páté kolony“ a církve, katolické (klerikální) strany i šlechta se v průběhu oněch 20 let trvání první republiky *de facto* přizpůsobily novému zřízení a našly v ní své místo. Jiná už byla situace těch katolických intelektuálů, kteří inklinovali k monarchismu, jakožto k favorizovanému politickému zřízení. Příčina tkví ve faktu, že intelektuálové a myslitelé (filosofové) existovali a rozvíjeli svou činnost fakticky pouze za svoji osobu (ač se samozřejmě sdružovali na bázi novinových a časopiseckých redakcí či v zájmových kroužcích a občanských sdruženích) a neměli za sebou tedy církevní

¹¹⁵ Šrámek měl oponenty nejen v pražských arcibiskupech, kteří tradičně stranili spíše Hlinkově lidové straně, ale také v katolických intelektuálech, kteří se po několika letech spolupráce s lidovci většinou rozešli. Pro Durycha a další katolické publicisty byla politika lidové strany příliš „konsenzuální“ a „republikánská“ (tedy v jejich představách „přízemní“). Navíc podle jejich názoru nesledovala vyšší národní a náboženské cíle.

organizaci, politickou stranu či v neposlední řadě šlechtu - vlivné složky prvorepublikové společnosti, které by jejich chování a projevy politických preferencí jakkoliv usměrňovali. A státu, jakožto organizace, se bát nemuseli, ten přistupoval k jejich činnosti veskrze benevolentně, podobně jako k podobným – fakticky neškodným – pokusům. Je nutno zdůraznit, že katolická církev, klerikální politické strany či šlechtické prostředí, nepředstavovaly jediné zdroje monarchistických myšlenek. Čeští monarchisté mohli pocházet též odjinud, jednalo se prostě o jedince nespokojené s chodem věcí, kteří přijali monarchistický světónázor za svůj (nebo se ho naopak nechtěli vzdát) a přitom se nehodlali angažovat ani politicky, ani jinak společensky. O jejich aktivitách máme tudíž jen velmi kusé zprávy a je neschůdné vyslovit se proto k nějakému přibližnému počtu těchto českých monarchistů.

Zrekapitulujeme, že čeští monarchisté se většinou rekrutovali z prostředí či společenských skupin, které vznik republiky citelně zasáhl. Katoličtí monarchisté se tedy museli buďto novému zřízení přizpůsobit či se připojit k nějaké alternativě. Tou mohl být i monarchismus.¹¹⁶ Někteří čeští katolíci se prostě jen těžko smiřovali s myšlenkou, že demokratické zřízení, plné rozporů, problémů a nedokonalostí, by mělo být konečnou alternativou politického uspořádání společnosti. Proto se v katolickém prostředí setkáváme s hledáním různých alternativ, resp. s návrhy na vylepšení stavu demokracie. Uvědomme si, že jejich myšlenka (znovu)zavedení konstituční monarchie, se s ideou demokracie nevyklučovala! Toto uvažování by však zůstalo neúplné, kdybychom znovu nezopakovali, že mnohé návrhy nebyly zaměřeny na vylepšení demokratických institucí či mechanismů, ale častěji na základní otázku – zda by se demokracie nemohla nahradit nějakým novým politickým systémem, který by zahrnoval některé rysy předmoderních společností.

¹¹⁶ Možností, jak se vyrovnat s nástupem republiky bylo ale více. Zvláště někteří církevní hodnostáři či šlechtici volili emigraci.

2.2. Myšlenkové základy a témata katolického monarchismu

Co všechny námi zmíněné skupiny spojovalo, byl na prvním místě legitimistický monarchismus, pravicová kritika demokracie a konzervatismus.¹¹⁷ A to jak konzervatismus, jehož charakterizovalo přesvědčení o tom, že vývoj by neměl jít tak zběsile kupředu¹¹⁸, že by se lidé měli přidržovat již osvědčeného, tak konzervatismus s předponou „ultra“, který domýšlel věci do důsledků a toužil provokovat, čerit stojaté vody, rozrušovat prvorepublikový ideový monolit. S konzervatismem je spjatý rovněž koncept kontinuity státních a společenských forem na státním území. Míněno je tím zvláště přidržování se státního práva.

Dalším úhelným kamenem myšlenkového světa českých monarchistů byl pochopitelně římský katolicismus. Zde také všelijak odstupňovaný, přesto však se stejnou intenzitou prožívaný. V případě některých katolických monarchistů lze hovořit o směřování k nadkonfesijnímu křesťanství. Touto tolerancí k jiným křesťanským denominacím se mělo v zásadě vyjít vstříc potenciálním sympatizantům, kteří např. římský katolicismus považovali za příliš dogmatický a církve za organizaci, jež si zaslouží kritiku.¹¹⁹ Za třetí prvek politického myšlení katolických monarchistů lze označit zemský patriotismus, čtvrtý bod se týká kritiky liberalismu, socialismu, především však komunistického¹²⁰ a nacistického totalitarismu (méně to již platí o fašismu). Konečně posledním ideovým svorníkem byly relikty středověkého politického myšlení – ovšem bez pejorativního příděchu! Nechme opět promluvit Karla Schwarzenberga, jenž v jednom ze svých článků uvedl:

„Odpovídalo totiž středověkému myšlení, že národ nebyl pojímán ve smyslu liberálním a socialistickém jako součet neodvislých individuí, nýbrž byl chápán organicky, byl

¹¹⁷ Jan Křen hovoří doslova o „demokratickém plebejství“ první republiky, které mělo konzervativní vrstvy odrazovat. Křen, s. 316.

¹¹⁸ Je nepochybné, že vysoce industrializované české země (již v rámci Předlitavska) představovaly pro tradiční náboženské a konzervativní mentality „strukturní problém“. K tomuto viz také článek Jaroslava Durycha Pokrokovost až k zblbnutí, in: Durych, Jaroslav: Publicistika. Praha, Academia 2001, s. 70 – 71.

¹¹⁹ „Novodobý pojem neomezené, neprosté suverenity státu, pojem tzv. absolutní suverenity, je neslučitelný s tradičním myšlením křesťanským. Dle křesťanské tradice je každá lidská svrchovanost pojmově omezena zákonem Božím,“ uvádí František Schwarzenberg. Schwarzenberg F.: Masaryk, s. 230.

¹²⁰ Jistě není náhodné, že se čeští komunisté vymezovali – vlastně již od samého svého vzniku - právě proti „cizácké šlechtě“ a církevním hodnostářům. Nutno zmínit i monarchistickou kritiku teorie seburčení národů, protestantismu a na něj úzce navázaného strohého demokratického republikanismu.

*viděn ve svých přirozených složkách. Kdežto pak organizace dnešního politického života, strany, jsou umělé, naopak stavy jsou orgány přirozené, vybudované na společném zájmu.*¹²¹

Ano, šlo o stavovské zřízení, jež se dle svých obhájců osvědčilo a co především – bylo přirozené. Stavy, nikoli politické strany, nejlépe a nejsnáze kumulují, agregují a artikulují zájmy občanů.

Bez ohledu na toto dělení jsou ale konzervatismus, katolicismus, starý zemský patriotismus, idea „stavovství“ i další body, spojené nádoby, a pokud chceme pochopit myšlenkový svět monarchistů, měli bychom předtím porozumět jim a jejich tradici. Naším úkolem nebude podat vyčerpávající charakteristiku všech „ideových sloupů“ katolického monarchismu, nýbrž je pouze předestřít tak, abychom se v dalším výkladu neztráceli.¹²²

Konzervatismus

Na začátku této podkapitoly si zkusím zodpovědět jednu skeptickou a snad i kacířskou otázku – zda něco takového jako ryzí „český konzervatismus“¹²³ někdy vůbec existovalo. Pro české intelektuální dějiny a politiku posledních dvou staletí byly naopak často charakterističtější jevy jako radikalismus, socialismus, pokrokářství či určitý druh neexpanzivního nacionalismu, nehledě na zálibu Čechů v novotách a sklonu

¹²¹ Schwarzenberg: Torzo díla, s. 109.

¹²² „[...] my si obnovíme, co jsme měli: *slavný český stát* [...]. (Tento měl pět základních vlastností: byl křesťanský, národní, královský, autonomistický a stavovský – vlastnosti, vztahující se na formu vesmíru, světa, státu, zemí a lidu). Sledujeme-li dějiny posledního století, vidíme, že přece jen logicky národovectví patří napravo a že parlamentní režim stojí nalevo. [...] Je totiž příliš častou zkušeností, že cizinec méně informovaný, vida oficiální Československo ve styku s kruhy netradičními a levými, zařadí v mysli Čechy vůbec mezi útvary revoluční a přechodné. Je naopak v zájmu postavení našeho státu, aby dovedl položit důraz na svoji dějinnou slávu a zařadit se mezi zástupce tradice. [...] myšlenka národního státu a myšlenka nadřaděnosti národa nad stát není myšlenkou novou, nýbrž myšlenkou tradičně pravicovou, která plně vyhovuje katolickému nazírání. Ovšem naší hlavní myšlenkou musí být česká minulost, protože ji musíme obnovit. Musíme obnovit křesťanský, národní, autonomistický, stavovský stát [...],“ shrnuje ideologii svou a svých soupeřů Karel Schwarzenberg. A na jiném místě myšlenku opakuje a doplňuje: „Ukáže se, že pravicová tradice všech zemí vrcholí v oněch stěžejních pěti požadavcích: stát národní křesťanský, autoritativní, autonomistický, stavovský“. Schwarzenberg, Torzo díla, s. 110 – 113 a 120.

¹²³ Konzervatismus obecně se dá charakterizovat jednoduše i složitě. Přijatelná charakteristika konzervatismu od konzervativního autora k nalezení v Scruton, Roger: Slovník politického myšlení. Brno, Atlantis 1999, s. 58 – 59.

neustále něco vylepšovat.¹²⁴ Přesto lze na druhou stranu říci, a je to určitý paradox, že česká mentalita, stranící se extrémů a lnoucí k praktickým až pragmatickým řešením, je výrazem sklonů, které by mohly být příznačné pro určitý druh konzervatismu.¹²⁵ Pracovně lze hovořit o konzervativcích jako o těch, kdo se v českém prostředí zasazovali za umírněnou a státotvornou politiku, usilovali o založení správy věcí obecných na širším pochopení dosavadních národních dějin, ve svých dílech se dotýkali důležitých konzervativních témat nebo se v praxi snažili o kompromisní a obezřetný přístup. Pro tuto práci jsou důležité určité druhy tohoto českého konservatismu: především konservatismus literární, katolický, případně též aristokratický. Tyto typy konzervatismu však nelze přísně oddělovat, neboť se vzájemně prostupovaly. Posledně zmíněný typ – konzervatismus aristokratický, jenž jednoznačně náleží do rámce této práce, se rozvíjel již v průběhu 19. Století. Stál často v protikladu k nacionalismu českému i německému, proti státně - absolutistickým i socialistickým snahám, na straně umírněnosti, společenského smíru a autonomie. Ze zástupců tohoto typu konzervatismu můžeme konkrétně jmenovat např. Leo Thuna, Jindřicha Clam-Martiniče, Karla III. Schwarzenberga či Jiřího Lobkowicze. Avšak asi nejzajímavější postavou byl Bedřich Schwarzenberg, který ve svých zápiscích vyjadřoval odpor vůči modernismu, centralismu, demokracii i habsburskému „úřednickému stylu“ vlády. Schwarzenberg, zvaný příznačně „Poslední lancknecht“, hledal při svých cestách Evropou zemi nezkaženou civilizací a pokrokem. Zdeněk Bezečný o něm píše:

„Jiný svět chtěl najít i ve Španělsku, kam odjel v roce 1838 bojovat na karlistické straně proti liberálním stoupencům královny Isabely. [...] vnímal střet tradičního a moderního: legitimacy, starých práv a svobod patriarchální společnosti na straně jedné a revoluce, liberalismu a státního centralismu na straně druhé. Obrana tradice proti modernitě pro něj znamenala ústřední směřování jeho politického myšlení. Španělská

¹²⁴ Jedním z mála Čechů, kterého můžeme označit za ryzího konzervativce, byl historik a novinář Jakub Malý. Jako žurnalista publikoval od třicátých let 19. století v listech konzervativně vlasteneckého zaměření a kvůli polemikám s Havlíčkem či Nerudou je mnohými považován za prototyp „zpátečníka“. Malý stál na pozicích konzervatismu v roce 1848 jakožto člen Národního výboru i později. Nejvýznamnější jsou jeho práce vzpomínkové, především pak spis Naše znovuzrození.

¹²⁵ „Češi jsou od osvícenství novým národem v tom smyslu, že na rozdíl od staré, jednotné a jazykově celkem indiferentní hierarchické české společnosti tvoří novou společnost rovných, která se vymezuje mateřským jazykem. [...] Starali se [Češi, pozn. aut.] o svůj prospěch, byli však v jádru konzervativní, neboť tradice, jež je k češství vázala, byla původně s osvícenstvím v protikladu,“ píše Jan Patočka o českém konzervatismu. Patočka, Češi II, s. 303.

zkušenost v něm probudila politický zájem, který se projevil např. v systematickém studio politických spisů, které shromažďoval ve své knihovně. Zvláště si cenil prací francouzského konzervativního myslitele Alexise de Tocquevilla.”¹²⁶

Revoluce v roce 1848 představovala pro Bedřicha Schwarzenberga naprostou katastrofu. Zdeněk Bezecný o tom, jak „Poslední lancknecht“ tento předěl vnímal, píše:

*„Byl přesvědčen, že jeho varování z předrevolučních časů se naplnila. Ve svých zápiscích z doby „před potopou“ varoval před moderním státem, který se zrodil v době josefínského osvícenství a který narušil tradiční vazby ve společnosti, umenšil roli šlechty při správě státu a naopak posílil roli byrokracie. Zaznívala v nich však i kritika nově se rodících ideologií – nacionalismu, liberalismu a socialismu, na nichž ho děsilo podbízění se masám. [...] S rozhořčením se musel dívat, jak definitivně mizí historické celky, které považoval za svou vlast. [...] Staré koruny nahrazoval moderní stát.”*¹²⁷

Česká politika ale v následujících generacích nevycházela z těchto aristokratických konzervativních kořenů, lépe řečeno vycházela z nich pouze částečně. Vliv tohoto druhu konzervatismu na další precizaci politického myšlení proto nebyl příliš velký. Přesto nacházel v českých zemích své mluvčí. Aktivní byl zejména muž, jehož jsme již výše několikrát citovali - o několik generací mladší příbuzný Bedřicha Schwarzenberga Karel. Trest' jeho konzervativních, monarchistických, vždy však silně provokativních názorů nalezneme např. v časopisech Řád, Akord a dalších.

Zajímavé na ideovém kvasu za první republiky je rovněž skutečnost, že konzervatismus v žádném případě netvořil jakousi konstitutivní ideu, na níž by byla postavena idea „Masarykovy republiky“. Naopak. Uchylovaly se k němu osoby, kterým vadila monopolizace Masarykových filosofických názorů a okázalé prezentování a akcentování jeho politických a náboženských zásad. S těmi se nebyli všichni ochotni

¹²⁶ Bezecný, Zdeněk: Poslední lancknecht. In: Gaži, Martin (ed.): Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích 2008, s. 418 – 419. K politickému myšlení Bedřicha Schwarzenberga též Schwarzenberg, Karel (ed.): Španělský deník a zrození revolucí. Praha, Ladislav Kuncíř 1937.

¹²⁷ Bezecný, Poslední lancknecht, s. 420.

ztotožnit a konzervatismus tak pro ně představoval politický názor, který „pramení z touhy uchovat věci, jak jsou“.¹²⁸

Pokud se přidržíme tří rovin konzervatismu, jak je definoval Roger Scruton, pak lze předestřít konzervatismus jako: a) postoj ke společnosti, b) představy o vládnutí, c) politickou praxi. Obrátíme-li se ke konzervatismu jako postoji ke společnosti, pak Scruton píše o nutnosti

*„legitimovat takové hodnoty [míněny ty hodnoty, které začínají ztrácet autoritu a žádají si podporu konzervativců, pozn. aut.] buď obnovením tradic pomocí náboženských doktrín, nebo – což je běžnější – ideou přirozené spravedlnosti, která je oním univerzálním podložím pro všechny lokální patriotismy.“*¹²⁹

Prolínání konzervatismu a lokálního patriotismu je tedy evidentní. Pokud se týče představ o vládnutí, pak konzervativce (v našem případě spojený s monarchistou) primárně odmítá jakékoliv revoluční pohyby: na stát, stejně jako na společnost, se dívá jako na složité jsoucno, které lze mnohem snadněji poškodit než zlepšit a které je ovládáno určitými zákony vývoje a sebezáchovy, jež je třeba respektovat. Pohlédneme-li na politickou praxi první republiky, všimneme si odmítání ideologie konzervatismu nejen představiteli prvorepublikového politického establishmentu. Konzervatismus byl kritizován jako ideologie třídního panství, jako praxe zaručující, že ti, kdo mají práve moc, si ji také podrží, přičemž od tříd, které jsou jimi ovládány a které jsou oběťmi jejího panství, se snaží vylákat falešný a klamný souhlas. Zde tedy tkví hlavní výhrada proti českým konzervativcům, zvláště pak monarchistům: konzervatismus jako ideologie je zpátečnický, nerespektující linii vývoje, ba jdoucí proti ní. Jednoduše řečeno: je škodlivý, nepřirozený a obhazuje cosi, co je již překonané. V našem případě monarchistické pořádky. Konzervatismus prostě petrifikuje „společenskou nerovnost“ občanů toho kterého státu.

Abychom v definici konzervatismu nezůstávali u jednoho, byť významného autora, věnujme pozornost též rozlišení „konzervatismů“ z pera filozofa a religionisty Břetislava Horyny. Horyna dělí konzervatismus na několik typů, pro nás je důležitý ten,

¹²⁸ Scruton, s. 58.

¹²⁹ Tamtéž.

který autor označil za konzervatismus „reakční“ či „restaurativní“.¹³⁰ Zjednodušeně se dá říct, že tento konzervatismus usiluje o zvrácení daných sociokulturních poměrů, přičemž cílem by měl být návrat k tzv. původnímu stavu, neboli „věčný přirozený řád“. Byť Horyna jednotlivé „konzervatismy“ rozlišuje a představuje je zvlášť, tvoří úvod k jeho definici obecná charakteristika konzervatismu. Autor píše, že konzervatismus předpokládá jakési přirozené, obecně platné hodnoty a pořádky. Probíráme-li konzervatismus jako určitý typ politického myšlení, pak se zákonitě objevuje otázka po autoritě, která dává těmto přirozeným, obecně platným hodnotám a pořádkům určité obrysy a která je charakterizuje. Úkolem této autority - v dikci monarchistů konkrétně legitimního vládce - je tedy legitimace tohoto „přirozeného“.¹³¹

Podobných definic bychom mohli užít více, pravdou ale je, že konzervatismus jakožto filozofický a myšlenkový proud je vlastně už ze své podstaty „nedefinovatelný“. Přesněji řečeno, rozhodně nebyl a není nějakou vědeckou teorií. Ve filozofických debatách byl konzervatismus a konzervativní hodnoty přítomny odnepaměti. Pokud jsme se zmiňovali o „pravicové kritice demokracie“ z pera katolických monarchistů jako o jednom ze znaků jejich politického myšlení, potom je toto konstatování dlužno korigovat a doplnit v tom smyslu, že konzervatismus je mnohem starší, než ono schematické rozlišování na pravici a levicí. V mnoha směrech se konzervatismus tomuto dělení vymyká, ba popírá jej.

Státní právo

Co se týče českého historického státního práva, to nebylo zapomenuto ani po roce 1918. Jak silně byla idea historického státního práva v českých zemích zažitá, ukázaly v plné síle oslavy svatováclavského milénia v roce 1929, kdy byly poprvé veřejně vystaveny korunovační klenoty českých králů. Češi na své panovníky nezapomínali a ideu starého českého státu si připomínali dokonce i tuzemští Němci.

¹³⁰ Konzervatismus jako proud je opravdu velmi pestrý, co se týče jednotlivých druhů. Někteří konzervativci se snaží zachovat ve společnosti *status quo* nebo prosazovat pozvolné změny, jiní volají po návratu osvědčených pořádků z dřívějšíka. Společným jmenovatelem jednotlivých „konzervatismů“ je víra v to, že nejdůležitějším rysem společnosti jsou hodnoty nedotknutelného, svobodného, důstojného a sebezodpovědného lidského života. V právu vidí konzervativci nutný nástroj garance těchto svobod.

¹³¹ Horyna, Břetislav: Konzervatismus. In: Filozofický slovník. Olomouc, Nakladatelství Olomouc 2002, s. 222.

Také oni vzhlíželi k insigniím české státní svrchovanosti se stejnou pietou jako Češi. Také oni přece byli přirozenou součástí českého království.¹³²

Je na místě říci, že idea státního práva, tak jak se za něj bila česká šlechta, si navzdory svým proměnám zachovala charakter a pověst čehosi konzervativního a zpátečnického. Podle kritiků státního práva byly nové poměry (především centralismus) příznivé pro rozvoj tehdy moderního hospodářství, především počátků průmyslu, zatímco záměr šlechty s historickým státním právem směřoval k obnově stavovského státu s feudálními poměry.¹³³ Obhájci státního práva jednoduše usilovali o obnovení spojení zemí Koruny české do samosprávného soustátí.¹³⁴

Hlavní překážkou, aby se požadavek státního práva uplatnil jako reálný politický program, byla skutečnost, že za ním stála po celou dobu jen česká politika. Ke státnímu právu se nahlásili především čeští Němci (ti dávali přednost územně etnickému dělení). Zatímco v posledních desetiletích existence Rakouska – Uherska oficiální česká politika na realizaci historického státního práva rezignovala (a omezovala se na jazykový zápas), v české společnosti se udržely ostrůvky těch, kteří se této ideje nevzdali, a dále ji prosazovali. Z výše zmíněných skupin, to byla především aristokracie, pro kterou se obrana historického státního práva stala výsostným politickým programem. Dá se říci, že pro aristokracii byl boj za české státní právo spíše historismem, pro ostatní pak výrazem moderního nacionalismu. Pro jejich následovníky za republiky znamenala idea českého historického státního práva nepřetržitou tradici, na níž se zakládá nárok na politickou nezávislost a územní nedotknutelnost českého státu (v hranicích zemí Koruny české /svatováclavské/).¹³⁵ Dle monarchistů bylo historické české státní právo

¹³² Historik Zdeněk Vališ dokonce píše: „Netřeba ani v této souvislosti rozvádět, jaké ožehavé problémy by dnes mohla mnohem snáze řešit česká monarchie. Jeden problém by ale vyřešila docela určitě. Komentátor deníku Právo nedávno s jistou ironií připomněl, že Česká republika má dnes tři státní svátky státnosti: osmadvacátý říjen, osmadvacáté září a první leden. Takové množství státnosti je prý podezřelé, jako bychom o ní pochybovali, když si ji tak často musíme připomínat. To je docela hezký postřeh, který se dá přirozeně rozšířit: monarchie by problémy se státností neměla.“ Vališ, Zdeněk: Nereálné snění o králi. <http://www.radio.cz/cz/clanek/36154> [cit. 2009-08-20].

¹³³ Velek, Luboš: Strana ústavověrného velkostatku. In: Malíř – Marek, Politické strany I, s. 87 – 108.

¹³⁴ Georgiev, Jiří: Strana konzervativního velkostatku. In: Malíř – Marek, Politické strany I, s. 59 – 86.

¹³⁵ Tématu českého historického státního práva se věnoval též Josef Pekař. Ten, ač byl nepraktikujícím katolíkem, svými konzervativními názory výrazně ovlivnil katolické intelektuální prostředí. Nikdy nepřijal za svůj tzv. čechoslovákismus a vždy pochyboval o tom, že Češi jsou panující národ v Československé republice. Pekař, a v tom byl s prvorepublikovými monarchisty a konzervativci zajedno, se nikdy nenechával strhnout módními proudy doby. Trpělivě vyvracel právě ty historické mýty,

zásadně porušeno již vznikem Československa. Existenci Československa a především důvody „připojení“ Slovenska k českým zemím dost dobře nechápali. Ne že by se proti této konstelaci nějak bouřili, věci jim byly spíše lhostejné. Jejich srdci by bylo rozhodně bližší tradiční neproblematické historické sousedství zemí Koruny svatováclavské a zemí Koruny svatoštěpánské. A tu se opět jejich politické myšlení prolíná s procítěným a upřímným katolicismem – vždyť o Uhrách mluví se sympatiemi právě proto, že považují svatého Štěpána za „duchovního bratra“ svatého Václava. Toto spojení politického myšlení s dalšími komponentami – především náboženským cítěním a patriotismem – je jednou z nepominutelných charakteristik děl českých monarchistů.

I přes častou kritiku „Masarykovy republiky“ nebylo úmyslem většiny českých monarchistů nový stát paušálně odmítat. Monarchisté chtěli pouze připomínat jeho představitelům i občanům závazky Československé republiky vůči státoprávní tradici, která tu byla tisíc let před ní. Proti tradované radikálnosti Čechů, staví monarchisté příklady intelektuálů, kteří ve svých dílech vzývali svatováclavskou korunu a české království ještě koncem 19. a začátkem 20. století. Připomínají verše Sládka, Vrchlického, Krásnohorské i dalších. Na druhou stranu ale píší také o těch, jejichž myšlení popisují lakonicky:

*„Proti dynastii, proti království, ale již proti pozitivnímu historickému právu vůbec
vystupuje představa revolučního činu“.¹³⁶*

Co se týče českého historického státního práva, snaží se monarchisté o spravedlivé posuzování a připomínají jeho porušování samotným císařem Františkem Josefem I. Opět se tedy dostáváme k tvrzení, že českým monarchistům v první republice nešlo o návrat habsburské monarchie ale o „obrozený stát“. Všichni ti, kterým budeme věnovat pozornost, však velmi dobře chápali, že pokud půjde vývoj stejným směrem jako doposud, zůstane jen u ideální myšlenkové konstrukce, u zajímavých, ale stěží prakticky proveditelných teorií a vizí.

jež mívaly přímý vliv na politiku doby. K Pekařovým náhledům na státní právo v Pekař, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. Praha, Vesmír 1923, zvl. s. 48 – 60.

¹³⁶ Putna, Martin C.: Předběžný náčrt díla Karla VI. Schwarzenberga na základě jeho pozůstalosti. Souvislosti, 2004, č. 4, roč. XV, s. 30.

Když bychom překročili rok 1938, resp. 1948, zjistili bychom, že vznik Československa zdaleka neznamenal nejflagrantnější porušení historického českého státního práva, tak jak bylo interpretováno nejméně 150 let nazpět. Daleko větší nebezpečí pro toto právo představovala nadvláda nacistů a poté komunistů. Publicisticky činní monarchisté, kteří mohli srovnávat život v obou totalitních, resp. autoritativních režimech, se shodovali v tom, že v situaci, kdy je české historické státní právo takto porušováno, nezbývá z české samostatnosti nic než trpělivé odkazování na toto staré a tradiční právo. Řečeno velmi zjednodušeně: režimy se budou jistě i nadále střídat, historické právo ale zůstane, byť bude zasuté a zdánlivě neživotné. Bude závaznější a platnější, než všechny politické konstelace.¹³⁷ Ústřední teze monarchistického vnímání dějin – koncept kontinuity státních a společenských forem na státním území – je tedy v nejvlastnějším a nejvyšším smyslu teze politická, úzce spojená se „starostí o polis“.

Katolicismus

Pokud bychom mohli či snad dokonce chtěli pominout některou z předchozích či následujících kategorií politického myšlení českých katolických monarchistů, katolicismus, resp. cosi, co můžeme označit jako „nadkonfesijní křesťanství“¹³⁸ by bylo tím posledním prvkem, kterého bychom mohli z výkladu vypustit. Dalo by se říci, že katolická víra (méně již věrnost katolické církvi), je vůbec nejnosnějším sloupem v monarchistickém politickém myšlení. „Střet ideologií“ – tedy především liberalismu a socialismu monarchisty přímo neohrožuje, neboť pro ně „víra“ v jakékoliv ideologie

¹³⁷ Velmi užitečnou knihou k tématu českého historického státního práva jsou *Obrazy českého státu* Karla Schwarzenberga. Schwarzenberg, Karel: *Obrazy českého státu od roku 1526 do roku 1918*. Praha, Melantrich 1939. „Podle prvorepublikové ideologie, navazující na ideologii obrozeneckou, byl česk(oslovenský) stát obnoven po příslovečné „třisetleté porobě“. Ale Schwarzenberg v *Obrazech* naznačuje, že to není pravda. [...] Současně tato přehlídka symbolů mlčky vybízí protektorátní čtenáře [knihy byla vydána v roce 1939, pozn. aut.] k činění analogií se současností a k živění nadějí, že i nyní, jako tehdy, znaky pomohou přežít realitě,“ interpretuje Schwarzenbergovo dílo Martin C. Putna. Schwarzenberg, Torzo díla, s. 32.

¹³⁸ „Pochybovat, zda křesťanství přineslo něco nového do skladby lidské společnosti, může opravdu jenom člověk 20. století, a to proto, že si velké většině křesťanských požadavků již příliš zvykl a že je pokládá za něco samozřejmého. Ve skutečnosti křesťanství přineslo a stále přináší do pospolitého života řadu nejpodstatnějších myšlenek, které mohou člověku posloužit jako pevné a velmi jisté vodítko. [...] Kristova nauka to byla, která poskytla první jasný, důsledný a celistvý pohled na společenské zřízení a tedy i na mravní základy politické činnosti. Teprve křesťanství ukázalo, že především a jedině záleží na dobré vůli, to jest na lásce, s jakou jsou lidské činy podnikány, a ta že směřuje ke Tvůrci, původci všeho dobra, a jedině u Něho dochází naplnění,“ čteme slova předního katolického intelektuála Bohdana Chudoby. Hanuš, Malý slovník, s. 236 – 238.

znamená „novodobé kacífství“. Podle katolických monarchistů je na místě oprostít se od liberalismu, socialismu či komunismu a přimknout se k něčemu, co se již ze samotné své podstaty nedá a nemůže považovat za ideologii – ke katolictví.¹³⁹ Nová, nastupující katolická elita pak měla dostatek energie, sebevědomí i argumentů k tomu, aby působila na ty, pro které byla idea „Masarykovy republiky“ jen pokračováním duchovního úpadku, jenž započal v zákopech první světové války. Nikoliv tedy konkrétní politické ideje, nýbrž tah k absolutnu, k transcendentálním hodnotám, měl být tím, čím měli žít obyvatelé nové republiky. Tyto transcendentální hodnoty jsou, na rozdíl od výše zmíněných ideologií a myšlenek, dle katolických intelektuálů zcela samozřejmé a přirozené a vyrůstají z tradic západního křesťanství. Nelze je tedy účinně popírat a zpochybňovat. Už proto, že bychom tak *de facto* popírali i všechn staletý, ba tisíciletý evropský vývoj. Krom jistého ideového, etického a pochopitelně též náboženského ukotvení, je pro jedince (katolická) víra takřka tím jediným, co je schopno člověka odvrátit od marného a škodlivého doufání ve světlé zítřky, neustálý a nekonečný lidský pokrok, apod. Samozřejmě, že zde nastupovali kritici katolíků. Rekrutovali se především z levého spektra politiky první republiky a argumentovali tím, že pokusy odideologizovat katolictví či spíše nadřadit je nad všechny myslitelné i nemyslitelné ideologie, jsou tak jako tak chabé. Pro tyto autory prostě ke stávajícím ideologiím přidali katolíci ideologii další. A tvrdili dále, že katolíci se – ač mluví jinak – stejně pokoušejí zatáhnout katolictví do politiky. Pokud bychom souhlasili s tímto názorem, pak bychom měli jedním dechem dodat, že soutěž s ostatními politickými proudy či ideologiemi byla, reálně vzato, předem prohraná. Katoličtí intelektuálové se jen málokdy shodli mezi sebou – byli mezi nimi radikálové i umírnění – a myšlenky na

¹³⁹ Karel Schwarzenberg o katolictví mj. píše: „Základem katolického politického učení je totiž zásada, že stát (politické společenství) je přirozeným činitelem lidského života. Církev učí, proti „liberální nauce o společenské smlouvě“, že utvoření státu nezávisí na libovůli občanů, že lidé nesmějí netvořit státu, že jakákoliv vláda je lepší, než žádná vláda. Vždyť bezvládním by lidé sklesli na úroveň zvěře. [...] Církev odmítá dvojí krajnost. Odmítá demokratický liberalismus, podle něhož vláda nemá žádného práva (ani práva existovat), jestliže jí nebylo svěřeno svobodným hlasováním a souhlasem občanů. Odmítá ale také krajní legitimismus, podle něhož by všechna práva státu byla tak nezadatelně svázána s osobou legitimního panovníka, že by po jeho vypuzení stát právně přestal účinkovat, a uzurpátor by neměl žádného nároku na občanskou povinnost. [...] Mohou si totiž národové dát křesťanský politický řád, jakož učinili v Evropské oblasti za středověku. To mělo dvojí význam. Jednak řádná vláda byla tam více než zákonitá: byla posvěcená, byla omilostněná. [...] Tato katolická a rozumová Pravda je nejspolehlivější protivou proti onomu bludu, jenž pokouší některé demokraty: proti názoru, že svrchovaný lid pravdu a právo svým usnesením libovolně tvoří. [...] Proti takovým překvapením, opakujeme, je katolická Pravda nejspolehlivější oporou.“ Schwarzenberg, Torzo díla, s. 269 – 272.

vytvoření nějaké politické platformy na bázi politické strany¹⁴⁰ tak nedošly uskutečnění. Názorové různice ale nebyly tím hlavním důvodem. Za ten můžeme pokládat tvrzení, že pokud by už katolíci vytvořili jakousi politickou stranu či hnutí, stali by se vlastně součástí něčeho, co sami sverpě kritizovali a co nemínili přijmout, ač dobře věděli, že stojí v jednoznačné menšině proti ostatním obyvatelům československého státu.¹⁴¹ Pokud byla politická argumentace katolických intelektuálů sama o sobě slabá, ani o politické filosofii či teologii nemůžeme mluvit jako o něčem, co by mohlo přesvědčit nerozhodnuté či váhající obyvatele českých zemí. Josef Král charakterizoval v samém závěru existence první republiky filosofické či teologické práce katolíků takto:

*„[...] většinou reproduktivní a málo samostatné, většinou pohybující se mezi volnějším úvahami nebo referáty u příležitosti publikace neb výročí neb aktuálních problémů a kázáními, takže české literatuře filozofické mimo jednostrannou informaci a neobjektivní posudky skýtají pravidelně velmi málo“.*¹⁴²

Navzdory Královi více než skeptickému hodnocení, měli katolíci co nabídnout, a to právě ve 30. letech, která znamenala pro katolicismus v českých zemích období nového vzestupu. Tato „katolická renesance“ nesla v sobě dimenzi sociálně ekonomickou, politickou, ideologickou a také kulturní.

Je-li východiskem tvorby katolických intelektuálů konstatování krize společnosti, rozkladu duchovního života a morálky, pak právě katolicismus chce hrát při překonávání tohoto stavu rozhodující úlohu. Konzervativci dávají zákonitě přednost tradicionalistickému řešení, ať již šlo o celek („obrozená monarchie“) nebo o jednotlivosti (řešení sociálních problémů, oslava venkova a selství, glorifikace určitých momentů národní historie, otevřený antidemokratismus).

¹⁴⁰ Již jsme zmínili veskrze chladný poměr katolických intelektuálů k Československé straně lidové.

¹⁴¹ Odmítnutí katolické tradice většinou obyvatel českých zemí nevedlo jen k napětí mezi nimi a katolickými intelektuály, ale též k napětí mezi etnickými Čechy a Slováky. Zde leží důvod toho, proč se v naší práci věnujeme jen českým zemím, nikoliv Slovensku či Podkarpatské Rusi, kde byly vztahy ke katolickému ritu nepoměrně odlišné.

¹⁴² Král, Josef: Československá filosofie. Praha, Melantrich 1937, s. 66.

Nacionalismus versus zemský patriotismus

„Co je tedy dnešní národovectví?“

ptá se ve svém článku Dějinný podklad národovectví Karel Schwarzenberg. A odpovídá si:

„Je to patrně reakce proti liberalismu a zároveň socialismu.“¹⁴³

Monarchisté, z nichž se mnozí pokusili o nemožné, tedy o skloubení zemského patriotismu s národovectvím či nacionalismem, se tu vymezují proti „z revoluce vzešlému liberalismu“ případně socialismu, jakožto „buržoazním ideologiím“. Nacionalismus v podání některých katolických intelektuálů je pevný postoj společnosti, který se z větší části opírá o kritiku liberálního univerzalizmu, popř. socialistického internacionalismu, vyvěrá však rovněž z uvědomění si všeobecné myšlenkové vyprázdněnosti po vzniku ČSR. A právě toto vědomí ústí do nových otázek národní identity.¹⁴⁴ Je zajímavé sledovat svár katolických intelektuálů mezi loajalitou vůči katolické církvi, jež má pochopitelně nadnárodní a nadstátní charakter, a loajalitou k národu. U některých z nich se takřka nekritická víra v národ omezila na pár meziválečných let a množství tu méně, tu více kvalitních článků či publikací (Karel Schwarzenberg), u dalších se čekání na duchovní katarzi českého národa vine vlastně celým jejich životem (Jaroslav Durych). Pojítka mezi jednotlivými katolickými intelektuály pak představuje svatováclavský odkaz, na němž hodlají budovat svou existenci ve svobodě. Že to je svoboda jiného druhu, než jak ji definovali myslitelé blízcí Masarykovu Hradu, je nábíledni. Tato „svatováclavská idea“ přitom není ničím novým. Jedná se o prastarý koncept, který katolíci pouze oprašují. Rozpor mezi národním a zemským je asi nejlépe vidět u Jaroslava Durycha a jeho literárních blížeenců. Jaroslav Med např. píše:

¹⁴³ Bojna (Schwarzenberg, Karel): Dějinný podklad národovectví. Praha, Národní výzva 1936, s. 13.

¹⁴⁴ „Je to vztah k české zemi, jazyku i lidu, k určitému bytostnému národnímu ukotvení, které má celonárodní, zemskou či místní podobu. Český katolicismus na sebe bral ve 20. století často úkol obhajoby češství a jeho představitelé pociťovali potřebu vyjadřovat uměleckými i mimovědeckými prostředky vztah k rodné zemi. (V katolickém prostředí nalezneme i bohaté příklady starého zemského patriotismu). Národní myšlenka se v českém katolicismu propojuje s výrazným akcentem transcendence, poukazem na skutečnost, že nezpochybnitelnou hodnotu národa a jeho celistvého života přesahuje vztah k Bohu, který jakoukoli další hodnotu (včetně národních hodnot) transcenduje a současně umožňuje,“ vysvětluje vztah katolíků k národu Antonín Klimek. Klimek, Velké dějiny, s. 152 – 153.

„Touha po boji o národní velikost, po hrdinské oběti krve, jíž by se upevňovala moc a katolicita národa, a nikoli pragmatické politické dohody – to byl základní hnací motor Durychovy publicistiky, který jej až překvapivě sbližoval s liberálním „neznabohem“, ale také romantickým iluzionistou Viktorem Dykem.“¹⁴⁵

Na druhou stranu ale Durych neustále zdůrazňoval:

„Jsme národem královským. Jsme zemí Koruny svatováclavské, to je základní jistota, pro tu lze umírat, jen otrok čeká, že ho někdo osvobodí.“¹⁴⁶

Nejpřesnější termín pro to, čeho se drželi katoličtí intelektuálové v meziválečné době, by mohl znít češství – nikoli český nacionalismus. Zatímco však jejich češství bylo podepřeno bezvýhradnou vírou v Boha a v hodnoty jím zprostředkované, češství prvorepublikové se podle nich „proměňovalo v humanitně liberalistickou enklávu drobné práce a občanské činnosti bez patosu a touhy po přesahu“.¹⁴⁷ Pokud se pro tyto autory Masarykova republikánská idea rovnala průměrnosti a nevýraznosti bez duchovního podkladu, pak se to týkalo též národovectví jako takového. Národovectví prostě nemůže produkovat výraznější duchovní statky, uvažují katolíci, pokud je český národ „rozdělen ve strany“.¹⁴⁸ Vypjaté češství se pak projevilo u Durycha i dalších katolíků především v době několikaměsíční tzv. druhé republiky. Tehdy již nebyl mezi živými hlavní objekt jejich kritiky – T. G. Masaryk, a tak se jejich zášť soustředila především na jeho nástupce v úřadu prezidenta – Edvarda Beneše.

Především šlechtici však udržovali – vlastně po celou dobu první republiky a posléze i v dobách poválečných – formu zemského vlastenectví. To se ze své podstaty pokoušelo eliminovat nacionální vášně a sjednotit občany jednoho státu, nikoliv jednoho etnika. Právě šlechta měla k zemskému patriotismu nejbližší, neboť jak v dobách habsburské monarchie, tak v časech republiky se mnozí její příslušníci

¹⁴⁵ Med Jaroslav: Jaroslav Durych – fašista? In: Durych, Václav: Jaroslav Durych: Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm. Brno, Atlantis 2000, s. 333 – 334.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 334.

¹⁴⁷ Doslov Jaroslava Meda k výboru publicistiky Jaroslava Durycha. Durych, Publicistika, s. 182 – 183. Otázkou je, zda mnozí čeští katoličtí intelektuálové nesměřovali k tomu, co Jan Patočka nazývá „moderním nacionalismem“: „Moderní nacionalismus se mi vůbec zdá být jakýmsi přežitkem a pozůstatkem minulosti. Když se ztratila klenba středověkého křesťanství, zůstalo to, co překlenovala: zvláštnosti, národnost, roztržitost jazyků a tradic.“ Patočka, Češi II, s. 303.

¹⁴⁸ Durych, Publicistika, s. 178.

neuměli ztotožnit ani s Čechy, ani s Němci. Výsledkem bylo, že ani jedno z těchto etnik je nepřijímalo a „zemští vlastenci“ se tak ocitli v jakémsi vzduchoprázdnu. Na uvažování o jakémsi „švýcarském modelu“ uspořádání republiky bylo již pozdě. Tito „zemští vlastenci“, pro něž by byla osoba panovníka právě oním pojítkem v mnohonárodnostním státě, pak zcela logicky odmítali ideu tzv. čechoslovakismu. Znamenala pro ně ze všeho nejvíce nedůstojný kompromis mezi historickým a přirozeným právem a pochopitelně neuznávali (či spíše nechápali) argumenty těch, kteří se za tuto ideu stavěli s tím, že jde o nutný krok směřující k tomu, aby mohla být zdůvodněna vedoucí role „československého národa“ v novém státě. To vše by mělo napomoci účinněji odolat případným budoucím německým či maďarským územním nárokům. Idea čechoslovakismu představovala pro „zemské vlastence“ jeden z mnoha činů, jimiž politická reprezentace Československé republiky křivila to, co bylo podepřeno staletými tradicemi. Vždyť nejen historici¹⁴⁹ se dnes shodují v tom, že právě střední Evropa byla klasickou oblastí „zemí“, neboť moderní říše (včetně habsburské monarchie) se vyvíjely jako konglomeráty z jednoho centra ovládaných zemí. Pokud tedy mezi dominiem či městem na jedné straně a „korunou“ na straně druhé zela mezera, zaplnily ji právě „země“. A právě k nim měli obyvatelé blíže, než ke vzdálenému centru státu a tudíž se s nimi i lépe ztotožňovali. Pokud se „zemští vlastenci“ (mohli, ale také nemuseli být zároveň monarchisty) chtěli nechtěli smířili s prostou existencí nového státu, bylo pro ně naopak krajně nepřijatelné pozdější „modelování“ republiky z pražského centra a zasahování politiků a úředníků do práv jednotlivých zemí.

Závěrem můžeme konstatovat, že jak ono vypjaté češství (v jazykovém slova smyslu), tak též „zemské vlastenectví“ dobře ilustrují nejen pestrý intelektuální svět, ale především ono často tak obtížné hledání vlastní politické identity českých meziválečných monarchistů. Pro obě skupiny – jak pro národovce, tak pro „zemské vlastence“ – bylo společné propojení víry ve správnost vlastního usilování, s kritikou poměrů v „Masarykově“ republice.

¹⁴⁹ Válka, Josef: Morava je ideálním typem historické země. <http://www.phil.muni.cz/dsebrno/profil/?r=morava-esej>. [cit. 2009-10-01].

Kritika demokracie, moderního světa, kapitalismu, liberalismu, socialismu a totalitarismu

Vztahy katolických monarchistů k návrhům na jakékoliv radikální změny, k utopickým teoriím a ideálům byly a jsou jednoznačně negativní a odsuzující. Např. ideály revoluční přeměny společnosti ve jménu čehosi nadosobního monarchisté odmítají. Navzdory tomu je však celé myšlení českých katolických monarchistů na jiných ideálech přímo založeno. Ideální (idealistické) koncepty, které snad i schválně vedou do slepých uliček a které nemohly a nemohou být interpretovány jako vážně míněné politické teorie, tvoří vlastně jádro politického myšlení českých prvorepublikových monarchistů.

Hovoříme-li o monarchickém vymezování se proti konkrétním doktrínám, zmiňme liberální a socialistické doktríny, které rozvíjejí vlastní teorie lidské přirozenosti. Kritizován je však i kapitalismus jako společenský model¹⁵⁰, který nerespektuje tradice a hodnoty a je – dle monarchistů (a také konzervativců jako takových) - spojen s prostým kumulováním zisku. Odvržen je v jeho případě také morální kodex a jenž pro monarchisty nebyl pouhou starožitnou ozdobou, jak by se mohlo zdát.

Začněme však nejdříve monarchistickou kritikou totalitarismu. Čeští monarchisté proti všemožným totalitářským vystupovali vcelku logicky. Stát jakožto instituce znamenala pro ně sice instituci nejvyšší a nepopíratelnou, mohla však uskutečňovat cíle vládnutí jen tehdy, vládla-li nad mnoha a rozmanitými institucemi, které měly být jak státu podřízeny, tak zároveň autonomní. Takové instituce by byly schopny zachovávat své vlastní principy vývoje a úloha vládnutí by spočívala zčásti v ochraně před svévolným zasahováním do jejich sféry a před erozí systému, a zčásti v poskytnutí legálního rámce, uvnitř něhož by se mohla rozvíjet v souladu s potřebami a očekáváním svých členů. Právě zde je třeba hledat ostrý rozpor mezi monarchisty/katolíky/konzervativci a totalitářskou doktrínou. V totalitářském státě žádná

¹⁵⁰ Kapitalismus je však v dikci katolických monarchistů vnímán kromě společenského modelu, i jako ekonomický model v užším smyslu či dokonce ideologický postoj. Monarchisté jakožto odpůrci liberální demokracie se rovněž staví odmítavě ke kapitalismu jako k něčemu, co je - dle Maxe Webera – právě s demokracií neoddelitelně spjato.

instituce není zároveň podřízena a zároveň autonomní. Kromě specifického postavení a role jednotlivých institucí, přikládají monarchisté důraz na ústavu, ať už psanou či nepsanou, která ovšem opět vychází z tradic a staletými prověřených – a tedy legitimních - zákonů společnosti. V myšlení katolických monarchistů tedy neexistovala a existovat nemohla myšlenka panovníka s neomezenými pravomocemi, s mocí nade všemi a nade vším. Byli-li tedy monarchisté kritizováni za to, že chtějí zavádět do politického systému „vůdce – ovšem potaženého hermelínem“¹⁵¹, vyplývala tato kritika z neznalosti. Panovník pro monarchisty znamenal konkrétní, zároveň však myšlenou, každopádně ale jasnou a nezpochybnitelnou autoritu, nikoli někoho, kdo si svou autoritu musí jakkoli vynucovat – ať už otevřeným násilím či podbízáním se masám, voličům, davu apod. Obé je pro panovníka v myšlení katolických monarchistů nemyslitelné. V momentě kdy se panovník zachová násilně či se podbízí, je jeho autorita - jedna ze základních charakteristik vládce v pojetí monarchismu - významně otřesena.

Pokud meziváleční katoličtí intelektuálové a monarchisté vystupovali proti liberalismu a socialismu, měli zvláště složitou situaci, neboť tyto dvě politické ideologie se staly v prvorepublikové politické realitě svým způsobem konstitutivními proudy, navíc stály v přímém protikladu vůči tradičnímu konzervatismu monarchistů. Socialismus a liberalismus byly vykládány a interpretovány nejen tehdejšími novináři, politiky, ale rovněž intelektuály a umělci:

„Přít se s odpůrci socialismu o jeho oprávněnost v našem kulturním vývoji je naprosto zbytečné: socialismus je zcela zákonitým a náležitým fenoménem naší vzdělanosti, je již od renesance přirozeným a nutným důsledkem jejího vývoje, je etapou seberealizace člověka svobodou. Je důsledkem liberalismu, a přesně vzato je druhou etapou, etapou sebekontrolující a sebedisciplinující svobody, vývoje liberalismu sociálního, jehož byl hospodářský liberalismus kapitalistický etapou první. Socialismus je v jejím [české kultury, pozn. aut.] vývoji tedy jev oprávněný, neobjevil se v něm ani předčasně, ani opožděně, nýbrž ve svém příslušném dějinném okamžiku a nutně jako forma a fáze pokračujícího sebeosvobození člověka. Není to žádná nová mystika a žádné nové náboženství. [...] Pojem revoluce je v socialismu pojmem prostředku

¹⁵¹ Durych, Jaroslav: O státu, politice: k potřebě všech, kteří se o politiku kterakoli zajímají i těch, kteří si politiku oškliví - I. díl (vybral Václav Durych). Praha, Václav Durych 1993, s. 154.

krajního, splývá s představou situace logicky mezní, limitní, a proto výjimečné. Přestavovaný amalgám „socialismus=revoluce“, jako by prvního nebylo bez druhé, je logická i věcná naivita, a domnění, jako by socialismus znamenal trvalý revoluční stav společnosti, je už dokonce jen demagogická absurdita profesionálů rozvratu.“

Takto bez skrupulí se vyjádřil Václav Černý ve své knize O povaze naší kultury¹⁵² a se svými názory na liberalismus a socialismus, resp. na jejich přirozenou existenci v politice první republiky nebyl zdaleka sám.¹⁵³ Ideové prostředí tehdy monarchistům a konzervativcům – Černého slovy „profesionálům rozvratu“ – opravdu nepřálo.

Liberální víra v nejvyšší hodnotu jednotlivce, v jeho svobody a práva, byla něčím, co monarchisté a vůbec katoličtí intelektuálové jen těžko přijímali.¹⁵⁴ Mnozí z nich spojovali liberální individualismus s růstem kapitalismu a s tržním hospodářstvím, resp. s neomezenou mocí trhu.¹⁵⁵ A právě nad těmito hodnotami, které podle nich liberálové povyšovali až do jakéhosi „metafyzického“, se monarchisté/konzervativci/katolíci roztrpčovali a svůj nesouhlas dávali najevo. Liberální absolutizování lidské svobody však zdaleka nebylo tím jediným, s čím se ti, o nichž v práci pojednáváme, nemínili smířit. Vadilo jim rovněž, že u liberálů převládá antropocentrický a nikoliv antropologický pohled na lidské záležitosti. Již bylo řečeno, že monarchismus a (ultramontánní) katolicismus představovali spojitě nádoby. Ideologická paleta monarchistů by kromě katolicismu nebyla úplná ani bez autonomismu či lokalismu. Liberálové totiž prosazovali a prosazují univerzalizmus, tj.

¹⁵² Černý, Václav: O povaze naší kultury, s. 31 – 33.

¹⁵³ Zmínit můžeme prezidenta Masaryka, jenž napsal, že Západ si bude muset zvyknout „na náš socialismus“. A spolu s Edvardem Benešem tvrdil, že „vývoj jde doleva“. Klimek, Vítejte v první republice, s. 113.

¹⁵⁴ Martin Gaži ve své recenzi na výběr z díla Karla Schwarzenberga prezentuje zajímavou myšlenku: „Ve svém konzervatismu byl [Karel Schwarzenberg, pozn. aut.] paradoxně větším liberálem než liberálové proklamativní. Velmi totiž uznával ideu svobody, ovšem v tom smyslu, který vycházel z jeho znalostí a představ o svobodách předmoderního typu“. Gaži, Martin: <http://dejiny.nln.cz/archiv/2008/012008-44.html> [cit. 2009-12-08]. Monarchisté a katoličtí intelektuálové tvrdí v souvislosti s pojmem „liberální svoboda“ zhruba toto: moderní společnost je založena na ideologii moderní svobody, ale tato svoboda je iluzorní, neboť člověk jako osamocený jedinec je ztrocen státem i jeho hybnými silami – politickými stranami, jakož i kapitalistickým hospodářským systémem.

¹⁵⁵ Pendantem ke „zřízení zuřivého kapitalismu“ byl Jaroslavu Durychovi ideál chudoby. Pojem chudoby upřesňuje Zuzana Fialová: „Nikoli bída a nedostatek, ale chudoba jako stav vnitřní svobody. Chudoba jako duchovní bohatství, jako věrná družka ryzího umění a výjimečného nadání, ale i projev vnitřní síly a odhodlání k cestě ctnosti, mravní čistoty a nesobectví.“ Fialová, Zuzana: Řád jako projev nejvyšší svobody. <http://www.souvislosti.cz/3400/fialova.html>. [cit. 2009-10-07].

víru, že práva a svobody lidí jsou univerzální a že vycházejí z obecně lidské situace člověka ve světě, přesahující místo a čas. Lidé by se měli zříkat svých osobitých místních vazeb, aby dokázali nahlédnout věci z pozice nezaujatého zákonodárce. Univerzalismus tvoří tedy protipól konzervativní ideje místních svobod, jež mají původ v místních (regionálních) tradicích a zvycích. Podle svých kritiků tedy liberalismus odráží politické preference moderního člověka odtrženého od tradic, zvyklostí, náboženství a předsudků¹⁵⁶ a ponechává jedince ve světě bez jakékoliv podpory. Jediným vodítkem, které monarchisté těmto liberálům přisuzují je demokracie a víra v ní. Jedním dechem ale dodávají, že je to demokracie nepravá, pokroucená a degenerovaná moderními pořádky a víra v ní je nekritická a přehnaná.¹⁵⁷ Monarchisté a konzervativci se těžko smířovali též s liberální obhajobou tolerance, přičemž kritizovali hlavně toleranci morálky a náboženství. V prostředí ultramontánního katolicismu a při preferování náboženské morálky vycházející ponejvíce z Bible, vsutku nebylo pro tuto „bezbřehou liberální toleranci“ příliš prostoru. Pokud je heslem liberálů svoboda, říkají katoličtí monarchisté, jedná se o svobodu neznající přirozených limitů, tedy o svobodu v uvozovkách.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Předsudek je zde míněn v konzervativním slova smyslu jako „rozumem neodůvodněné přesvědčení, jež slouží jako výchozí soud praktického uvažování a zčásti utváří některé světové názory, jež se vzpírají vyvrácení“. Scruton, s. 120.

¹⁵⁷ „Kdo není slep a je schopen alespoň primitivního úsudku, poznal již dokonale, že v posledních letech nic nepoživá obecnějšího opovření než demokracie, třebaš tisk, veřejnost i jednotlivci berou její jméno mnohokrát za den ve smyslu modloslužebném,“ vyjádřil se k pojmu demokracie po svém Jaroslav Durych. „Vzniklo již dříve, za dob monarchistických, domnění, že demokracii nutno zavést, a po zániku monarchií vzniklo další domnění, že demokracie už je sama sebou zavedena a že tu již hmatatelně je. Důkaz o její jsočnosti je ovšem velice nesnadný, protože je nemožný. [...] mnoho věcí svědčí velmi důkladně proti její existenci. Pádem monarchie bylo tedy slovo demokracie povýšeno tuze vysoko, ale jen slovo. Tělo chybělo. Ale pojem demokracie se dosud hodil prakticky jen k potírání monarchií [...], dosud se neukázala potřeba či užitečnost dalšího rozboru demokracie. [...] Demokracie ve smyslu filologickém znamená vládu lidu. Ale co je to lid a co je to vláda? Každý chtěl být lidem, chce být lidem a bude chtít být lidem, dokud se mu to hodí,“ napsal Durych. Durych, Publicistika, s. 173 – 174. Pokud se katoličtí monarchisté něčeho obávali, pak to byl „demokratický despotismus“, tak jak jej charakterizoval ve svém díle Starý režim a revoluce Alexis de Tocqueville. Tocqueville mnil druh despotismu, který údajně pochází z příliš horlivé a příliš nekritické oddanosti svrchovanosti lidu. Tocqueville, Alexis de: Starý režim a revoluce. Praha, Academia 2003, s. 214 – 218.

¹⁵⁸ Jaroslav Durych charakterizoval svobodu v demokratickém Československu jako cosi takřka vulgárního. Zároveň ve svém článku Řád svobody přišel i s vlastní definicí svobody: „Ne každá milost je příjemna a stravitelna. Některé milosti bývají mnohdy velmi nepříjemny. Jednou z takových je svoboda. Svoboda je slovo velmi oblíbené a zvláště od r. 1918 se toto slovo stalo pivem přerůzné chuti, které zkazilo už mnoho žaludků. [...] Katolická církev dráždí lidský rozum tím, že mu ukládá víru v jisté věci neviditelné, na které si nemůže sáhnout svými metodami a které se mu zdají zcela iluzorními. [...] neviditelné věci jsou diskrétnější, nemají grotesknosti a sprosté vyzývavosti věcí viditelných. [...] Řád, který se zavádí ze všech strana světa, nepřipouští už svobody, ale vnucuje svou vlastní svobodu

Chceme-li se věnovat též monarchistické a konzervativní kritice socialismu, nutno konstatovat, že mnozí prvorepublikoví monarchisté a zarytí konzervativci rovnou ztotožňovali liberály se socialisty. Ne-li s komunisty¹⁵⁹ – to bylo téma především pro Jaroslava Durycha¹⁶⁰. Pro přehlednost pro obě skupiny vytvořili kolonky „levičáci“¹⁶¹ či „demoliberalové“.¹⁶² Ač se prvorepublikoví liberálové a příznivci socialistických myšlenek, snažili oddělit tyto dvě ideologie od revolučních činů¹⁶³ - podobně, jak jsme se mohli výše přesvědčit v případě Václava Černého - katolické monarchisty a intelektuály přesvědčit nemohli. Ti byli proti těmto myšlenkám takřkajíc z principu,

konstruovanou. Vnucuje víru v úplném předpokladu své svrchovanosti a neomylnosti. Nastoluje vládu filozofické lúzy. [...] A je jisto, že tento „nový společenský řád“, dosáhne-li někdy toužené moci, promění naši vlast v jedinou univerzální trestnici, neboť běda těm, kdož nechápou svobody! [...] A v tomto stadiu je církev katolická odpradávná jedinou a věrnou ochranou svobody lidské, azylem slabých [...].“ Durych, Publicistika, s. 121 – 123.

¹⁵⁹ Komunistu se pochopitelně nevěnovali jen čeští autoři – katolíci. Např. koncem 30. let byla do češtiny přeložena rozsáhlá studie Vincenta Ducatillona, jež pojednávala o marxismu z katolického hlediska. Srov. Ducatillon, Vincent – Rops, Daniel: Rudé plameny nad Evropou – Boj křesťanství s marx – leninismem o základy evropské kultury. Praha, Vyšehrad 1937.

¹⁶⁰ Durych ve svém článku Kult moci stručně a jasně vyjádřil, co vše vadilo jemu i jeho intelektuálním blízcům na politické realitě první republiky. Nemohly chybět výhrady proti liberalismu (kapitalismu), socialismu (marxismu), anarchismu, komunismu nebo buržoazii. Typické je, že Durych i další mezi těmito skupinami příliš nerozlišoval, ale považoval všechny za jedno a téže zlo: „Není tedy rozdíl mezi finančními a živnostenskými piráty a komunisty. Není už třeba dalších důkazů o tom, že není cílem komunismu prospěch chudých a bídých, ani prospěch pracujících, nýbrž že jeho cíl jest úplně jiný. Podnětem komunismu jest toliko msta; nikoliv spravedlnost, nýbrž msta a to nikoliv msta za léta bídy a ponížení, nýbrž za vědomí vlastní ať vrozené či získané méněcennosti; není to nenávisť chudého vůči bohatému, nýbrž nenávisť špatných, zkažených či propadlých žáků, mravních trosečníků a úchylných tvorů, těch, kteří nechtějí a pro svou závist už ani nemohou připustit rozdílnost nadání, schopností a zásluh. [...] pak také člověk pracující a člověk šťastný už nemyslí na mstu, kdežto jediným obsahem komunismu jest msta. Proto nemůže komunismus nikdy přivolit k tomu, aby lidé pracovali a byli šťastni. [...] Nezáleží na rozdílech mezi komunismem a anarchismem; nemají pro nás důležitosti. Všecko to jsou květy buržoasie a kapitalismu. [...] Kapitalista a komunista, to jest jen líc a rub téhož peníze, který jest falešný. [...] U nás se ovšem udržuje vůči komunistům bázlivá úcta, aby se někdo z nich neurazil. [...] Snese se tedy s komunismem kapitalista, a třebaš i kanovník, ale nikdy ne člověk chudý, nikdy ne člověk pracující. Komunismus u nás jest pro syny kapitalistů a měšťáků, pro propadlé studenty, pro kavárenské flákače, pro avantgardní spisovatele, pro zlatou mládež a pro stárnoucí i zastaralé vašnosti vyšších hodnostních tříd; jest to jen takový záchod buržoasie; a jest jim tam dobře.“ Durych, Publicistika, s. 149 – 152. Nelze však zapomínat ani na jeden důležitý detail v myšlení Jaroslava Durycha. Tím bylo krátkodobé vzetí komunismu na milost počátkem 20. let. Nejednalo se však o sympatizování s touto ideologií jako takovou, nýbrž o typický apokalyptismus tohoto autora. Komunismus byl pro něj do té míry užitečný, do jaké byl schopen zničit nenáviděný buržoazní svět. Podobně ostatně hovořil i Karel Schwarzenberg: „Ukáže se, že liberalism, kapitalism, socialism, parlamentarism jsou všude s národní politikou neslučitelné.“ Tentyž autor rovněž odkazuje na francouzského myslitele Charlese Maurrasa, když tvrdí: „Parlamentní republika vede k socialismu. Aristokratická republika pak za dnešních poměrů není možná. [...] Poněvadž tedy demoliberalism i diktatura jsou režimy špatné, upírá jim Maurras oprávnění, legitimitu.“ Schwarzenberg, Torzo díla, s. 120 a 128.

¹⁶¹ Durych, Publicistika, s. 153.

¹⁶² Schwarzenberg, Torzo díla, s. 128.

¹⁶³ „Každá revoluce něco nakousla, něco převrátila, ale ničeho nesestavila, ničeho nedala na patřičné místo, stav otroctví, služebnosti a bezpráví byl po každé revoluci týž jako před tím a nikde nepřibýlo jistoty,“ vyjádřil se v článku Demokracie Jaroslav Durych. Durych, Publicistika, s. 174.

drželi se svých pravd, společný byl navíc takřka všem těmto intelektuálům nesmiřitelný postoj a z toho vyplývající malá chuť k jakýmkoli, byť sebedrobnějším kompromisům. Týkalo se to právě kritiky demokracie jako takové, liberalismu či právě socialismu. Konzervativně naladěným katolickým monarchistům vadil na socialismu především jeho důraz na rovnostářství.¹⁶⁴ Tvrdili, že jakákoliv rovnost – tak jak ji artikuluje socialismus a socialisté - je jen zdánlivá a matoucí. Nefalšovaná je opět jen rovnost v předmoderním slova smyslu, čímž se rozumí rovnost před Bohem a jeho zákony. Žádná jiná rovnost v socialistickém slova smyslu podle katolických monarchistů neexistuje a není také možné ji jakkoli uměle zavádět či vytvářet. Pokud socialisté takto o rovnosti hovoří, pak nesledují ideu rovnosti jako takovou, nýbrž ideu revoluce, revolučního činu, jehož výsledkem je převrácení stávajících a prověřených pořádků. Tato výtku však nebyla jediná, katoličtí monarchisté se s nedůvěrou vyjadřovali také o socialistickém pojetí státu. Státu – administrátoru, na nějž se pohlíží nikoli jako na právní či ceremoniální ztělesnění občanské společnosti, ale spíše jako na složité administrativní zařízení, jež je určeno k tomu, aby garantovalo práva jednotlivců a rozdělovalo mezi občany všemožná dobrodíní v souladu s těmito právy. Pokud se stát zabývá především (pře)rozdělováním, je něco špatně, říkali monarchisté, kteří jako integrální katolíci rovněž kritizovali i další socialistickou doktrínu, podle níž by stát měl být omezen toliko na administrativní funkce a neměl by se například ustavovat jako agitátor ve prospěch nějakého náboženského učení nebo nacionalistické ideologie. S tím pochopitelně monarchisté nemohli souhlasit, vždyť katolicismus a křesťanství obecně se mělo stát základem jejich „obrozeného státu“, jenž měl na oplátku popřávat katolicismu i křesťanství náležitou (a zaslouženou) pozornost. Do střetu se socialistickými myšlenkami se však monarchisté a konzervativci (především ti z řad šlechty) dostávali i v souvislosti s návrhy socialistů týkajícími se rušení výsad (privilegií) ve všech jejích formách. Šlechticům a aristokracii se nezamlouval např. odpor socialistů vůči principu dědičnosti. Ideál sociální spravedlnosti prostě nebyl slučitelný s monarchisty a konzervativci postulovanými přirozenými právy a svobodami. Lapidárně řečeno: těm, o nichž pojednává naše práce, sliboval socialismus velmi málo, některé z katolických

¹⁶⁴ Myšlena je rovnost v obojím smyslu: tedy jak rovnost příležitostí, tak rovnostářství (egalitářství). Tj. buď mají lidské bytosti rovná práva, nebo jsou si - v druhém případě - rovny v každém ohledu.

monarchistů pak přímo ohrožoval.¹⁶⁵ Katoličtí monarchisté neviděli tedy přílišného rozdílu mezi socialisty – s jejich oddaností k zastupitelské demokracii – a komunisty, kteří se právě toto uspořádání pokoušejí destruovat a nahradit ho jiným, lepším. Katoličtí monarchisté paušálně odsuzovali obě tyto ideologie a stavěli se velmi rázně proti jejich přítomnosti v politickém životě první republiky.

Vše kritizované – totalitarismus, liberalismus, socialismus, ale i prvorepubliková demokracie – vyrůstalo podle katolických monarchistů z nezdravého vývoje společnosti jako takové a bylo plodem moderního světa. Ten si jako celek vybral sice jednodušší cestu vývoje, ta se však musí dříve či později ukázat jako slepá. Během této pouti „moderním věkem“ lidstvo degeneruje a duše člověka se nenávratně křiví. Katolický intelektuál a člen řádu redemptoristů Josef Konstantin Miklík přirovnával ve 30. letech vývoj společnosti k letu balónu, kdy

„let velmi příjemný jest, ba povznášející, posádku uspávající, však mnohá nebezpečí více než zjevná jsou. Bychom mohli v letu pokračovati, nutno balón odlehčiti. Co však odhazujeme? Není tu moudřejší raději hladce přistáti, nežli se o let další pokoušeti všemi silami a bez věcí nutných?“

pokládá si sugestivní otázku autor.¹⁶⁶

Je celkem jasné, co Miklík míní oněmi „věcmi nutnými“, kterých se musí posádka balónu zbavit, aby mohla pokračovat v letu. Jedná se o upřímnou víru v Boha i v tradice, o pokorné podřízení se stávajícímu řádu světa. Obojí víra – tedy v Boha i tradice - je spojitá a znamená svorník mezi generacemi i staletími, přičemž obojí podle Miklíka „rovná se morálce“.¹⁶⁷ Jak upřímnou víru, tak respekt k tradicím a řádu¹⁶⁸ moderní společnost opouští, neboli podle Miklíka

¹⁶⁵ Monarchisté tvrdili, že socialismus sice definitivně připravil o moc aristokracii, avšak současně tuto vrstvu nahradil novou elitou byrokratů. Někteří monarchisté dokonce uvažovali v tom smyslu, že je rozhodně praktičtější existence vládnoucí vrstvy s mocenským monopolem (např. dědičný král a jeho rada), než byrokracie selfmademanů a bezohledných aristů.

¹⁶⁶ Miklík, Josef Konstantin: Kniha o dobrém zřízení státu – Kritika demokracie a nový politický systém. Praha, Vlastním nákladem 1931, s. 26.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 45.

¹⁶⁸ O tématu řádu v díle Jaroslava Durycha viz Fialová, Zuzana: Řád jako projev nejvyšší svobody. Souvislosti, 2000, č. 3 – 4, roč. XI.

*„kotvu svého korábu zvedá, však ustříhuje ji a do vod nekonečných odhazuje“.*¹⁶⁹

V dikci Josefa Konstantina Miklíka, ale i dalších katolických intelektuálů, je tedy moderní společnost a svět vůbec bárkou nejistě se pohybující v nebezpečných vodách. Typické je, že Miklík i jeho kolegové moderní společnost sice kritizují, zároveň však dodávají, že její vývoj je nevratný a idea „spravedlivé křesťanské obce“ není nic víc, než pouhá konstrukce, jež je pevně zasazena v minulosti, a je proto nemožné nějak ji libovolně posouvat v čase. Krize moderního světa je ale realitou a dotýká se netoliko nově nastolované „úpadkové“ demokracie, ale také např. nejrozličnějších vědních oborů – od exaktních po humanitní. U katolických intelektuálů je navíc kritika moderního světa – dalo by se říci – „charakteristicky zuřivá“ a paleta argumentů nesmírně široká.¹⁷⁰ O to vášnivější je logicky následné přimknutí se k pravému, „pravdivému“ a „autentickému“ umění či filosofickým konceptům.¹⁷¹ S kritikou řádu moderního světa souvisí i kritika technizující se městské civilizace. Někdy až do krajnosti vyostřený protiklad urbánní - rurální vyznívá jako oslava a vyzvednutí údajně toho jediného, co zůstává - jistot uspořádání venkovského života. Vzájemně provázané a neoddělitelné mýty půdy a sedláka znamenají pro katolické monarchisty jediné stálé hodnoty v jinak rozvráceném moderním světě.¹⁷² Tyto mýty jsou podepřeny dalšími, pro katolické intelektuály zásadními termíny: s cudností, rodinnou náboženskou výchovou, poslušností vůči otci, s mateřstvím jako jediným posláním ženy a živitelstvím jako posláním muže, a právě se sepjetím s půdou, s rodnou hroudou. Selství a venkovský

¹⁶⁹ Miklík, s. 32.

¹⁷⁰ Temperamentnost argumentace katolických intelektuálů a monarchistů je úměrná jak vědomí jejich menšinovosti, tak současně jakési exkluzivnosti v prostředí první republiky. Na tuto menšinu byla však nastražena řada osidel. K těm nejpatrnějším a rovněž nejkritizovanějším patřil sklon vybírat si podivné spojence – ať už šlo o české fašisty či jiné skupiny s otevřenou národoveckou či dokonce antisemitskou rétorikou. K tomu více viz např.: Durych, Jaroslav: Čechství v Evropě. Praha, Kmen, klub nakladatelů 1936, týž: Polemiky a skandály. Olomouc, Periplum 2002 či Med, Jaroslav: Jaroslav Durych – fašista?, Literární noviny, 1994, č. 26.

¹⁷¹ Více k tématu viz Putna, Martin C.: Apokalyptismus v myšlení českého katolického exilu. Schwarzenberg – Chudoba – Preisner – Neuwirth. Soudobé dějiny 14, 2007, 2 – 3, s. 379 – 398 či týž: Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848 – 1918. Praha, Torst 1998.

¹⁷² Josef Florian se velmi vzpíral, musel-li zamířit ze svého domova ve Staré Říši do Prahy. A když ho jeho idol Léon Bloy zval do Paříže, zapsal si: „Paříž, ta mě moc nebaví“. Město si představoval jako „mravenišť“, „sopku, která už burácí“, „Bábel nesnesitelný pro chudé“. Ve svých Arších dokonce publikoval proroctví o zkáze Paříže v ohni. Venkov (jehož často srovnával s pouští) pro Floriana představuje plnost: v běhu ročních dob spjatých s liturgickým rokem je všechno obsaženo, nic zde neschází. Pro katolické intelektuály byla důležitá i krajina domova, v opozici k městu/světlu – labyrintu.

život jsou jednoznačně vyzdvihovány jako hodnoty klíčové, neboť jsou to hodnoty tradiční.

Stavovské zřízení a fašistická ideologie

„Obrozený stát“ má být dle monarchistů stavovským především proto, že takovým byl český stát odedávna. Myšlenka stavovství tedy úzce souvisí jak s historismem, tak s kontinuitou státního zřízení a legitimismem. Stavovské zřízení je přirozené právě proto, že je prověřené historií a na rozdíl od stranického uspořádání je i funkční.

Co českým monarchistům zvláště vadilo, byla na prvním místě formální svoboda, činící z člověka a občana ve skutečnosti osamělého jednotlivce, ničím nechráněného před mocí státu a jeho hybných sil, především právě politických stran. Receptem, jak situaci napravit, mělo být (znovu)zavedení stavovského (korporativního) zřízení. Tedy zřízení, ve kterém vláda nezastupuje onoho „osamělého jednotlivce“, nýbrž jednotlivé korporace, jichž je tento jednatel funkční součástí. Těmto korporacím - a tedy nikoli občanům - je vláda odpovědná. Termín „autonomismus“, o němž jsme hovořili výše, je důležitý i zde, neboť právě korporace jsou autonomní. Jsou autonomní v podobném slova smyslu, v jakém byly autonomní středověké stavy a cechy.¹⁷³ Úkolem korporací je pak zprostředkovávat kontakt mezi jednotlivcem a ústřední mocí a vyvolávat „jednotlivá na sobě nezávislá pouta věrnosti. Tato pouta se pak budou skládat dohromady a mezi sebou usmiřovat společným podřízením se jediné vládě.“¹⁷⁴ V našem případě pak konstitučnímu monarchovi, případně jemu odpovědnému vládnímu kabinetu.

Idea stavovského (korporativního) státu přitom nebyla vlastní jen monarchistům, přišli s ní např. někteří prvorepublikoví lidovci okolo Mons. Staška. V obou případech vyrůstala tato myšlenka z ostré kritiky stranické demokracie první československé republiky. Je nutné doplnit, že plán na ustavení korporativního státu, tak jak ji

¹⁷³ Upínání se ke středověku a jeho hodnotám nebylo v myšlení katolických monarchistů ničím náhodným. Jan Patočka k tomuto píše: „Středověká obecnost byla vybudována nad všemi jazykovými, kulturními a regionálními partikularismy jako něco vyššího, co je spojovalo a překlenovalo. Moderní obecnost chtěla nivelizovat.“ Patočka, *Češi II*, s. 303.

¹⁷⁴ Scruton, s. 60.

prezentovali čeští monarchisté a na ně navázané skupiny, vyplýval původně skutečně z minulosti a z tradic. Korporativní stát by tak byl podle nich oprávněným a legitimním zřízením. Nelze tedy hovořit o tom, že by idea stavovského státu byla pouhou přejímkou od italských fašistů. To však neznamená, že by mnozí čeští monarchisté nebyli fašisty. Mohli se k fašismu hlásit jen pár let, mohli jako fašisté vystupovat po dlouhá léta či dokonce desetiletí, o jejich smýšlení ale nemůže být sporu. Fašismus v jejich pojetí se však nerovnal fašismu totalitního italského státu, ten naopak ve svých důsledcích představoval popření onoho fašismu, jehož se drželi mnozí čeští monarchisté a katoličtí intelektuálové. Těm nešlo o totalitní doktrínu, jež nepovoluje existenci žádných autonomních institucí a kdy je veškerá činnost obyvatel podřízena státu či je jím alespoň kontrolována. Roger Scruton napsal:

„Totalitarismus není nutně násilnický, ale často se tvrdí, že je nespravedlivý, neboť se neobejde bez nutných zásahů státu do mnoha přirozených práv a bez toho, že ruší všechny společenské formy, pokud nebyly vnuceny shora. Za vlády, která slibuje „odumírání státu“, dochází často k „odumírání společnosti“.“¹⁷⁵

Toto „odumírání společnosti“ bylo něco, co naprostá většina katolických intelektuálů a monarchistů nemohla přijmout. Monarchistům byla daleko sympatičtější a bližší charakteristika fašismu jako „pouhého“ sofistického popření socialismu, liberalismu a individualismu. Co víc - do názorového světa katolických intelektuálů se nemohl vejít fašismus (a vlastně i další totalitarismy) už proto, že jimi byl posuzován jako novopohanství, jako „útěk před Bohem“ (použijeme-li slova Maxe Picarda), jako něco, co směřuje k apokalyptickému konci.¹⁷⁶ Na tomto místě můžeme slovy Jaroslava Meda dodat:

„Katolicita soudů mu [Jaroslavu Durychovi, pozn. aut.] zakryla křesťanskou vnímavost pro lidskou solidaritu a křehkost bytí, tím spěl Durych k osamělosti, ale nikoli k fašismu.“¹⁷⁷

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 167.

¹⁷⁶ Kromě toho, že k apokalypse podle katolických intelektuálů neodvratně směřovaly všechny totalitarismy, byla apokalypsa také čímsi, do čeho ústily nadcházející časy. Podle Josefa Floriana znamenala apokalypsa jediný trest za levicově liberalistický odvrát od Boha.

¹⁷⁷ Med, Jaroslav Durych, s. 335.

Medovo tvrzení pak můžeme ještě doplnit vyjádřením Jiřího Brabce v rozhovoru na stránkách revue Souvislosti. Tam Brabec mj. říká:

„Často se setkáváme s nálepkami – fašismus, liberalismus, pravice, levice, demokracie atp., aniž autoři projevů alespoň trochu snahy přesněji vymezit proměnlivý obsah těchto pojmů. Některé texty klidně do jednoho pytle naházejí fašisty, nacionalisty, antisemity, integrální katolíky, antiliberály, politické směry kritizující demokracii.“¹⁷⁸

Pokolikáté již zjišťujeme, že zatímco monarchistická kritika nějakého politického zřízení či ideologie je tvrdá, nesmlouvavá a především velmi konkrétní a cílená, vlastní myšlenky existují namnoze nikoli v podobě výslovných koncepcí, ale jakýchsi samozřejmě sdílených představ o hodnotě činů v duchu tradice. Tedy představ, které člověk má, když takto jedná, přičemž zároveň tuší i další důvody, jejichž přímé vyslovení ale může být nemožné, ba nežádoucí. Znovu tedy narážíme na jakousi „rozmlženost“, jež je patrná v politickém myšlení prvorepublikových monarchistů a katolických intelektuálů. Tato neurčitost ale nemusí být jen chybou či nevýhodou, může hrát roli jako důležitý prvek politického myšlení.

Závěrem této podkapitoly můžeme shrnout, že z charakteristik fašismu, si monarchisté/katolíci/konzervativci vybírali pouze to, co se jim zdálo vhodné či to, co mohlo doplňovat jejich myšlenkové koncepty. Vyjma kritiky socialismu, liberalismu a individualismu, to bylo právě stavovské zřízení a v neposlední řadě též popírání ideje rovnosti lidí a programové elitářství. K fašismu jako totalitární ideologii se však katolící monarchisté v žádném případě nehlásili, a je proto velmi nevhodné považovat fašismus za součást jejich politického myšlení. Je nicméně zajímavé, že na příkladu několika katolických intelektuálů lze dokázat, že spíše než český fašismus, byl pro ně příkladem (klero)fašismus zahraniční – rakouský, francouzský¹⁷⁹, méně již italský. Je to dáno již tím, že z hlediska politické či historické relevance byl český fašismus v podstatě výstřelkem a k tomu minimálnímu vlivu, jimž disponoval, mu dopomáhala, spíše než přízeň voličů, přízeň (často však jen krátkodobá) osobností, jež můžeme směle

¹⁷⁸ Rozhovor s Jiřím Brabcem nejen o nacionalismu, fašismu, antisemitismu a literatuře. <http://www.souvislosti.cz/archiv/brabec4-95.htm>. [cit. 2009-10-07]

¹⁷⁹ S tvrzením o inspiraci francouzským fašismem v případě českých monarchistů a radikálních katolíků, musíme zacházet velmi opatrně. V zásadě se jednalo spíše o inspiraci radikálně nacionalistickými myšlenkami.

považovat za vynikající mozky.¹⁸⁰ Avšak ani ti nedokázali z českého fašismu udělat více, než směšně trapné představení.¹⁸¹

Morální kodex, princip věrnosti a cti

Udržování morálního kodexu a principu věrnosti a cti, nepředstavovalo tak marginální složku myšlení českých katolických monarchistů, jak by se mohlo na první pohled zdát.¹⁸² Morálka, věrnost a čest byly pomyslné zbraně, které monarchisté nasazovali proti svým odpůrcům nejen proto, aby hájili své pravdy a bránili svůj myšlenkový svět, ale také aby se dostatečně odlišili a distancovali od „rozředeného světa“ kolem sebe. Jejich romantizující smýšlení pomáhalo tento kodex udržovat a přísně se jím řídit. Pochopitelně k němu měli blíže monarchisté z řad šlechty, kteří se v něm buďto přímo narodili či jím byli formováni. Podle monarchistů se měla stará morálka hroutit pod náparem moderní doby, a tak tu byli oni, kteří přicházeli, když ne s receptem, tak alespoň s apelem na dodržování právě těch zásad, jež pouze momentálně neměly vrchu nad „republikánskou pseudomorálkou“. Tento morální kodex se více

¹⁸⁰ „Domnívám se, že fašistické hnutí mělo, a to jenom v jeden čas, pouze jednu osobnost — Jana Scheinosta, jehož donkichotský zápas můžeme sledovat například v Durychově Rozmachu. Scheinost jediný věděl, že český fašismus bez myšlenkové preciznosti, bez ideové páteře vlastně pouze paběrkuje. A ani v italském fašismu nespatoval jednoznačný ideál. Jeho odpor k liberalismu a socialismu jej vedl k představě, že západní svět je v rozkladu, že demokracie je nejen labilní, ale že je brzdou duchovního rozmachu. Mohl snadno poukázat na kuplířství parlamentu a politických stran, na korupci, na podbízení se davu, tj. voličům, na demagogii stranické rétoriky atp. Autoritativní princip, který byl tehdy běžně identifikován s katolicismem, stejně jako adorace národa, který má své určení v Božím plánu, byly namířeny proti duchovní anarchii, neukázněnosti, libovůli, sobectví,“ vyjádřil se Jiří Brabec v revue Souvislosti. Více Rozhovor s Jiřím Brabcem nejen o nacionalismu, fašismu, antisemitismu a literatuře. <http://www.souvislosti.cz/archiv/brabec4-95.htm>. [cit. 2009-10-07].

¹⁸¹ Českému fašismu obecně, se všemi jeho konsekvencemi se věnoval Milan Nakonečný v knize Český fašismus. Byť jeho práce není prosta nepřesností, unáhlených soudů či faktografických chyb, nalezneme v knize i tvrzení, s nimiž lze souhlasit, např., že „český fašismus byl spíše fašistickým nacionalismem“. Nakonečný, Milan: Český fašismus. Praha, Vodnář 2006, s. 40. Více o poměru českých prvorepublikových katolických literátů k fašismu v rozhovoru s Jiřím Brabcem v revue Souvislosti, dostupný též na internetu. Rozhovor s Jiřím Brabcem nejen o nacionalismu, fašismu, antisemitismu a literatuře. <http://www.souvislosti.cz/archiv/brabec4-95.htm>. [cit. 2009-09-17]. O meziválečném českém i zahraničním, zvláště francouzském fašismu či radikálním nacionalismu očima katolického intelektuála viz články Karla Schwarzenberga, psané pod jménem Bojna a publikované jak ve dvou svazcích jeho Pravicových postav, tak v knize Torzo díla. Bojna: Pravicové postavy 1, Pravicové postavy 2. Praha, Národní výzva 1936, 1937 a Schwarzenberg, Torzo díla, s. 25, 48 – 49 a 115 – 128.

¹⁸² K morálnímu kodexu, principu věrnosti a cti se vyjádřil Martin C. Putna v rozhovoru v Literárních novinách takto: „[...] já sdílím jejich estetické záliby a teoretický monarchismus a všechno to středoevropanství, ale zároveň vím, že v reálné politice to žádnou relevanci mít nemůže. A na druhou stranu je třeba pořád a pořád připomínat, že podstatou monarchismu není jen ta nostalgická estetika, ale hlavně důraz na morální kodex, na princip věrnosti, cti a podobně – a to jsou věci, které by měly platit i v republice.“ Viz rozhovor Ondřeje Kobzy s Martinem C. Putnou s názvem Prožíváme zradu vzdělanců. http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=2891. [cit. 2009-09-22].

méně kryl s křesťanským desaterem – proto ani zde neobstojí ztotožňování českého meziválečného monarchismu pouze s katolicismem jako takovým, ač právě katolicky orientovaní intelektuálové hráli v tomto hnutí pochopitelně vůdčí roli.¹⁸³ Někteří katoličtí monarchisté cítili, že právě apel na toto „univerzální“ desatero může hnutí získat příznivce i mimo sféru, v níž se pohybovali a v níž – právě z důvodu omezeného počtu sympatizantů – znal takřikajíc každý každého. To však neznamená, že křesťanské desatero mělo suplovat politický program, znamenalo „pouze“ víru v něco, co - na rozdíl od politických programů – člověka přesahuje a současně ukotvuje v každé historické době. Katoličtí intelektuálové – ne však všichni¹⁸⁴ – měli tendenci doplňovat toto desatero ještě např. papežskými encyklikami, které vyjadřovaly a dodnes vyjadřují mravní a duchovní principy katolické církve.¹⁸⁵ Je více než zřejmé, že v nábožensky spíše vlažné české společnosti neměly apely na křesťanské desatero moc získat masy příznivců. Naopak – kodex opět vyjadřoval společenskou výlučnost skupinky českých katolických monarchistů.

Pokud jsme hovořili o romantických znacích¹⁸⁶ v politickém myšlení českých katolických monarchistů, představuje právě princip věrnosti a cti nejlepší důkaz této tendence. Věrnost někomu či něčemu – v případě monarchistů především legitimnímu panovníkovi, legitimní monarchii a doplněná ctí, či spíše hrdostí, je charakteristickým znakem v jejich myšlení a tvorbě. Zmíněné úzce souvisí s hledáním čehosi myšleného,

¹⁸³ Zde je na místě upozornit na komunikaci těchto katolických intelektuálů s příslušníky pravoslavné církve. Kromě Karla Schwarzenberga patřil mezi ty, kdož se snažili prostředkovat dialog mezi těmito denominacemi i např. Josef Myslivec. Stěžejní roli hrál v této věci Archeologický institut N. P. Kondakova, k němuž měli – krom obou zmíněných – blízko i mnozí studenti historie i dalších oborů na filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Schwarzenberg vyjádřil tezi o kulturní jednotě euroasijského prostoru, napříč kategoriemi „Východ“, „Západ“ jak v přednášce nazvané Cesta předoasijské říšské myšlenky, tak v knize Adler und Drache, jež se však vydání dočkala až po válce, roku 1958. Podle Schwarzenberga si jednotlivé říše (od Mezopotámie a Egypta po poslední vládcu habsburského Rakouska) předávaly v průběhu historie nárok na univerzální vládu nad světem, přičemž tento nárok byl vyjadřován stejnou dvojicí erbovních zvířat: orlem jako symbolem říše a drakem jako symbolem tmy a barbarství, jež má být orlem přemoženo. Sakrálnost byla v tomto smyslu důležitým termínem, přičemž ty státní celky, které ji postrádaly – Schwarzenberg mínil především Velkoněmeckou říši a později i Sovětský svaz - , byly říšemi pseudosakrálními a svévolnými. Více k tématu viz Zaoral, Roman: Karel Schwarzenberg – Student, spolupracovník a mecenáš Kondakovova institutu. In: Gaží, Schwarzenbergová, s. 547 – 556.

¹⁸⁴ S katolickou církví jakožto institucí a jejím chodem měli problém i tak výsostní katolíci jako Durych, Deml či Florian.

¹⁸⁵ Znalost a čtení Bible bylo v tomto směru samozřejmostí.

¹⁸⁶ Jan Patočka píše o romantismu českých katolíků v souvislosti s odmítnutím moderního myšlení, techniky a technického světa vůbec, s barokem, prostřednictvím něhož se tito vracejí dokonce až k předhusitské epoše (viz kult Jana Nepomuckého). Patočka, Češi II, s. 414 – 415.

vzdáleného, přesto však podivuhodně reálného, ba dokonce nesmrtelného, s pátráním po zemi nezkažené civilizací a pokrokem. V tomto punktu vnímají katoličtí monarchisté svět jako neustálý a vpravdě nekonečný střet mezi tradičním a moderním, kde je „tradiční model“ reprezentován právě oním principem věrnosti a cti, stejně jako obranou svobod patriarchální společnosti. Ani byrokracie, na úkor níž byly oslabeny tradiční elity habsburské monarchie, ani masy, kterým se nový republikánský režim má tendenci kořit a podbízet, nebyly podle katolických monarchistů schopny a ochotny tento princip respektovat. Věrnost a čest je ostatně dle katolických monarchistů ve společnosti zbavené tradičních vazeb oslabována, ne-li vysmívána a tupena. Zajímavým znakem v projevu katolických monarchistů je pak to, že slova stesku nad ztrátou všeho tradičního, nalézají se často na stejné straně či dokonce ve stejném odstavci jako opakování pochyb o úspěchu volání po tomto lepším, „obrozeném“ státě.

Legitimistický monarchismus a idea legitimní monarchie

Závěrem této kapitoly jsme se měli možnost věnovat jak společenským skupinám, jež měly v době první republiky k monarchismu nejbližší, tak i jednotlivým prvkům monarchistické ideologie. Obraťme nyní pozornost snad k nejdůležitější součásti myšlení katolických monarchistů. Tou byla idea (legitimní) monarchie.¹⁸⁷ Pokud bychom měli v případě katolických monarchistů hovořit o dvou stěžejních zdrojích společenského, morálního i estetického charakteru jejich ideologie, pak jeden z nich představoval katolicismus, druhým byl právě legitimismus.¹⁸⁸ Nejednalo se tedy o pouhý monarchismus, termín mnohoznačný a ne zrovna jednoduše interpretovatelný. Katoličtí monarchisté nehovořili o monarchismu jako takovém, jako o jakési samospatitelné ideologii, neměli na mysli monarchii jakožto ideální zřízení, jež by mělo mít automatickou přednost před zřízeními jinými. Tvrdili totiž, že ne jakákoliv monarchie je lepší, než jakákoliv republika. Jde o důležitou poznámku, pomocí níž lze pochopit motivace těch monarchistů, kteří se – ať už více či méně – v průběhu let přece

¹⁸⁷ „Moc je vykonávána nelegitimně, chybí-li k jejímu vykonávání právo. A právě pojmy moc a právo jsou pro pochopení pojmu „legitimní“ klíčové,“ upřesňuje Roger Scruton. Scruton, s. 64.

¹⁸⁸ Námí uvedená kategorizace – a to jak společenských skupin, tak též myšlenek a idejí – má za cíl pouze zjednodušit výklad. V obou případech se jednotlivé kategorie úzce prolínají, prostupují a vzájemně doplňují. Výše přednesené kategorie nejsou pevně dané a jejich výčet není vyčerpávající. Některé z vyjmenovaných kategorií lze pominout či slučovat s jinými, další je možno naopak přidávat. Vše záleží na úhlu pohledu.

jen ztotožnili s republikánskými pořádky a étosem, méně již s charakterem „Masarykova“ Československa.¹⁸⁹ Pokud monarchisté hovořili o legitimní monarchii, pak mínili zřízení, jež odvozuje svou vládu z práva, které vzniklo v dostatečně vzdálené minulosti. Legitimní monarchie udržuje toto právo jednoduše tím, že se podle historického práva a podle křesťanské etiky chová. Opět se nám zde tedy objevují kategorie jako historismus, historické české státní právo, katolicismus či pevně daný vzorec chování, který můžeme s jistou dávkou zjednodušení označit jako morální kodex. Myšlení katolických monarchistů bylo každopádně spjato s idealizací předmoderního světa. Jeho úpadek, který se pokouší monarchisté zastavit či alespoň zbrzdit, souvisí podle jejich názoru i s úpadkem legitimních monarchií. Monarchisté ve 20. a 30. letech 20. století jen těžko hledali monarchii, jež by mohla sloužit jako příklad politického zřízení, o nějž usilovali. Zajímavé je, že pokud se monarchisté ve svých článcích a knihách věnovali Velké Británii a Německu, tedy jedné stávající a jedné bývalé monarchii, nepředstavoval dominantní bod jejich kritiky nekatolický ritus, který vyznávaly windsorská (resp. sasko – kobursko – gothská) a hohenzollernská dynastie, nýbrž postupná proměna těchto zemí ze zemí legitimistických v kapitalistické a parlamentaristické státy. Pokud byli katoličtí monarchisté ochotni přijmout republikánské zřízení (ovšem vytvořené na legitimistických základech!), nejednalo se tedy o nijak překvapivý krok. Co se však týče parlamentarismu a kapitalismu – podle katolických monarchistů úzce provázaných entit – ty znamenaly právě onu pomyslnou hranici, jež nesměla být překročena.

Budeme-li se nyní věnovat samotnému pojmu „monarchie“, položme si nejprve otázku, co katolické intelektuály na tomto zřízení – pomeňme jinak stěžejní pojmy jako tradice a princip kontinuity státních zřízení – tolik lákalo a co zároveň tak provokovalo establishment Československé republiky? Podle religionisty, teologa a filosofa Ivana Odilo Štampacha je důvodů pro preferování monarchie hned několik:

„Lze mít za to, že rozhodující moc svěřená do jedné ruky je přinejmenším bezpečnější. Kolektivní mocenská instituce může být následkem sváru koncepcí a zájmů tak narušena, že není schopna dosáhnout efektivní jednoty, a to může v kritických

¹⁸⁹ Dle monarchistů může být legitimismus i republikánský. Legitimisticky, tj. s bezvýhradnou úctou k zákonům a tradicím, se člověk může vztahovat i k republikánskému zřízení.

situacích vést až ke společenskému rozvratu. Jednotlivec krom toho nese jasnou mravní odpovědnost za své jednání. [...] Royalistické uspořádání státu není jen výsledkem pragmatických kalkulací a stranicko - politické strategie a taktika, není to jen typ politického systému vedle jiných. Král jako postava, dříve než by seděl na trůně „sedí“ v duši každého z nás. Je posazen v hloubce našeho vědomí, protože je symbolem, ba více, archetypem. Kontrola realistického rozumu může myšlenku na království potlačit, ale archetyp přijde ke slovu v pohádkách, ve snech a v symbolice. V praktickém životě se objeví, když k němu lidské společenství dozraje. Archetyp krále sídlí v duši blízko oné bytostné hlubiny, jejíž dosažení má být cílem duchovní cesty. Postava krále konec konců symbolizuje důstojnost, která je alespoň zárodečně vlastní každému člověku.

Křesťanství, které vytvářelo v dějinách naši představu krále, tomu rozumí tak, že každý člověk je povolán, aby se stal adoptivním dítětem Krále králů a Pána pánů. Každý člověk smí a má slyšet poselství evangelia: Jsi královské dítě. Skutečný král v tomto pojetí reprezentuje a shrnuje královskou důstojnost všech. Postava krále tedy nesymbolizuje jen monarchickou vládu. Je to uspořádání svou podstatou posvátné. Když se totiž král vynoří z archetypické hlubiny a promítne se do státního života, vynáší se odtud blízkost oněm základním mystériím života. Král je sice také monarchou, ujímá se vlády na rozdíl od presidenta obvykle na základě dynastické následnosti, ale nic z toho jej ještě nečiní králem. Výrazem smyslu jeho poslání je tradiční úkon, jímž se král po uprázdnění trůnu a případném povolání od stavů teprve stává panovníkem. Je jím posvátné pomazání na krále, spjaté s korunovací. Původní podobou tohoto obřadu bylo vylití posvěceného oleje na hlavu a naznačuje to vylití Ducha. Král je míněn jako ten, kdo vládne se souhlasem poddaných, ale nikoliv z jejich pověření. Je králem z Boží milosti. [...] Představuje-li král více než symbol, totiž personalisovanou podobu státní moci, ve spoluúčasti vlády nejlepších a vlády mnohých, je-li to moc vyvěrající z nesnadno dostupných a manipulovatelných hlubin lidské duše, naslouchá-li pozorně hlasu duchovních autorit a těší se jejich podpoře, pak lze říci, že tato podoba státního uspořádání se zdá být nejbližší křesťanské tradici [...],“

píše Štampach ve svém článku Co odlišuje krále.¹⁹⁰ O monarchii uvažuje v článku Myšlenka korunovace i Karel Schwarzenberg pod pseudonymem Bojna:

*„[...] korunovační obřad nemá místa ani v liberální demokracii, ani v absolutní monarchii – tím méně v moderní diktatuře. Tyto režimy zajisté zakládají se na neomezené vládě jedné složky ve státě. [...] v demoliberalismu zástupci lidu (nikoli národa) nechtějí nad svou svrchovaností viděti žádnou vyšší instanci, tím méně závazky plynoucí z tradice. Korunovace je na svém místě pouze v režimu, který Aristoteles nazývá nejlepším ze všech, v režimu, který nazývá španělská tradice „monarquía templada“ [„umírněná monarchie“, pozn. aut.], a který v Čechách trval od ústavní listiny Jana Lucemburského do Bílé hory. V tomto režimu sice jednota a trvalost národa je představována králem, který „neumírá“, není však majitelem státu, nýbrž jen jedním členem, orgánem státu – „koruny“. Druhými členy koruny jsou stavové – národ organicky zastupující. A celý režim je pod zárukou křesťanského mravního zákona“.*¹⁹¹

Podobně hovoří i Roger Scruton, který zmiňuje i dva zásadní termíny, jichž jsme se v této práci dotkli, totiž legitimitu a tradici:

*„Dědičná monarchie je často vychvalována proto, že hlavě státu umožňuje dosáhnout úřadu, aniž by se o něj musela tahat, a proto představu kontinuity a legitimacy vštěpuje do samé podstaty postojů veřejnosti vůči státu. [...] panovník má objektivní autoritu, a to prostřednictvím práva, a má také subjektivní moc, díky své bezprostředně srozumitelné totožnosti s tradicemi a se společenskými podmínkami národa. [...] je podle všeho ztotožňován spíše s právem nástupnictví do úřadu a s jakousi obřadnou a snad poněkud mystickou jednotou s národem, kterému vládne, od něhož si bere své jméno a stává se ztělesněním všech jeho práv a hodností (Eric Voegelin to nazval „existenciální reprezentací“). [...] monarchie zůstává velmi oblíbená patrně proto, že skutečná moc monarchy je dnes tak malá.“*¹⁹²

Všichni tři autoři se však ve svých definicích monarchie nezdržují ani kritiky tohoto zřízení. Štampach připomíná, že:

¹⁹⁰ Štampach, Ivan Odilo: Co odlišuje krále. <http://www.korunaceska.org/uvahy.asp?soubor=Co%20odli%9Auje%20kr%E1le.txt>. [cit. 2009-09-22].

¹⁹¹ Bojna: Myšlenka korunovace. Národní výzva, roč. III., č. 19, 1937, s. 2.

¹⁹² Scruton, s. 81 a 132.

„ [...] princip vlády jednoho musí být doplněn a korigován mocí mnohých. V zásadě to jsou občané, kdo nejvyšší vládní instanci svěřují moc. Na nich je také, aby vymezili mocenským institucím takové pole působnosti, aby se legitimní moc nezvrátila v tyranii, oligarchii nebo dokonce vládu ulice.“

A Scruton dodává:

„Kritizována je [monarchie, pozn. aut.] za to, zač jsou kritizována všechna možná použití principu dědictví, tedy proto, že je svévolná, tj., že neexistuje žádný vztah mezi zastávaným úřadem a způsobilostí osoby předurčené jej zastávat.“¹⁹³

Pokud tedy prvorepublikoví katoličtí intelektuálové uvažovali o monarchii, měli na prvním místě na mysli politickou kulturu. Na uvedeném lpěli už proto, že se podle nich se po zániku „starého světa“ v první světové válce a masovým vstupem širokých lidových vrstev do politiky, nevytvořila nějaká nová, vyšší politická kultura. Naopak. Malá odolnost mocensky emancipovaných mas proti politické demagogii, která úzce souvisí s absencí politické kultury, umožnila nástup hnutí, která stavěla svou moc na rozdmýchávání nízkých lidských pudů v širokých vrstvách obyvatelstva, sociální zášti, nacionalismu či antisemitismu. Demokracie byla dle monarchistů zcela účelově pochopena jako něco, co je určeno vlastně mechanicky na základě kvantity a co může, ospravedlnit vládu většiny, byť by byl charakter této majority jakýkoli. Ve skutečnosti je toto pojetí jen karikaturou demokracie jako výdobytku svobodné společnosti. Vláda vyspělé politické kultury je podle monarchistů nejlépe motivována v těch zemích, kde stát reprezentuje panující dynastie, která není účastna denního či volebního politického boje s jeho mnohdy dosti odpuzujícími doprovodnými projevy. Politická kultura se nedá zřídit, vytváří se dlouhodobě. Předpokladem pro její úspěšný život je umění zachovat to, co se osvědčilo a umět odvrhnout to, co se neosvědčilo. Hovoří-li tedy monarchisté o monarchii, mají na mysli především otázku, jak aristokratizovat věci demokratické. Demokracii utváří mnoho dalších věcí, jež zdánlivě stojí mimo tento politický systém, a to především morálka a etické hodnoty, na kterých je ta která společnost postavena. Demokracie musí být doplněna právě onou „aristokracií“. Aristokracií zde ale není míněna vláda konkrétní společenské skupiny, nýbrž vláda hodnot. Aristokracie znamená

¹⁹³ Tamtéž, s. 81.

schopnost člověka jako rozumné duchovní bytosti umět ovládat a potlačovat své touhy, umět se vzdát vlastních výhod ve prospěch celku. A právě „celek“ je další z důležitých termínů monarchismu. Je definován jako opak liberálního individualismu, který je výsledkem společenské vydělenosti a opuštěnosti.

Současně je však nutno zopakovat, že katoličtí intelektuálové často nepracovali s nějakou konkrétní politickou filozofií, v níž by akcentovali ideu monarchie jako takovou. Durych, Deml, Florian či Reynek reagovali na ideály republiky (či spíše dle Jaroslava Durycha „idiotství novopečené demokracie“) po svém, tedy konstruováním jakéhosi ideálního Čecha, usilujícího o pravdu království Božího. Jaroslav Med o Jaroslavu Durychovi píše:

„Místo demokracie s její tolikrát problematizovanou rovností chtěl Durych nastolit hierarchizované Boží království na zemi [...], v němž bude rovnost svobody nahrazena rovností práce, lásky a spravedlnosti, aniž ovšem postřehl, že realitu nelze nahradit utopií, tak jako lidi nelze nahradit anděly.“¹⁹⁴

Katoličtí monarchisté tedy nehledali jakési ideální zřízení, popř. ideálního panovníka, pro ně bylo toto zřízení dávno dané. Tato oscilace mezi konkrétním uvažováním a onou již zmíněnou „rozmlžeností“ a neurčitostí, je pro tento proud českého politického myšlení typický. Zmíňme zde naposled Josefa Konstantina Miklíka, o kterém Jiří Hanuš napsal:

*„Příkladem hledání takového systému [tj. zřízení, jež by stálo v opozici k Československé republice, pozn. aut.] je koncepce známého katolického kněze a publicisty Josefa Konstantina Miklíka, kterou publikoval v knize s názvem *Knih o dobrém zřízení státu*.“¹⁹⁵*

Zřejmě nikoli náhodou uvedl Miklík tuto svou publikaci známou svatomichelskou invokací, která se používala při vymýtání zlých duchů (v tomto případě ducha stávající demokracie). Miklík v Knize o dobrém zřízení státu kritizuje především zásadu, že „veškerá moc pochází z lidu“:

¹⁹⁴ Med, Jaroslav Durych, s. 335.

¹⁹⁵ Hanuš, Tradice českého katolicismu, s. 121 – 122.

„ [...] ani nespravedlivá moc nemůže pocházet z lidu, natož spravedlivá. Nespravedlivá proto ne, že lid nemůže udělat černé bílým, spravedlivá proto ne, že pochází z práva zcela nezávislého na lidu nebo závislého na něm až ve druhé řadě. Zůstává tedy v platnosti věta předrevoluční, že žádná moc nepochází koneckonců z lidu, nýbrž má svůj poslední důvod mimo lid. [...] Lpíme na monarchii boží, hlásáme absolutism metafyzický, podrobujeme individuum normě“.¹⁹⁶

Zprvu nevinné Miklíkovo uvažování stran nejlepšího zřízení, se od myšlenky monarchie posouvá postupně až do nedemokratických poloh. Právě na Miklíkově případě můžeme dobře demonstrovat, kam až může vést absolutizace katolického náboženství a jeho roubování na politiku. Miklík soudí, že současná demokracie je nemravný systém, protože podíl na moci má třeba člověk nedospělý a nezkušený vedle člověka pokročilejšího věkem a vědomostmi. Upozorňuje též na to, že volič uplatňuje své právo často pouze ve dnu voleb, v období mezi volbami má už na chod věcí pramalý vliv. Kritizuje též stranické aparáty, jež jsou plné bezvýznamných a bezcharakterních lidí. Miklík konstatuje, že to, co mnozí nazývají demokracií, je ve skutečnosti oligarchie:

„Jenom skrze aparát se stanete poslanci nebo ministry strany a jenom skrze aparát a z jeho milosti můžete se udržet ve své hodnosti. Nesmí vám poroučet svědomí, nýbrž „strana““.¹⁹⁷

Demokracie je tomuto autorovi pouze jedním z rysů

„na vývojovém pochodu politické herese evropské, majícím čtyři hlavní myšlenkové zastávky: deism (světosiroba), naturalism (bohoneznalectví), liberalism (svobodovce) a komunism (státootroctví)“.¹⁹⁸

Jiří Hanuš pak pokračuje v analýze Miklíkova politického myšlení:

„Demokracii by měla podle Miklíka nahradit tzv. nomokracie, což je – zjednodušeně vyjádřeno – demokratický systém v kombinaci s totalitními prvky (autor zde nedává

¹⁹⁶ Miklík, s. 11 – 12.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 17.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 24.

téměř žádné právo ženám, navrhuje zřízení nejvyššího cenzorského dvora, vymýšlí náročný systém volebního mandátu podle občanské zasloužilosti, věku a ctností, zavádí nejpřísnější tresty a prodej a užívání antikoncepce, trestní právo „obohacuje“ o tresty vystavení v kleci, useknutí ruky a oslepení). To vše není myšleno jako humorná nadsázka – ironicky je míněn pouze návrh, aby nomokratický systém dopřál svobodu těm, kteří si přejí žít komunisticky. Tuto Miklíkovu vizi můžeme zajisté považovat za pouhopouhý výstřelek jednoho extrémisty – pokud by ovšem jeho autor nebyl docela vážným katolickým filozofem a publicistou a pokud by, aspoň v některých případech, nevystihl některé významné postoje katolické komunity ve 30. a 40. letech 20. století“.¹⁹⁹

Můžeme tedy doplnit, že uvažování Josefa Konstantina Miklíka je dovedení některých myšlenek českých katolických intelektuálů *ad absurdum*.

Vrátíme-li se nyní k Jaroslavu Durychovi a k tomu, jak on sám vnímal instituci monarchie, pak lze říci, že byť se jeho názory na monarchické zřízení s lety měnily, jeho základní teze zůstávaly zhruba stejné. Např. od „legitimistů“ se spisovatel distancoval. Durych rozlišoval monarchisty na dvě skupiny – obě jsou podle něj trnem v oku československému establishmentu, a to hlavně z toho důvodu, že „je mezi nimi mnoho intelektuálů“.²⁰⁰ Konkrétně Durych píše:

„Tyto [monarchisty, pozn. aut.] lze rozdělit na monarchisty v širším smyslu a legitimisty. Myšlenka monarchismu v představě umělecké a citové může být krásnou věcí. V praxi tisícileté však pokulhává v devadesáti procentech za iluzí. Myšlenka legitimistická je však ryze hysterická“.²⁰¹

Durych tedy legitimisty a jejich snahy odmítá. Pro něj znamená touha po monarchii a po králi především příležitost, jak zkulturnit a zduševnit sebe sama a konkrétní plány na uskutečnění této vize prostřednictvím legitimismu jsou pro něj pouze „poutí za iluzí“.²⁰² Svě uvažování o monarchismu pak Durych uzavírá ve svém článku *Demokracie následovně*:

¹⁹⁹ Hanuš, *Tradice českého katolictví*, s. 122 – 123.

²⁰⁰ Durych, *Publicistika*, s. 182.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž.

*„O ideálech monarchistických lze říci, že jsou romantické a zajímavé a že podívaná na snahy o jejich uskutečňování nebyla by prosta atrakčnosti, ale nejkrásnějším finálem všech těchto atrakcí byla by v našich dobách, v našem podnebí a v naší zeměpisné šířce parádní katovská sekyra, oddělující hlavu pretendenta trůnu od klečícího těla“.*²⁰³

Jakoby se v autorových slovech ozývalo nejen pohrdání snahami legitimistických monarchistů, ale též pochybnosti o ideji monarchie samotné. Pro Durycha jednoduše nejsou pro zavedení monarchie v prostoru střední Evropy podmínky. To ale neznamená, že by myšlenku na monarchii úplně pohřbíval. V článku zmiňuje v jedné větě i jednoho z představitelů francouzských katolických monarchistů:

*„Léon Bloy si mohl dovolit velebit království a tupit republiku, poněvadž jeho pře byla silná a poctivá“.*²⁰⁴

Jinými slovy: pokud nějaký ideový boj není oprávněný a postrádá účinných argumentů, je téměř zbytečné jej vůbec započít. A pokud se do něj někdo přesto pustí beze všeho zmíněného – a nutného, pak se souboj z jeho strany změní v pouhou operetu. Úvahy Durycha i jeho kolegů mnohdy směřovaly správným směrem, přesto ani on, ani další autoři, intelektuálně mu blízcí, nechápali, že v plánech legitimistů nehrála samotná mechanická obnova českého království prim. Také legitimisté totiž viděli, že se za současné geopolitické situace (Versaillský mírový systém) jedná o utopii. I u nich šlo spíše o vyprovokování debaty, o otázku povahy tehdejšího zřízení, nikoliv o vpravdě fantastické plány na to, jak najít nejvhodnějšího kandidáta na trůn a o jeho korunovaci. Ač se obě skupiny odlišovaly, myšlenka českého království jim byla společná. V definici monarchie, přesněji království by se jistě ani monarchisté sami neshodli, ale to v tomto případě nebylo zase tak podstatné. Zde šlo hlavně o morální apel a – použijeme-li již zmíněná slova Ivana Odilo Štampacha – o „archetyp krále jako spravedlivého panovníka“.

Nežli v následující kapitole obrátíme pozornost ke konkrétním osobnostem českých monarchistů, věnujeme nejprve pozornost těm ze zahraničních katolických

²⁰³ Tamtéž, s. 183.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 182.

monarchistů, kteří znamenali pro své české kolegy inspirátory. S mnohými z nich udržovali naši monarchisté písemný i osobní kontakt.

3.KAPITOLA

KATOLICKÝ MONARCHISMUS – PŘEDSTAVITELÉ, DÍLO, PLATFORMY, VLIV

3.1. Významní představitelé a jejich dílo

3.1.1. Inspirátoři

Myšlenky a aktivity českých katolíků v meziválečném dvacetiletí pochopitelně neexistovaly ve vzduchoprázdnu – z něčeho vycházely a kamsi ústily. Zajímavé je sledovat především ty zahraniční monarchisty, kteří představovali pro české katolické monarchisty inspiraci. Jde totiž o seskupení lidí ideově mnohdy velmi odlišných. Lze zmínit politiky i ty, kteří před vším politickým unikali do tvůrčí samoty, osobnosti veskrze tolerantní i nekompromisní antisemity či rasisty, sebevědomé myslitele a halasné rétory a na druhé straně autory jemné, intimní spirituální poezie. Pokud bychom pro ně všechny i pro jejich české kolegy měli najít nějaký společný jmenovatel, pak můžeme mluvit o „transcendující víře“ – plné odevzdanosti Bohu a důvěře v jeho konání. Společný byl všem i katolický ritus. Monarchistům jde jednoduše o katolictví v jeho doktrinní podobě, o návrat k tradici, do hranic toho, co se v katolické církvi nemění, co trvá.²⁰⁵

Action Française a španělští karlisté

Organizace Action Française²⁰⁶, vzniklá v souvislosti se známou Dreyfusovou aférou, je příkladem seskupení, které směřovalo k podobným cílům jako snahy českých monarchistů. Jednalo se zejména o usilování o dědičnou monarchii (ne ovšem

²⁰⁵ Poměr monarchistů, a to jak českých, tak zahraničních, zvláště francouzských, k římskokatolické církvi byl složitý. Všichni katoličtí monarchisté se však shodovali v jednom: církev nemá propadat ani horempádné modernizaci, ani zatvrzelému fundamentalismu, jenž by ji ze všeho nejvíce izoloval okolnímu světu. Přesto však znamená katolická církev pro monarchisty mnoho, neboli: „Církev není nějaký odpadek evropské vzdělanosti, ale jediný její kořen“. Schwarzenberg, Torzo díla, s. 318.

²⁰⁶ Užitečná je oficiální webová stránka organizace, dostupná ovšem - vzhledem k charakteru hnutí dalo by se skoro říci „logicky“ – pouze ve francouzštině: <http://www.actionfrancaise.net/> [cit. 2009-10-19]. Podobná je i situace s internetovou stránkou věnovanou titulní postavě hnutí Charlesi Maurrasovi: <http://maurras.net/> [cit. 2009-10-19]. O obou však platí, že jsou informačně velmi hutné. Kromě Francouzské akce byla významná i její mládežnická organizace – Camelots du Roi, v níž začínal např. Georges Bernanos, ale i další autoři. Z množství francouzských monarchistických periodik vázaných přednostně na Francouzskou akci, zmiňme alespoň týdeník L'Avant-garde de Normandie, jenž však zažil největší slávu ještě před první světovou válkou, deník L'Action Française, Revue des cours et des conférences, l'Étudiant français, Revue universelle či oficiální tiskový orgán Domu Orleánského Courier Royal.

z legitimistických, ale z praktických důvodů), prosazování nacionalismu, o odpor k modernímu světu a v neposlední řadě též o antiparlamentní formu vlády. V tomto posledním bodě však panovala neshoda ve věci konkrétního politického zřízení. Součástí intelektuálního světa francouzských i českých monarchistů je pak také akcentace konkrétních historických epoch kulturní minulosti (středověk, baroko, romantismus) a odmítání jiných (humanismus, osvícenství). Důležitým styčným bodem pro francouzské i české katolíky a monarchisty bylo rovněž vyznávání mystiky monarchie integrálně křesťanské („trés-chrétienne“). Např. Georges Bernanos se vyznal z úcty a lásky k monarchii takto:

*„Čím jiným bych mohl být? Nepřipoutal jsem se k monarchii tím způsobem, jakým se měnový spekulant připoutává k dolaru, když už vyčerpal všechny možné kombinace s librou. [...] Stojím na monarchii, hned jak jsem začal logicky uvažovat, to znamená, že jsem si ji zamiloval“.*²⁰⁷

O monarchii mluvil s úctou i Charles Maurras:

*„Část Francouzů rozdělená podle vkusu a idejí, je reprezentována ve sněmovně. Existuje ale cosi, co tam reprezentováno není: to je Francie. Ani ve sněmovně, ani v senátu, ani na Elysejských polích, ani ve vládě - jsou tam reprezentovány pouze strany - není tam reprezentována Francie - ta Francie, která byla včera, ta, která bude zítra, ta, která stojí nad volbami“.*²⁰⁸

Jak u Bernanose, tak i u Maurrasy byla ovšem monarchie spíše prostředkem, než cílem. U obou rovněž vzbuzovali případní nositelé královské koruny obavy. Konkrétně u Maurrasy pak bude monarchie zemi vnucena silou. Král bude hrát zpočátku roli diktátora a obnoví tradiční sociální strukturu.

Zatímco pro Francouze byl ideálem a „věčným panovníkem“ tohoto království svatý Ludvík, pro Čechy znamenal spolehlivou záštitu svatý Václav. Srovnání těchto

²⁰⁷ Bernanos, Georges: Pod sluncem satanovým. Praha, Odeon 1928, s. 288.

²⁰⁸ Charles Maurras. http://cs.wikipedia.org/wiki/Charles_Maurras. [cit. 2009-10-20]. K Maurrasově royalismu se ve svých Pravicových postavách vyjádřil i Karel Schwarzenberg: „Podle něj [Maurrasy, pozn. aut.] člověk musí žít ve společnosti, avšak aby vláda společnosti musela pečovat o pořádek, musí být nepohyblivá „jako založení zemské“, aby její zájem *trvale dědičně* byl spojen se zájmem veřejným. Neboť za vlády partají „nic pořádného neostane“. A tato vláda nutně nastane, jakmile není krále“. Schwarzenberg, Torzo díla, s. 129 – 130.

symbolů je vůbec nesmírně zajímavé. Už proto, že v obou případech vyústila úcta a víra v členy kapetovské a přemyslovské dynastie do svébytné, byť nesnadno interpretovatelné ideje.²⁰⁹

Ohledně zmíněných principů panovala mezi českými monarchisty shoda, a to jak u šlechticů (Karel Schwarzenberg, resp. jeho alter ega Bojna a Jindřich Středa), tak i řekněme u „levicovějších katolíků“ (okruh kolem Josefa Floriana a jeho Staré Říše). Přijímala-li však část z těchto lidí cíle organizace, nemohla se současně smířit s prostředky, jaké členové Action Française používali k jejich prosazování. Jako příklad můžeme uvést někdy skryté, častěji však dosti otevřené sympatie k antisemitismu²¹⁰, rasismu či fašismu.²¹¹ Pro dost českých monarchistů znamenal nepřekročitelnou překážku rovněž militarismus, zdůrazňovaný některými příslušníky francouzského hnutí. Snad ještě větší problém pak pro české sympatizanty hnutí představovalo odsouzení Francouzské akce Vatikánem v roce 1926.²¹² Na otázku, proč se pro mnohé české monarchisty stala právě Action Française vzorem hodným následování, je těžké odpovědět s jistotou. Sám za sebe se ale domnívám, že zásadní roli zde hrálo tradiční české frankofilství a na něj navázané bohaté kulturní a v době republiky i politické kontakty.²¹³ O recepci „věrozvěstů“ hnutí Action Française v českých zemích si můžeme udělat dobrý obrázek při četbě Schwarzenbergových Pravicových postav, Durychovy Publicistiky či Demlova Zakázaného světla, výboru z korespondence z let 1930 – 1939. Všichni tři zmínění autoři byli ve svém díle dostatečně „neromanticky“ nevybíraví a nesentimentální na to, aby se mohli ztotožnit s charakteristicky dravým

²⁰⁹ Kromě tohoto nejvýznamnějšího českého svatého uctívali čeští katolíci i další svaté. O této úctě a o tom, jak souvisela s národovectvím katolických intelektuálů, píše Jiří Hanuš: „K této tradici [tradici úcty ke světcům a mariánské úctě, pozn. aut.] patří i velmi silná umělecká vyjádření v díle tzv. katolických spisovatelů a umělců vůbec, nejednou se na tuto tradici úcty ke světcům explicitně dovolávají (J. Deml, J. Zahradníček, F. Lazecký, B. Štorm, V. H. Brunner aj.). Tato tradice má silné pronárodní rysy, proto nejvíce aspiruje na celonárodní vliv a působnost.“ V případě Jaroslava Durycha můžeme zmínit i jeho úctu k sv. Vojtěchovi. Hanuš, Tradice českého katolicismu, s. 96.

²¹⁰ V jazyce českých katolíků se objevuje spíše termín „antižidovství“ či „antijudaismus“.

²¹¹ Diktátoři Franco a Salazar dokonce přiznávali přednímu členovi Action Française Charlesi Maurrasovi podíl na ideologii svých režimů. K této inspiraci více v Springerová, Pavlína (ed.): Sedmdesát let od vypuknutí španělské občanské války – Vnitřní a vnější aspekty konfliktu. Hradec Králové, Gaudeamus – Univerzita Hradec Králové 2007, s. 98 – 100 a 107 – 109.

²¹² Církevní sankce byly poměrně tvrdé. Za pouhé předplacení deníku L'Action Française hrozilo odmítnutí církevního pohřbu.

²¹³ Srov. Reznikow, Stéphane: Frankofilství a česká identita (1848 – 1914). Praha, Karolinum 2008, zde zvl. s. 408 – 412.

jazykem Bainvilla, Maurras²¹⁴, Daudeta nebo Bernanose. Jejich katolicismus a z něj vycházející morálka byly v pravém slova smyslu „středověké“ a „bojující“.

Nezůstalo však jen u jednoho inspiračního zdroje, někteří čeští katolíci se upínali např. i ke „spravedlivému boji“ karlistů s poměry v „alfonsinistickém“ Španělsku.²¹⁵ Situace byla podobná jako u Action française, s níž ostatně španělští karlisté čile spolupracovali.²¹⁶ Ve vztahu českých monarchistů a španělských karlistů byla však jedním z problémů jazyková bariéra a z ní vyplývající zoufalý nedostatek původní karlistické literatury. Když už se ta do českých zemí dostala, pak k nám putovala právě přes Francii. Především proto můžeme mluvit pouze o zprostředkovaném vlivu karlistických myšlenek na české katolické autory.²¹⁷

Léon Bloy a Jacques Maritain

Osobností, jež měly vliv na tvorbu českých katolických monarchistů mezi válkami, bylo více, my se v této práci dostaneme jen k některým. Mezi autory, které ale

²¹⁴ „[...] agresivní byl i Maurrasův styl: slovní hrubost, přehánění, zjednodušování, zřetelná nenávisť k protivníkům. To vše často zakrývalo nesoudružnost a neuspořádanost vlastního myšlení. Krvelačná prohlášení mohla být reakcí na pocit strachu či frustrací, nebo i vyjádřením snahy pomstít se společnosti, která ho znechucovala, protože mu odmítla dát zoufale hledanou jistotu,“ píše o Charlesi Maurrasovi Jan Czerný. Czerný, Jan: Charles Maurras: život a politická doktrína, diplomová práce, FF UK, Praha 1997, s. 55.

²¹⁵ Za velmi kontroverzí je považována aktivita především Jaroslava Durycha v závěru 30. let, kdy otevřeně podporoval stranu generála Franca ve španělské občanské válce. K této straně (válečné koalici) patřili právě i karlisté. Občanskou válku ve Španělsku vnímal Durych jako boj španělského katolicismu o přežití proti rudému barbarství. Někteří z jeho obhájců ovšem upozorňují, že šlo pouze na reakci na minimálně stejně problematický postoj Karla Čapka a dalších autorů, kteří rovněž nekriticky podporovali tzv. „republikány“, a že Durych od své podpory frankismu jakožto politického systému později upustil. K tématu více Med, Jaroslav: Španělská občanská válka: neuralgický bod literárního života. Česká literatura, roč. XII., č. 6, 2006, s. 1 – 18 nebo Urban, Vít: Jaroslav Durych a obrana španělských katolíků. In: Dvořák, Jan (ed.): Bloudění časem i prostorem – Jaroslav Durych známý i neznámý. Praha, Gaudeamus 1997, s. 347. Karlisté byli přívrženci a sympatizanti neúspěšného uchazeče o španělský královský trůn Don Carlose, a jeho potomků. Po smrti španělského krále Ferdinanda VII., roku 1833, se královnou stala jeho teprve tříletá dcera Izabela, jako Izabela II. Isabelin strýc Don Carlos (Carlos de Borbón y Borbón-Parma) se rozhodl neuznat pragmatickou sankci svého zemřelého bratra a sám usiloval o získání trůnu. Reálným významem je v současnosti karlistický směr na pokraji politického vlivu, ve Španělsku dnes vládou potomci Izabely II. a jejího syna Alfonse XII. V češtině je dostupná jediná, zato však velmi kvalitní publikace. Chalupa, Jiří: Don Carlos a ti druzí. Praha, Epocha 2008, zde zvl. s. 181 – 244.

²¹⁶ Ke spolupráci Francouzské akce a španělských karlistů v Springerová, Sedmdesát let od vypuknutí španělské občanské války, s. 5 – 18 a 89 – 93.

²¹⁷ Pozornost českých katolických monarchistů vzbuzoval především Juan Vázquez de Mella - „mozek a program novodobého karlismu“. Ani karlisté, jakožto výsostní konzervativci se nedokáží vyhybat výzvám moderní doby, mezi něž patří i webové stránky. Pro „starý karlismus“ reprezentovaný Comunion Tradicionalista Carlista je to stránka: <http://www.ctcarlista.org/>. [cit. 2009-10-24]. Na této adrese je možno nalézt informace o Mellovi i dalších karlistických teoreticích.

nejde pominout za žádných okolností, patří nesporně francouzský spisovatel a novinář Léon Bloy.²¹⁸ Bez velkého přehánění lze totiž napsat, že Bloy měl rozhodující vliv snad na všechny katolické autory v tehdejší Československu.²¹⁹ Ovlivněn jím byl zejména Josef Florian, který se právě díky Bloyovi začal věnovat vydavatelské činnosti ve Staré Říši. Florian rovněž celý život Bloyovy knihy překládal, a pokud bychom měli na tomto místě použít již notně zprofanované slovo „guru“, pak Bloy jím ve vztahu k Florianovi nesporně byl.²²⁰ Výjimečné jsou především Bloyovy deníky²²¹ a rovněž epistolární výměna mezi ním a právě Josefem Florianem. Oba spisovatelé a publicisté byly osobnostmi typově a charakterově zcela odlišnými, sdíleli však mnoho společných náklonností, zálib a postojů, z nichž dominantní je především integrální, ultramontánní a apokalypticky orientovaný katolicismus.²²² V jednu chvíli dokonce Josef Florian uvažoval, že sdruží všechny Bloyovy obdivovatele (mezi jinými Josef Polák, Jakub Deml, Oldřich Zlámal, Matěj Fencel, Theodor Kohn, Antonín Stríž, František Hezina) do jakéhosi „bloyovského bratrstva“. V Bloyově publicistickém, můžeme říci i komentátorském díle, hraje zásadní roli termín „bourgeois“, který právě Josef Florian přeložil jako „člověka školového“, do něhož promítl všechnen svůj odpor k měšťákovi, jedinci bez vlastního úsudku, jenž je smýkáán dějinami, současně však tyto dějiny pomáhá vytvářet. Tento měšťák se následně stal jak pro Bloye, tak pro Floriana zosobněním republiky, která je stejně jako tento „bourgeois“ prosta idejí, přesahu

²¹⁸ V češtině existuje soubor Bloyových nejlepších textů pod názvem Stránky z díla s předmluvou Jacquese Maritaina. Bloy, Léon: Stránky z díla. Praha, Triáda 2007.

²¹⁹ Martin C. Putna uvádí v předmluvě z výboru díla Karla Schwarzenberga vcelku srozumitelný vzorec, podle něž by se daly nalézt kořeny Schwarzenbergova díla. „Základním kontextem je samo prostředí české katolické intelektuální elity, která myšlenkově i stylově pokračuje v linii Léon Bloy a jeho deníky – Josef Florian a jeho Stará Říše - Jakub Deml a jeho Šlěpěje – Jaroslav Durych a jeho Rozmach a Akord.“ Schwarzenberg, Torzo, s. 37.

²²⁰ Šíře a komplexnost Bloyova vlivu na Floriana v rámci francouzsko-českých vztahů patrně nemá obdoby. Přínosné jsou v tomto směru např. literárně – vědné práce Jitky Bednářové: Bednářová, Jitka: Frankofilie Josefa Floriana. Souvislosti, Praha, č. 3, s. 298-317 či „Mám přítele nepochopitelného a úžasného“ (Josef Florian jako postava Bloyových deníků, tajného a veřejného). Souvislosti, Praha, č. 1, s. 15-28.

²²¹ Deníky můžeme rozdělit na veřejné a tajné. Jitka Bednářová o nich např. píše: „Utajovaný deník obnažil na široké rozloze nejen určitou stereotypnost poznámek a banalitu života výbojného spisovatele, ale také kontroverzní stránky jeho osobnosti. Proces psaní, který by u pamfletika Bloyova typu mohl být považován za dílo přírody, se ukázal jako velmi nesamozřejmý: vzhledem k soukromému deníku se deníky veřejné projeví jako dílo vybraně stylizované, v němž jsou denní zápisky přísně selektovány, přepsány, přeinterpretovány.“ Bednářová, „Mám přítele nepochopitelného a úžasného“, s. 21.

²²² Jaký význam měla pro Floriana katolická věrouka, můžeme demonstrovat na příkladu jeho „pyramidy“. V ní myslitel originálně obrazoval svůj „florianovský“ svět. Pyramida se skládala ze tří pater: nejspodnější zaujímaly přírodní vědy, materiální svět poznatelný smysly, prostřední patro obývá literatura a umění, vrcholek pyramidy, a tedy i syntézu všeho vědění a vzdělání, zaujímá teologie.

a smyslu.²²³ Oba – Bloy i Florian – pak vlastně celý svůj život utíkají před tímto „buržoazním“ republikánským světem. Speciálně pro Floriana znamenala cestu, jak uniknout tomuto světu za první existence „univerzálně založeného nakladatelství“ a za druhé vytvoření originálního pansofického systému se „středem všude a obvodem nikde“. Dalším důležitým termínem jsou pro Léona Bloye „veřejné duše“. Bloy a po něm i jeho český vykladač a „objevitel“ Florian tak pojmenovávají všechny ty, kteří slouží v institucích a organizacích a zaprodávají se něčemu, s čím nejsou v hloubi duše srozuměni a co zotročuje jejich osobnost a svobodu. Byrokracie není pak v Bloyově dikci pouhá vrstva úředníků, která napomáhá tomuto zotročování, ale přímo cosi, co lze nazvat ideologií a co je pupeční šňůrou spjata s demokracií a jejím pořádkem. Pokud vyjdeme z těchto tvrzení, není pro Bloye a prostřednictvím něj i pro Floriana ideálním zřízením monarchie²²⁴, nýbrž „absolutní Theokracie“. Církev má jednoduše třítat „Oba Meče, Duchovní i Časný“.²²⁵ K tomu, aby byla tato „Theokracie“ nastolena, uvažuje Josef Florian, může dopomoci i dílo vydavatelské. V českých dějinách, tolikrát charakterizovaných svou diskontinuitou a nesamozřejmostí, se jeho Dobré dílo stává unikátním systémem pro svou univerzalitu, syntetický ráz i náboženský rámec. Je to jednoduše intelektuální a duchovní dobrodružství, vylehčované bezstarostností i radostí, k nimž vede cesta skrze kontemplaci, usebrání a cílenou osamocenost uprostřed do značné míry nepřátelského a nechtěného světa. Do jaké míry si Bloy s Florianem uvědomovali snovost a praktickou neuskutečnitelnost svých vizí, je otázkou. Jisté je, že Bloyův apokalyptismus²²⁶ byl očividně velmi populární v kruzích české katolické inteligence. Bloyova přitažlivost je spatřována jak v jeho díle samém (faktor ideový),

²²³ Nejhorším protivníkem pro „burgeois“ je dle Bloye šlechtic, aristokrat. Aristokrat, „velká duše“, trpí nejvíce. Dalšími členy „protiburžoazní koalice“ jsou dále tvůrce a proletář. „Tato koalice, zdánlivě tak nesourodá, srůstá v Bloyových životopisných dílech ve tři dvojice archetypálních figur: chudý šlechtic a ušlechtilý chudák, chudý tvůrce a tvořící proletář, tvořící šlechtic a tvůrce-šlechtic ducha, přičemž na vrcholu pyramidy stojí vlastník všech tří atributů, pravý měšťákobijce - chudý tvůrce, šlechtic ducha,“ píše Martin C. Putna. Putna, Česká katolická literatura, s. 60.

²²⁴ O stesku po habsburské monarchii už vůbec nemůže být řeči. Florian i jiní se jí dokonce vysmívají (a to i před rokem 1918!). Sám Florian pak kritizuje habsburskou monarchii z pozice učitele, jenž měl bohaté zkušenosti s c. a k. školstvím. Naproti tomu Léon Bloy stojí dle Martina C. Putny „na pomezí (novo)romantiky a restaurace“ a stojí (může stát) na pozicích orleánského royalismu. Restaurací Putna míní tendenci k uzavírání se příslušníků katolické církve a církve samotné okolnímu, nepřátelskému světu. Putna, Česká katolická literatura, s. 53.

²²⁵ Bloy, Léon: Můj denník. Stará Říše na Moravě, Zdeněk Černý 1919, s. 43.

²²⁶ Tento apokalyptismus *de facto* zabraňuje Bloyovi i jiným vytvořit nějakou konstruktivnější politickou teorii. Základní premisou tohoto apokalyptismu je totiž tvrzení, že spravedlivé uspořádání cestou lidského snažení je z principu nemožné a ke spravedlnosti vede jen jediná cesta, jíž je totální zničení stávajícího světa. Tento svět by měl být nahrazen „královstvím Božím“.

tak v osobnosti autorově (faktor citový, až modloslužebnický). Dle Bloye je veškeré konání podřízeno hledání Boha, princip katolicity jakožto obecnosti, univerzálnosti, se vlastně stává principem otevřenosti ducha, principem v plném slova smyslu intelektuálním. Jedním dechem však musíme dodat, že především Josef Florian byl člověkem hluboce nepolitickým či spíše neideologickým.²²⁷ Katolictví proto není pro něj sekularizovanou a sekularizovatelnou ideologií, ale přímo životním programem, věrnost Církvi pevnou součástí vlastního bytí.²²⁸ To ostatně platí i pro Léona Bloye. Přestože korespondence mezi Bloyem a Florianem trvala pouze do Bloyovy smrti v roce 1917, můžeme říci, že tento Francouz měl zásadní vliv na tvorbu českých katolíků po celé meziválečné období.²²⁹ Neboli, jak píše Martin C. Putna:

„Konkrétních a drobnějších vlivů bychom pak našli v české literatuře snad tolik, kolik je v Bloyově díle rozeseťo nadávek.“²³⁰

Spojení Léona Bloye a dalšího katolického myslitele²³¹ Jacquese Maritaina do jedné podkapitoly, není věcí náhody a neváže se primárně ani na fakt, že právě díky Bloyovi Maritain a jeho žena konvertovali ke katolicismu a že jim byl rovněž francouzský spisovatel kmotrem.²³² V práci se věnujeme především okruhu českých katolických autorů, a proto je nesporně důležitější spojení Josef Florian – Jacques Maritain. V souvislosti s tématem této práce je pak Maritainova postava snad ještě zásadnější, než osobnost Léona Bloye. Zatímco Bloy se věnoval především literatuře a náboženství, Jacques Maritain působil především jako filozof, jehož statě a úvahy přímo využívala část českých katolických autorů ve své teoretické, publicistické i umělecké tvorbě. Právě zásluhou Floriana se Maritain vůbec poprvé objevil na české

²²⁷ Současně bychom mohli dodat, že byl do jisté míry i člověkem nefilozofickým. Značnou část své energie věnoval především literatuře.

²²⁸ Přesto netvoří nehlubší jádro Bloyova a Florianova myšlení opozice katolický/nekatolický, ale chudý/měšťák.

²²⁹ Zásadní je v tomto Bloyova až rituální nenávisť k moderní společnosti, jež se objevuje v dílech Durycha, Demla i dalších publicistů z okruhu časopisů Řád, Akord či Rozmach.

²³⁰ Putna, Česká katolická literatura, s. 62.

²³¹ Maritain sepsal přes 60 knih (sebrané spisy vyšly ve 20 svazcích), zčásti polemických a apologetických, kde hájí katolické naukové pozice. Jacques Maritain. http://cs.wikipedia.org/wiki/Jacques_Maritain. [cit. 2009-10-22].

²³² Jeden čas byl také Jacques Maritain příznivcem hnutí Action française. Z této doby pocházejí jeho díla *Trois Réformateurs* (1925) a *Antimoderne* (1922).

scéně, a to konkrétně na stránkách revue Nova et vetera (léta 1920 a 1921).²³³ Dalším významným popularizátorem Maritainova díla byl v českém prostředí dominikánský filozof Metoděj Habáň²³⁴, jemuž dokonce Maritain dedikoval český překlad své knihy Umění a scholastika. Fakt, že překladatelem²³⁵ toho díla byl další z čelných katolických intelektuálů Václav Renč, souvisí s tím, že

„Katolická obnova třicátých let [...], tvořila mnohotvárné hnutí, jež se týkalo jak umění a literatury, tak filosofie, teologie, a dokonce zasáhlo i přírodní vědy.“²³⁶

Na příkladu Renče můžeme tedy demonstrovat velice pevné

„pouto mezi světem teologie a světem filozofie a umění, pouto, které, jak uvidíme dále, bylo pro Maritaina a pak i Habáně nejen typické, ale přímo konstitutivní.“²³⁷

„Katolická renesance“ ve 30. letech se tedy týkala řady oborů (nejen humanitních) a toto snažení představuje podle filozofa Jana Patočky velký pokus o syntézu,

„která měla skutečnou sílu, i když ji nemůžeme považovat za vskutku univerzální.“²³⁸

Mj. i s Maritainem pak přichází na scénu myšlenky českých katolíků, týkající se politologie a politické filozofie. Vznikají koncepty podepřené nanejvýš „integrálním křesťanským humanismem“. Ty můžeme ve vší stručnosti vyložit jako preferování společného dobra před dobrem jedince, přičemž se tato přednost týká hmotných věcí. Naopak v duchovních záležitostech je jedinec podřízen jen správně vedenému svědomí,

²³³ Vydávání Maritainových děl Florianem však neprobíhalo tak hladce, jak by se dalo chápat z tohoto telegrafického přehledu. Jak píše Miroslav Novák: „Florian totiž měl určité nesnáze s církevními autoritami své země, a když se to Maritain dozvěděl, projevil jisté zdráhání, aby byl u Floriana vydán.“ Novák, Miroslav: Myšlení J. Maritaina v bývalém Československu. Salve, č. 2, 2006, s. 18.

²³⁴ Habáň založil Filozofickou revue, prostřednictvím níž byla Maritainova filosofie poznávána v českém prostředí mezi válkami ve větší míře. Revue byla orientována především tomisticky, stejně jako myšlení Jacquese Maritaina. Páter Habáň dále přispíval rovněž do revue Na hlubinu, do Výhledů a Akordu. Právě přes Habáně lze sledovat i spojení Maritain – Čep, Durych, Zahradníček, Renč, Deml či Bochořák.

²³⁵ Skutečností je, že do češtiny bylo jinak překládáno jen velmi málo Maritainových děl. Jak opakuje Miroslav Novák: „Vzdělání lidé té doby ovládali Descartesův jazyk lépe než dnes. V meziválečném období Československo udržovalo s Francií privilegované styky a čeští studenti odcházeli studovat francouzštinu zvláště do Dijonu“. Mnozí čeští zájemci o Maritainovo dílo si tak četli jeho knihy přímo v originále. Novák, Myšlení, s. 18.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Duka, Dominik: Editorial. [Maritain] Salve, č. 2, 2006, s. 3.

²³⁸ Novák, Myšlení, s. 18.

kteří musí společnost a stát respektovat. Společnost a stát se musí chovat takto utilitárně už proto, že jejich cílem je svoboda pro všechny. Ta však je podepřena právě oním „správně vedeným svědomím“ jednotlivce. Nejedná se tedy o jakousi libovůli, nýbrž o snahu dospívat k lidské dokonalosti, k níž byl člověk původně stvořen. I Maritain tedy odvozuje své filozofické (politologické) koncepty z Božího řádu. Do těchto myšlenkových mantinelů je pak nutno řadit též autorův zájem o lidská práva. Co ještě mohlo a snad i mělo být z Maritainova myšlení příkladem pro mnohé české katolické autory mezi válkami? Zdůraznit musíme hlavně jeho pozoruhodně brzkou kritiku fašismu, nacismu a komunismu, jež se vine jeho dílem již od 20. let.²³⁹ Zapomenout nelze ani na Maritainův tuhý boj proti antisemitismu.²⁴⁰ Je totiž smutnou pravdou, že antisemitismus („antižidovství“) nutno v případě mnoha českých katolických intelektuálů považovat za pevnou součást jejich myšlení. K typickým znakům Maritainova (politického) myšlení se řadí také jeho antimodernismus, který můžeme nalézt i v dílech těch jeho českých kolegů, kteří se jím přímo inspirovali.

Výčet zahraničních autorů, kteří významně ovlivňovali české katolíky mezi světovými válkami, není a ani nemůže být úplný. Do přehledu jsme zařadili ty, o nichž se domníváme, že měli a vlastně stále mají nemalý vliv na myšlení a tvorbu české katolické inteligence, kteří jsou však pozoruhodní i lidsky. Pokud jsme se výše dotkli právě těchto osobností, pak jsme to učinili především se zřetelem na jejich konkrétní následovníky a kolegy v českých zemích, o nichž pojednáme v další části práce. Ani v tomto případě nepůjde o úplný výčet. V několika větách pojednáme pouze o dvou katolických intelektuálech, jejichž osobnost a dílo jsou z mnoha důvodů nepřehlédnutelné.

3.1.2. Čeští autoři

Jaroslav Durych

Co se týče Jaroslava Durycha, je pro naši práci důležitý fakt, že jeho vliv nezahrnuje pouze onen katolicismus literární, nýbrž také katolicismus „vědecký“ a můžeme říci i „filozofický“. O jeho vlivu na tehdejší (nejen katolickou) společnost se

²³⁹ Jacques Maritain. <http://plato.stanford.edu/entries/maritain/>. [cit. 2009-10-22].

²⁴⁰ Jacques Maritain. http://fr.wikipedia.org/wiki/Jacques_Maritain. [cit. 2009-10-22].

můžeme přesvědčit při čtení jeho časopiseckých příspěvků i knih. Prakticky totiž neexistuje téma, jehož by se Durych ve svém díle nedotkl. Spisovatel se rozpráhl od úvah náboženských, filosofických, až po spisy uměnovědné. Zajímavá je diskuze o jeho pozici vydědence v prostředí první republiky. Dnes se autoři, kteří se jeho dílu a osobnosti soustavně věnují, přiklánějí k názoru, že Durych nemůže být „disidentem“ meziválečné doby v pravém slova smyslu.²⁴¹ Už proto, že byl významným soudobým spisovatelem s velkým vlivem nejen na katolické, ale i nekatolické prostředí, čehož důkazem je i udělení Státní ceny za literaturu v roce 1930. Mýtus o disidentovi se rozplývá i připomínkou jeho knižních a časopiseckých aktivit. Tyto aktivity cíleně a především velmi umně obcházely stranické sekretariáty a vytvářely v zásadě svébytné komunikační kanály, jimiž měly být distribuovány myšlenky českých integrálních katolíků. O tehdejší vlivu tisku, a to včetně periodik katolické provenience, na prvorepublikovou společnost, netřeba pochybovat, ač dnes si jej dovedeme jen stěží představit. A právě katolicky orientovaná periodika jsme vybrali do podkapitoly, v níž je představujeme jako zásadní platformu, na níž se čeští integrální katolíci pohybovali. Antonín Klimek připomíná, že české země byly se svým stranickým systémem, jenž postrádal partaj vskutku konzervativního typu, ve střední Evropě naprostou výjimkou.²⁴² Tuto anomálii se pak snažili vyrovnávat právě konzervativně naladěním intelektuálové – ovšem nikoliv na stranických poradách a aktivitou v parlamentu, ale právě skrze příspěvky v tisku. Co se týká politiky, byl Durych vyhraněnou osobností, stále pronásledovanou vizí duchovního absolutna, mocně a kriticky působícího v reálné, tudíž příliš přízemní politice. Česká říše je například předurčena k východní expanzi a znovupřisvojení „dědictví svatého Vojtěcha“. Není divu, že praktičtí politikové Šrámkova formátu byli Durychem často hnáni na neúprosné smetiště dějin, i když mu často pomáhali v prezentaci jeho názorů. Jeho sny měly vždy svůj pendant v publicistických textech. Místy štvavou a zuřivou Durychovu publicistiku vyvažuje skutečnost, které si všichni čtenáři určitě nevšimli - že je totiž plná ironie, jíž nastavuje zrcadlo pokleslému politickému stranictví a společenskému pokrytectví.²⁴³ Ešej

²⁴¹ Putna, Martin C.: Jaroslav Durych. Praha, Torst 2003, s. 25.

²⁴² Klimek, Velké dějiny, s. 13. O charakteru prvorepublikového stranického systému také např. Malíř - Marek: Politické strany I, s. 535 – 552.

²⁴³ Jiný názor na styl Durychova psaní – včetně jeho politické publicistiky – měl Arne Novák. Viz Novák, Arne: Kritika sarkasmu a nenávisť. Lidové noviny, č. 36, 15.11. 1928, s. 9. Dle Nováka byl Durych

Staroměstský rynek²⁴⁴ je bezpochyby dobře mířená provokace, střela do nejposvátnějších model sekularizovaného češství, včetně moderního chápání husitství, které mělo s původním českým středověkým hnutím pramálo společného. Jak jsme si řekli, nebyl Durych žádný prvoplánový fašista. Jeho vztah k fašismu byl alespoň ve dvacátých letech v podstatě shodný s jeho vztahem ke komunismu, tj. více méně uvážlivý a kritický. Na tom nic nemění ani fakt, že poměr k těmto dvěma ideologiím se u Durycha v čase proměňoval. Jeho protinacistický postoj je střídán kritikou československých poměrů, jeho kritický poměr k fašismu a komunismu vyvažuje důsledný protikomunistický postoj a obdiv k Frankovu Španělsku. Znovu se zde ukázala politická neprozíravost Florianova duchovního dědictví, symbolizovaná Durychovým výkřikem z roku 1939:

*„Španělsko se stává naší nadějí“.*²⁴⁵

Tuto stručnou, a proto nikoli vyčerpávající rekapitulaci Durychovy osobnosti můžeme zakončit citací z článku Zuzany Fialové Řád jako projev nejvyšší svobody:

„Budeme-li se ptát, co v jeho životě, a stejně tak v jeho díle sehrálo roli nejdůležitější, pak musíme mluvit především o katolické víře. Ať už jeho postoje k české církevní reprezentaci katolické byly jakékoli, jeho vztah k Církvi byl vždy jednoznačný, nezpochybnitelný a trvalý. Byl katolíkem nezměrné duševní potence, pro kterého víra nikdy nebyla námětem pro diskusi. A z pozice vyhraněného katolíka se stavěl k umění i k životu. Pro Durycha umělce i člověka je však příznačné právě ono balancování na ostré hraně, nikoli však z romanticko-dekadentní touhy násobit nebezpečím požitky, ale z vášnivě zaujatosti, byť často hrozící sebezničením. Což se u Durycha publicisty projeví především v člancích společensko-politických, stejně jako v jeho kritice politiky církevní. Svoboda a státní samostatnost přicházející s koncem války pro něj – člověka neslevujícího nic ze svého zánění katolíka a vlastence - znamenaly počátek přicházejícího konce a jeho kritické postoje vůči stavu společnosti jen potvrdily jeho

katolický individualista, tkvějící přísně v půdě církevního dogmatu, který nesdílí se svými literárními souputníky zájem o sociálně uvědomělý humanismus. „Durychovo já, v podstatě pyšné a pohrdavé, mohutní, roste a posléze se láme hledáním božského absolutna,“ píše Novák v článku.

²⁴⁴ Text možno nalézt v knize Publicistika (Academia, 2001), v níž jsou shromážděny především Durychovy novinové články.

²⁴⁵ Putna, Jaroslav Durych, s. 41.

celoživotní tragickou vyděděnost. Ti, kteří pohrdli svými mučedníky, vypudili ze svého vědomí smysl všech obětí, jsou odsouzeni k zániku. A Durych – s hrůzou hledící na mravní úpadek národa, z něhož vzešel svatý Václav – se rozhodne bez ohledu na vůli onoho národa dát všechny své síly do služeb prosazení Božích záměrů na zemi. Pokud alespoň z části nepřihlédneme právě k dobovému kontextu, pak sice bez problému můžeme akceptovat Durycha umělce, ale hůře už porozumíme Durychovi publicistovi.

Chceme-li se však Durychovi tvůrci a komentátorovi přiblížit, nesmíme rovněž přehlédnout, že on sám se cítil být především básníkem.²⁴⁶ [...] československá politická elita v jeho očích postupně selhává, neboť se nedokázala dostatečně starat o blaho národa. Ale není divu, když z oficiálního pojetí českých dějin byl vymazán přínos katolictví, za což není zodpovědný nikdo jiný než T. G. Masaryk, tentýž Masaryk, v nějž Durych zpočátku vkládal tolik nadějí. A opět před sebou máme především Durycha katolíka, který se však ve svém „spravedlivém rozhořčení“ až příliš často nechává unášet pýchou a ješitností a staví se do role povolání i tam, kde by mu příslušelo postavení skromnější. (Jistě nás však coby společensko-politický glosátor nepřekvapí svým jednoznačně odmítavým postojem vůči osobě Ferdinanda Peroutky, jakožto hlavního hlasatele politického realismu a tomu podobných nepravostí. To, že se tyto dvě osobnosti musely míjet naprosto ve všem, není třeba dodávat. Na straně Durychově to však bylo odmítnutí nekompromisní, zásadní a trvalé.). [...] Jaroslav Durych ctil individualismus, jehož schopností je vyvázání se z vnitřního otroctví, úcta k chudým, lhostejnost k bohatým a shovívavost k mocným. Individualismus, který nemá společenských ambicí. (Zdá-li se nám někdy jeho vlastní „vystoupení“ v rozporu, přičítáme to spíše svým nedostatkům, nikoli nedostatkům Durychovým.) Durych rozlišoval lidi svobodné a nesvobodné, pracující a zaměstnané. A smyslem lidského života je (podle něj) sloužit druhým (hovoří však o službě, nikoli služebnosti). Povinností otců je žít pro budoucnost svých dětí (v přímém i přeneseném smyslu).

²⁴⁶ Důležitou stopu v pátrání po tom, jak Durych chápal svou roli básníka a prozaika, můžeme nalézt v jeho výroku, publikovaném v časopise *Obnova*: „Proto básník ve svém řádu jest před národem a pro národ právě tak vzácný jako dobrý ministr“. Durych, Jaroslav: O důstojnosti povolání básnického. *Obnova*, č. 29, 16. července 1938; též *Lumír* LXIV, 1937/38, č. 7–8, s. 405–407.

A pohrdal-li Durych lidmi, sebe nevyjímal. Stále však viděl světlo nebeské zářit nad propastmi pekel. ²⁴⁷

Karel Schwarzenberg

Karla Schwarzenberga jsme do našeho přehledu vybrali cíleně. Předně jsme se s jeho myšlenkami a aktivitami setkávali průběžně v předchozím textu, a bylo by proto záhodno přičinit se na tomto místě o jakési shrnutí jeho osobnosti a díla. Druhým důvodem pro zařazení Schwarzenbergova medailonku je pak snaha ukázat, že se i v prostředí katolických monarchistů – tak jako v každém společenství – nacházely osobnosti, které se přese všechnu ideovou shodu v mnohém lišily a v určitých obdobích k sobě nacházely cestu jen velmi obtížně. Mottem pro tuto úvahu může být následující konstatování: pokud se o Durychovi (Zahradníčkovi, Čepovi atp.) hovoří jako o outsiderech prvorepublikové kulturní scény, pak Karel Schwarzenberg tímto outsiderem skutečně byl. Zatímco o Durychových myšlenkách se dobře vědělo jak v dobách první republiky a ví se o nich i dnes, a příčinou pochopitelně nebyl a není pouze styl jeho psaní, pak

„celé dílo Karla VI. Schwarzenberga [...] stojí na okraji českého kulturního vědomí. Stálo na okraji už ve vlasti a stálo na okraji v exilu. Ale „okrajovost“ provází Karla VI. Schwarzenberga skutečně už od počátku. Ne že by jednotlivé jeho názory byly natolik nepřijatelné: Kruhy pravicově, katolicky, tradicionalisticky, konzervativně (on sám dával přednost termínu „reakčně“) smýšlející působily přece v předkomunistickém Československu i v exilu. Nepřijatelným však byl pro mnohé on sám.“ ²⁴⁸

Dlužno dodat, že Schwarzenberg nebyl nepřijatelný jen pro ideové oponenty, ale i pro své souputníky – katolické intelektuály. Důkazem může být např. korespondence Jana Čepa a Jana Zahradníčka. Čep píše 2. 2. 1941 o revui Řád:

²⁴⁷ Fialová, Zuzana: Řád jako projev nejvyšší svobody. <http://www.souvislosti.cz/3400/fialova.html>. [cit. 2009-11-03].

²⁴⁸ Putna, Martin C.: Předběžný náčrt díla Karla VI. Schwarzenberga na základě jeho pozůstalosti. <http://www.souvislosti.cz/clanek.php?id=213>. [cit. 2009-11-04].

„*Já už jej skoro nečtu, zejména ne Středy* [pseudonym Karla Schwarzenberga, pozn. aut.]. *To nejsou žádní Češi*“.²⁴⁹

Jan Zahradníček ve své odpovědi přizvukuje, že když listuje Řádem a narazí na jméno Středa, ani nerozřezává arch. Tyto postoje vypovídají jak o tehdejšímu chápání Čecha a češství v prostředí katolických intelektuálů, tak především o postoji tehdejší kulturní scény ke Karlu Schwarzenbergovi. Martin C. Putna píše o vnímání osobnosti tohoto autora takto:

„*Byl cizí, nepochopitelný, nepřijatelný, a to prostě proto, že byl kníže Schwarzenberg a do přetrvávajícího obrozenského konceptu národa coby společenství “synů z chudých chaloupek” se nevešel. Ne nějakí marxisté - ale přední čeští katolíci k němu instinktivně cítí TRÍDNÍ NENÁVIST.*“²⁵⁰

Potomek významného šlechtického rodu sice kritizoval první republiku po celou dobu její existence (můžeme-li to tak říci – zprava), ale s “masarykovskou” demokracií se postupem let spíše smiřoval. Což však neznamená, že přestal být k republice a jejím politickým elitám kritický. Durych naproti tomu na své nesmiřitelnosti neubral, ba zdá se, že tato s lety ještě sílila. A zatímco Durychův monarchismus se “dotýkal nebe” - evidentní je u tohoto autora usilování o jakési utopické “boží království” - Schwarzenberg, ve své katolické víře neméně pevný jako Durych, měl konkrétnější představy. Šlo mu přednostně o aplikaci šlechtických, aristokratických, monarchistických ideálů do prvorepublikové politiky. Schwarzenberg došel postupně k názoru, že na pořadu dne není nějaká revoluce proti republice a s ní svázaná změna politického zřízení (na tu bylo monarchistů Schwarzenbergova ražení beztak příliš málo), nýbrž jakási renesance československé politiky ve jménu uchování určitých ideálů a myšlenek. Symbolem “politického provozu” v Československu nemělo být petrifikování nějaké společné, shora nadiktované “čechoslovakistické” ideologie, ale naopak zapojení menšinových myšlenkových proudů, mezi jinými i těch spjatých s katolickým monarchismem. Mělo tedy jít o pluralitu ideí, nikoliv o obrácení řádu věcí vzhůru nohama. Zopakujme, že jedním z těch, jimiž se Schwarzenberg inspiroval, byl

²⁴⁹ Čep, Jan - Zahradníček, Jan: Korespondence I. 1931 – 1943. Praha, Aula 1995, s. 132.

²⁵⁰ Putna, Průběžný náčrt, <http://www.souvislosti.cz/clanek.php?id=213>. [cit. 2009-11-04].

historik, výsostný konzervativce a zastávce historického práva Josef Pekař. I z této poslední věty lze snad usoudit, že Schwarzenberga nelze brát jako nějakého nešťastníka, chyceného do pastí vlastních lichých soudů a zastaralých – a tudíž nepoužitelných – politických ideálů. Důkazem Schwarzenbergovy věrnosti své vlasti je jak zformulování Prohlášení příslušníků historické šlechty²⁵¹, které on a další členové starobylých českých rodů předali těsně před Mnichovem prezidentu Benešovi, tak i jeho jasné protinacistické smýšlení v době protektorátní. Schwarzenberg je z hlediska politologické analýzy vděčný i proto, že “literatura mu je především příležitostí k rozvíjení a dokladování úvah politických, společensko – kritických a náboženských”.²⁵² Ať už psal Schwarzenberg eseje, úvahy, sloupky či recenze na díla zahraničních katolických a konzervativních autorů, vždy směřoval k aktuálním rozborům společnosti.²⁵³ A co je důležité, přijímal i podněty odjinud, nejen z prostředí katolických intelektuálů. Ve svém břitkém, pichlavém, často tolik ironickém psaní se kupř. inspiroval u Karla Krause či Gilberta Keitha Chestertona.

²⁵¹ Prohlášení je např. otištěno jako příloha v knize Český šlechtic František Schwarzenberg. Prohlášení příslušníků historické šlechty, předané 17. září 1938 prezidentu dr. E. Benešovi. In: Škutina, Český šlechtic, s. 253. Toto Prohlášení dobře demonstruje návrat Schwarzenberga na pozice zemského vlastenectví. Více Schwarzenberg, Torzo díla, s. 25.

²⁵² Putna, Místo, s. 541.

²⁵³ Řečené se nevyklučuje s konstatováním Martina C. Putny, jenž ke Schwarzenbergově osobnosti a dílu poznamenává: „Hlavní důvod jeho jedinečnosti, jeho exkluzivity - a doposud jeho marginality! – spočívá [...] v jedinečné důslednosti, s jakou Karel VI. Schwarzenberg v ahistorické a vykořeněné době uplatňuje HISTORISMUS - neboť na tento pojem lze, s nezbytným zjednodušením, převést všechny jeho základní postoje a názory.“ Putna, Předběžný náčrt. <http://www.souvislosti.cz/clanek.php?id=213>. [cit. 2009-11-05]. Jan Patočka pak k historismu Čechů píše: „Je tedy tato [česká, pozn. aut.] kultura upsána historismu, zvláště mýtotvornému, z dějin a dějinných mýtů čerpá své naděje a v chápání dějin kolísá mezi mytizací a někdy dokonce přehnaným kriticizmem, který pak zase, a často u téhož člověka, přeskočí do nového mýtu.“ Patočka, Češi II, s. 310.

3.2. Politické a kulturní platformy

Co se týče aktivit katolíků – laiků v námi sledovaném období, můžeme tyto vcelku přehledně rozdělit na tři proudy: politický, společenský a obrodný katolicismus. Zatímco politicky se katolíci semkli povětšinou v lidové straně²⁵⁴ a snažili se zejména v době první republiky bojovat za práva katolíků v samostatném státě, „společenský katolicismus“ byl spíše charakteristický pro řadu spolků na všech úrovních – od farních přes stavovské až po masové organizace. Tento „společenský katolicismus“ se zaměřoval spíše na kulturní a společenské projevy a byl s náboženskou vírou svázán jen dosti povrchně. Můžeme dokonce říci, že víra byla v tomto smyslu jen jakýmsi poznávacím znamením. Z těchto důvodů můžeme „obrodný katolicismus“ – jehož zenit nutno hledat ve 30. letech - považovat za jakousi reakci na duchovně prázdný katolicismus politický a společenský. Především politický katolicismus, jehož jsme se již dotkli ve druhé kapitole, byl terčem kritiky mnoha „integrálních katolíků“. Spolupráce s Československou stranou lidovou, hlavním reprezentantem politického katolicismu v českých zemích, byla touto skupinou katolíků uskutečňována často jen na bázi přispívání do oficiálního stranického periodika partaje – Lidových listů.²⁵⁵ Vstup do strany znamenal pro valnou většinu autorů, o nichž jsme se zmínili, „paktování se s republikou“, neboli se státem proti němuž měli tolik výhrad. Navíc politika lidovců se zdála být Durychovi, Schwarzenbergovi i jiným příliš pragmatickou a vypočítavou.²⁵⁶ Pokud měli katoličtí monarchisté výhrady proti lidovcům, pak tzv. občanské strany (nemluvě o stranách socialistických) byly úplně ze hry. Jan Křen k tomuto píše:

²⁵⁴ Výjimkou ale nebylo ani členství katolíků v dalších partajích – především u agrárníků a národních demokratů.

²⁵⁵ Kupř. Jaroslav Durych přispíval do Lidových listů pouze v letech 1922 – 1923, kdy pečoval o rubriku fejetonů. Jak píše Zdeněk Kárník: „Lidové listy nenáležely nikdy k žurnalistické špičce českého novinářství a lavírovaly často jako celá strana mezi hradním a protíhradním zaměřením.“ Kárník, České země I, s. 329. Listy doplňovaly v Čechách časopisy Lid, případně Pražský večerník, na Moravě pak Den.

²⁵⁶ Politický katolicismus jako politický proud měl, a to i v českém případě, podle Jiřího Hanuše dvě roviny: za a) určitou ideovou část, do níž by patřily myšlenky, principy a symboly, které politický katolicismus vytvořil a šířil a za b) část organizačně-strukturální, což byla právě ona stranická struktura se svými klíčovými instituty. Typické pro mnohé české katolické intelektuály bylo to, že pokud se již srovnali s prvním bodem, můžeme říci stranickou ideologií, pak jim dělala problém právě organizace strany, resp. míra zapojení lidovců do československého politického systému. Československá strana lidová ve 30. letech plně podporovala prezidenta Beneše, s čímž se pravicověji orientovaní katolíci nehdolali smířit. Hanuš, Malý slovník, s. 100.

„České občanské strany měly poměrně slabou spojitost s konzervatismem a monarchismem (nejvíc monarchická katolická strana lidová se pozoruhodně rychle do republiky integrovala a stala se pevnou součástí demokratického tábora), s demokratickým režimem se vesměs plně ztotožnily a rychle šžily – „republikánů z rozumu“ bylo velmi málo.“²⁵⁷

Prosazování katolických myšlenek a vizí takřkajíc „přes stranu“ se tedyjevilo integrálním katolíkům jako nepřijatelné, můžeme říci i příliš světské, a i proto je třeba mluvit o jejich minimálním vlivu na politiku, v případě první republiky pak přednostně politiku stranickou. Durych, Schwarzenberg a další se tedy pokoušeli reagovat na momentální celospolečenské problémy jinak. Na prvním místě publicistickými příspěvky, eseji či nejrůznějšími úvahami a traktáty na stránkách tiskovin, jež si většinou sami založili a případně též redigovali. Typickou pro tyto intelektuály je skutečnost, že nešlo – zvláště zpočátku – o nějaké organizované sdružení, ale spíše o uplatnění stejných hledisek a postupů. Lze říci, že právě periodika nahrazovala této části katolické inteligence stranickou základnu či nejrůznější „oficiální“ náboženské spolky. Pro naše téma jsou primární časopisy Na hlubinu, Filosofická revue či „durychovské“ listy Rozmach a Akord. Zapomenout bychom neměli ani na Řád. Časopisy Akord, Řád, k nimž se postupně přidávala další periodika – např. Tak, Cesta, Národní obnova, Znova – ovlivňovaly duchovní klima i v období druhé republiky.²⁵⁸ Bylo jasné, že se v tomto prostředí prosazuje především laická katolická skupina, která výrazně využívá podnětů cizích a současně usiluje o osobitý přístup k řešení domácích problémů z katolických pozic. Přestože mnoho katolických intelektuálů deklarovalo na stránkách těchto listů svůj rozhodný odstup od politiky - ten úzce souvisel s odporem ke všemu nízkému a malému, ke věcem bez přesahu - stává se dění v tehdejší společnosti základním tématem publicistických článků Čepa, Zahradníčka, Kostohryze, Miklíka, Malého a dalších. V katolické publicistice se zdůrazňuje chaotičnost soudobé

²⁵⁷ Křen, s. 401.

²⁵⁸ Nazývat zmíněné časopisy periodiky, může být ošidné, neboť pod názvy jednotlivých časopisů (kupř. Akordu) neperiodicky vycházely i nejrůznější „knihovničky“, edice, sborníky, soubory příspěvků atp.

civilizace²⁵⁹, vzrůst brutality, násilností, mravního úpadku.²⁶⁰ Jan Čep k tomu ostatně dodává:

*„Žijeme opravdu ve chvíli, jejíž obloha má záblesky apokalyptické a inferiální“.*²⁶¹

Kromě apokalyptických vizí, nechybí ani politické proklamace, jež hovoří o nutnosti nastolení univerzalizmu namísto individualismu, korporativního a stavovského uspořádání státu²⁶² místo uspořádání demokratického, uvažuje se o nastolení „nového středověku“. Setkáváme se s přesvědčením, že právě naše doba povede „k obnově přirozeného řádu hodnot“.²⁶³ Problémem, který spočíval neustále v centru pozornosti skupiny těchto integrálních katolíků, bylo rovněž úsilí o kritiku Palackého a Masarykovy koncepce českých dějin. Tato snaha měla své reálné pozadí zejména ve skutečnosti, že v očích širší české veřejnosti byl katolicismus určitým způsobem diskreditován svou úlohou v období husitství, protireformace i v závěrečném období existence rakousko - uherské monarchie. Skutečnou roli katolicismu se proto snažili katoličtí autoři velmi usilovně zobrazit v příznivějším světle, a to i na stránkách výše zmíněných periodik. Dalším výrazným tématem, které propojuje zvláště periodika Řád, Akord, Rozmach, případně Vlajku²⁶⁴ je důraz na vlastenectví, ne-li přímo na nacionalismus. Jiří Brabec hovoří v tomto smyslu o „adoraci národa, který má své určení v Božím plánu“.²⁶⁵ Přítomen je v příspěvcích katolických intelektuálů i určitý protiněmecký osten.

²⁵⁹ „Vyřešme kulturní chaos křesťanskou kulturou,“ volá na stránkách Vlajky Bojna alias Karel Schwarzenberg. Bojna: Včera, dnes a zítra. Vlajka, roč. VI., č. 10, 1934 – 1935, s. 1 – 2.

²⁶⁰ Srov. např. Vrchovecký, Josef: Církev a nová doba. Olomouc, Matice Cyrilo – metodějská 1932, s. 260.

²⁶¹ Čep, Jan: Některé cesty poezie. Akord, roč. VII., č. 1, 1934, s. 10.

²⁶² Pro integrální katolíky skutečně existují jen dvě cesty, kterými se může společnost ubírat: apokalypsa či radikální obrat všech věcí. Srov. Berounský, Stanislav (ed.): Stavovská myšlenka. Praha, Vesmír 1936 či Malý, Rudolf Ina: Kříž nad Evropou – Revoluce dvacátého století. Praha, A. Neubert 1935.

²⁶³ Berounský, Stanislav: Tři antidemokrati. Akord, roč. IV., č. 4, s. 469.

²⁶⁴ Je třeba rozlišovat Vlajku prvorepublikovou, tedy hnutí nacionalistické, vymezující se proti kapitalismu, marxismu a německému nacismu a Vlajku protektorátní, pronacistickou a udavačskou. Předchůdcem Vlajky bylo Fašistické studentské sdružení, které se kvůli neshodám s Radolou Gajdou a omezování vlastní autonomie odštěpilo z Národní obce fašistické a přeměnilo se 20. 3. 1928 na Národní svaz mládeže a studentstva, který začal vydávat časopis Vlajka. Do této Vlajky přispíval i Karel Schwarzenberg.

²⁶⁵ Rozhovor s Jiřím Brabcem nejen o nacionalismu, fašismu, antisemitismu a literatuře. <http://www.souvislosti.cz/archiv/brabec4-95.htm>. [cit. 2009-10-29].

Rozmach

Olomoucký kulturně - politický čtrnáctideník Rozmach byl první z listů, které významně ovlivňoval Jaroslav Durych. Redigoval jej v letech 1923 – 1927. Přestože, jak píše Martin C. Putna²⁶⁶, stál Jaroslav Durych ještě na počátku 20. let na pozicích nové republiky a snil o propojení českého nacionalismu s katolicismem, v časopisu Rozmach již tato tendence není příliš patrná.²⁶⁷ Naopak – na stránkách tohoto periodika můžeme již nalézt onoho „klasického“ Durycha. Východiskem publicistických článků, glos a esejů byl tedy bojovný katolicismus, stylem pak ironie, sarkasmus a provokace. Mezi nejznámější Durychovy články v Rozmachu patří zejména Kult moci (1924) či např. 28. říjen (1923), v nichž již naplno kritizuje „bezbožný“ charakter první republiky. Durych, přestože měl na chod časopisu zásadní vliv, pochopitelně nebyl jeho jediným přispívatelem. Krom něj se na stránkách čtrnáctideníku prezentovali se svými články kupř. Leopold Peřicha, Josef Dostál či Aloys Skoumal. Na témata akcentovaná v Rozmachu poté navázal především měsíčník Akord.

Akord

Katolicky orientovaný²⁶⁸ měsíčník Akord (s podtitulem Měsíčník pro literaturu, umění a život) vycházel od roku 1928 až do roku 1948, kdy byl zastaven z politických důvodů.²⁶⁹ Akord byl založen s cílem poskytnout prostor k vyjádření autorům katolického zaměření. Dobu, po kterou vycházel, můžeme vcelku přehledně rozdělit na několik fází.²⁷⁰ Pro naše téma jsou důležitá prvá dvě období, která můžeme pro

²⁶⁶ Putna, Martin C.: Mezi republikou, fašismem a proletariátem – Publicistika Jaroslava Durycha ve dvacátých letech a její souvislost s autorovým uměleckým dílem. Soudobé dějiny, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2002, roč. IX, č. III. – IV., s. 3 – 5.

²⁶⁷ Ty tam jsou také Durychovy sympatie k pravému i levému politickému extrému z raných dvacátých let. Jak ve svém článku dokládá Martin C. Putna, Durychovy sympatie k těmto proudům trvaly jen do chvíle, než se tato radikální myšlenková hnutí přetvořila v organizované politické strany, jež Durych z principu odmítal. Zatímco ostře pravicové postoje Durych s lety postupně opouštěl, s některými levicovými názory se lze v jeho díle setkat i nadále. Např. stát jakožto instituci chápal Durych velice paternalisticky - označoval jej za „otce“, jehož prvořadou povinností je poskytnout lidem chleba a práci, jež mu nemůže zajistit „liberalisticko - kapitalistická ekonomika“.

²⁶⁸ O specifické katolické literatuře a tisku lze podle Martina C. Putny mluvit „až ve světě, který přestal být katolickým“, tedy až v době, kdy katolíci jsou jednou ze zájmových skupin uvnitř sekularizované společnosti. Putna, Česká katolická literatura, s. 35.

²⁶⁹ Kompletní historie revue Akord dosud nebyla zpracována, což platí i o valné většině katolicky orientovaných periodik.

²⁷⁰ „Od jejího prvního čísla publikovaného v roce 1928 až do dnešních dnů bychom mohli vyčlenit sedm etap nebo období jejího působení. Toto dělení vychází především z obměn v redakci, s novou redakcí se

přehlednost nazvat „pražským“ (1928 – 1933) a „brněnským“ (1934 – 1939). Zvláště v období „pražském“, kdy Akord vycházel v Kuncířově nakladatelství²⁷¹ a kdy byl jeho vůdčí osobností Jaroslav Durych, v listu převažovala „kulturní a politická publicistika“²⁷² zaměřená ke kritice liberalismu a zasazující se o restituci křesťanských hodnot v národní kultuře“.²⁷³ Autoři rovněž „polemizovali s tendencemi tehdejší poválečné kultury, zejména s pragmatismem, humanismem a poetismem“.²⁷⁴ První období existence revue se liší od všech následujících politickým a útočným pojetím a velmi bojovnou a nekompromisní kritikou stávajících poměrů.²⁷⁵ V druhé, „brněnské“, etapě existence Akordu (časopis v této etapě vycházel s podtitulem Měsíčník pro kulturní orientaci) se vedle této publicistiky tisklo i více statí filosofických (snad možno říci i politologických), teologických, estetických a uměnovědných.²⁷⁶ Takto lze ale články v měsíčníku rozdělit jen čistě teoreticky, čtenář, jenž některá čísla Akordu držel v rukou, dosvědčí, že v případě mnoha článků je problém umístit je do zmíněných kolonek. Témata a žánry se velmi zajímavě prolínaly – nejednalo se však o nepřístupný proud myšlenek, nýbrž o provokativní, podnětnou a originální tvorbu. S množstvím témat a žánrů souvisel i zástup autorů. Krom zmíněného Jaroslava Durycha se dění v Akordu účastnil i Jan Zahradníček – ten byl ostatně ústřední postavou měsíčníku v letech 1940 – 1944. Přispíval však hojně již do čísel prvorepublikových. Z dalších autorů jmenujme kupř. Jana Čepa, Zdeňka Kalistu, Bedřicha Fučíka, Metoděje

vždy změnilo směřování revue, a také ze změn politických, které si často vyžádaly úpravu obsahu a rétoriky Akordu. První etapa byla ohraničena lety 1928 a 1933, druhá etapa začíná rokem 1933 a končí vznikem Protektorátu v roce 1939, třetí období je období protektorátní v letech 1939-1944, následuje etapa poválečná, léta 1945 až 1948. V letech komunistické moci Akord neexistoval, v roce 1990 obnovil svou činnost, trvající pod jednou redakcí do poloviny roku 1992, od září tohoto roku s novým vedením do roku 1997. Nově vychází Akord od roku 2002,“ píše ve své bakalářské práci Vendula Kůrková. Kůrková, Vendula: *Revue Akord v období německé okupace*, bakalářská diplomová práce, FF MU, Brno 2008, s. 22.

²⁷¹ Nakladatel a knihkupec Ladislav Kuncíř vydával krom Akordu ještě čtrnáctideník Rozmach. Kuncíře, který vydával rovněž dílo začínajícího Jaroslava Durycha, označil sám spisovatel jako „svůj osud“. Kuncířovo nakladatelství zaniklo vinou hospodářské krize v roce 1934. Kuncíř se následně stává na rok ředitelem nakladatelství Vyšehrad.

²⁷² „Prózu neotiskoval Akord v letech 1928 – 1933 vůbec, poezii jen minimálně.“ Kůrková, *Revue Akord*, s. 23 – 24.

²⁷³ Dokoupil, Blahoslav: *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945 – 2000*. Brno, Host 2002, s. 2.

²⁷⁴ Kůrková, *Revue Akord*, s. 23.

²⁷⁵ „Bojovná kulturněpolitická publicistika Jaroslava Durycha zastínila literárněkritickou aktivitu kritikou soudobých společenských mravů,“ upřesňuje Jaroslav Med. Med, *Jaroslav: Spisovatelé ve stínu*. Praha, Portál 2004, s. 35.

²⁷⁶ Přesto ani tehdy nechyběly články a stati politické, např. texty vyjadřující podporu frankistickému režimu ve Španělsku. Ubývá ale pro první etapu charakteristické útočnosti.

Habáně²⁷⁷, Bohdana Chodubu²⁷⁸, Josefa Dostála, Josefa Vašicu, Václava Renče, Pavla Eisnera či Jana Franze. Mnozí z výše jmenovaných autorů přispívali i do dalších katolicky zaměřených periodik, zejména do Řádu, Obnovy (Národní obnovy) či Tvaru.

Řád

Řád (s podtitulem *Revue pro kulturu a život*) vycházel mezi lety 1933 a 1944, kdy byl úředně zastaven. Vycházel měsíčně. Odpovědným redaktorem byl Václav Renč, který byl zároveň i jedním z jeho kmenových autorů. Do Řádu přispívala řada významných osobností doby, kromě již zmíněného Renče Jaroslav Červinka, Jaroslav Morák, Oldřich Králík, Leopold Peřich. Pod pseudonymem Jindřich Středa psal do Řádu (a dalších časopisů katolické scény) i Karel Schwarzenberg. Již v prvním sešitě jsou publikovány dvě zásadní studie — Bernanosova a Berd'ajevova. Zatímco Georges Bernanos, autor románů *Pod sluncem Satanovým* a *Odpadlík*, sugestivně maluje v temných barvách soudobý stav sekularizované společnosti, Nikolaj Berd'ajev tvůrce děl *Smysl historie* či *Filosofie svobodného ducha*, podává pronikavou kritiku demokracie a socialismu. Tyto dvě studie se neoctly v časopise náhodou. Z nich jako by skupina integrálních katolíků sdružených kolem Řádu vycházela. Mladí vědci a kritici odmítali liberalismus, kapitalismus, komunismus, nacismus i demokracii, která se právě tehdy – dle jejich mínění - prezentovala vskutku nevábně. Pokoušeli se rozpracovat v duchu papežovy encykliky „stavovskou myšlenku“. Stanislav Berounský ostatně tenkrát zredigoval sborník stejného názvu. Současně s tím usilovali — nemůžeme říci, že bezúspěšně — analyzovat duchovní horizonty kapitalismu. Pozornost ovšem tehdy připoutávaly spíše jejich polemiky o demokracii, které vedli s K. Čapkem, F. X. Šaldou, J. Slavíkem, F. Peroutkou. Literatura, zejména literární kritika a historie, měly vysokou úroveň (kupř. Jan Franz). Jen s obtížemi pochopíme, že Řád byl v roce 1945 prohlášen za časopis napomáhající fašismu či dokonce za časopis fašistický.

²⁷⁷ Habáně vedl rubriku *Duchovní život* v druhé etapě časopisu, v letech 1934 – 1939.

²⁷⁸ Chudoba redigoval první ročník existence *Akordu* v letech 1934 - 1939.

Obnova (Národní obnova)

Označujeme-li časopisy Akord či Řád v některých obdobích jejich existence za útočné a nekompromisní, pak o Obnově platí řečené dvojnásob. V prvních dvou ročnících z let 1937 - 1938 jeho ideovou orientaci určovaly především články Jaroslava Durycha. Katolictví je v časopisu interpretováno jako bojový útvar usilující o obnovu Božího řádu, což se prý neobejde bez „bojů krutých a sveřepých, se všemi rouhači, heretiky, prostě s celým ďáblovým plemenem“. Skutečnými dědici české země jsou výhradně katolíci a jejich nepřáteli jsou stejnou měrou autoritativní i demokratické režimy, které neuznávají Durychem blíže neurčený „zákon katolický“. Demokracie je charakterizována jako bezcílná a bezradná, lhostejná k duchovním, zvláště pak k mravním otázkám. Otázka, zda Durych byl či nebyl fašista, je v případě Obnovy již komplikovanější. Můžeme odpovědět, že jeho identifikace se španělským fašismem je zcela evidentní. Durychův vztah k Německu byl složitější. Např. německá pomoc Frankovi mu není proti mysli, současně je však znepokojen labilním postavením katolíků v nacistickém systému. Útoky Obnovy proti demokracii, Masarykovi či avantgardnímu umění se rozpoutaly zejména po mnichovské katastrofě. Některé katolické autory provázel v této době bolestný pocit zadostiučinění. Psalo se tehdy o božím trestu za odvrát od Boha, za domýšlivost humanitních ideologií apod. Jako by křesťanská pokora byla pro tyto autory cosi neznámého. Někteří z nich se opírají o jistotu, že právě je si Bůh vyvolil, aby prosazovali autoritativní režim, jemuž budou diktovat etické i estetické normy. Během její krátké existence (od roku 1937 do roku 1940) se v Obnově stačily objevit např. články Jana Čepa, Josefa Kostohryze nebo Václava Renče.

Některé další časopisy katolické provenience se objevovaly i po Mnichovu (např. Výhledy do života a světa, po roce 1940 přejmenované pouze na Výhledy) a dokonce také během nacistické okupace.²⁷⁹ Jejich existence a působení však již leží mimo časovou výseč, kterou jsme si pro tuto práci stanovili. K aktivitám českých monarchistů za druhé republiky, případně též v dalších obdobích se ale přece jen stručně dostaneme v poslední části naší práce. Její závěr bude kromě toho patřit

²⁷⁹ Většina periodik ale musela beztak ukončit svou existenci v květnu roku 1941.

kladným a záporným odezvám monarchistických aktivit a především celkovému zhodnocení problematiky prvorepublikového katolického monarchismu.

ZÁVĚR

Představitelé republiky a reprezentanti odlišných názorových proudů se k činnosti monarchistů stavěli po celé meziválečné dvacetiletí v zásadě velmi benevolentně – byli si dobře vědomi, že ze strany Durycha, Schwarzenberga, Miklíka a dalších solitérů nehrozí republice nějaké akutní nebezpečí. Na kritiku vycházející z tábora katolíků si zvykli a reagovali na ni většinou výzvami k věcné diskuzi. Měli za to, že ta spíše přispěje zdravému prostředí v republice, než zatlačení protivníka do kouta. Ostatně i osobnosti myšlenkově tak vzdálené katolickým monarchistům jako byli Ferdinand Peroutka, Václav Černý či sám prezident Masaryk, často připouštěli platnost některých jejich tezí a úvah. Peroutka mnohé katolické autory dokonce vyzýval, aby na to které téma přispěli i do jeho časopisu Přítomnost. Co se týče prvorepublikového politického establishmentu jako takového, ten se spíše než činnosti katolických monarchistů v Československu, bál návratu Habsburků a jejich pokusů o obnovu zaniklé podunajské monarchie. Tento strach, který leckdy přecházel až v paranoiu, se přitom neomezoval – jak by snad bylo logické – na první roky po válce, nýbrž se přenášel i do let následujících. Mnozí historikové a publicisté s gustem připomínají, čemu se ještě ve 30. letech věnovala československá rozvědka. Namísto zpráv z hitlerovského Německa, přinášeli její agenti detailní zprávy o každodenních aktivitách habsbursko – lotrinských arcivévodů, ať už se tito pohybovali v Rakousku, Maďarsku či jinde. Teprve po polovině předválečného desetiletí se pozornost plně přenesla na dění ve Třetí říši a na nebezpečí, které z její strany Československu hrozilo. Ještě ve 20. a v polovině 30. let však o Masarykových a Benešových názorech na habsbursko – lotrinskou dynastii, na monarchismus a na pokusy o znovunastolení monarchistického zřízení v nástupnických státech Rakouska – Uherska nemohlo být pochyb. Prezident Masaryk i ministr zahraničí Beneš

„viděli v monarchismu největší hrozbu. Masaryk řekl americkému vyslanci R. Cranemu, že restaurace Habsburků v Maďarsku by vyvolala obdobný vývoj v Rakousku i Německu a ČSR by obepjala „sít monarchistických intrik“. A Beneš napsal Clemenceauovi, že dynastie Habsburků na maďarském trůnu bude žádat obnovu starých Uher a „snažit se všemi prostředky intrikovat mezi Němci v Československé republice, aby nám způsobil

potíže a jednoho dne znovu sjednotila pod svým žezlem oblasti bývalého Rakouska-Uherska“²⁸⁰

Co vadilo Peroutkovi, Černému či Masarykovi mnohem více, bylo to, že mnozí monarchisticky smýšlející publicisté, spisovatelé, filosofové či historici podléhali před válkou některým autoritativním idejím. To se plně projevilo v pár měsíců trvající druhé republice. Přesto nelze hovořit o nějakém masovém příklonu katolických intelektuálů k autoritativním praktikám, které se objevovaly ve druhorepublikové politice. Jan Kuklík k tomuto poznamenává:

„Režim autoritativní demokracie, který se ve druhé republice začal intenzivně budovat poté, co se ustavila Strana národní jednoty (17. listopadu 1938), vykazoval řadu „pozůstatků“ z předchozího demokratického pořádku a rozhodně nepředstavoval úplný totalitní stát v plném slova smyslu. Klasická konzervativní pravice nemínila akceptovat nacistické a v mnohém ohledu i fašistické formy totalitarismu (i když korporativismus jí byl poměrně blízký) a usilovala o to, aby si druhá republika uchovávala alespoň některé formální demokratické znaky“²⁸¹

I katoličtí monarchisté záhy pochopili, že pluralitní názorové prostředí první republiky jim pořád nabízelo širší prostor pro jejich aktivity, než druhorepubliková „autoritativní demokracie“. Čeho si vlastně mohli katoličtí monarchisté na druhé republice cenit? Existovalo něco takového? Mnozí katoličtí monarchisté se – a nebyli sami – kupř. opět vraceli ke starému Masarykovu a Pekařovu sporu o smysl českých dějin. Dějinné zákruty jim k tomu dávali příležitost. Nejen katoličtí monarchisté začali tvrdit, že

„Mnichov prý potvrdil Pekařovo stanovisko a zvláště správnost jeho postoje k existenci rakousko - uherské monarchie. Tvůrci nové státní ideologie položili důraz na konzervativci vyznávané tradice historické sounáležitosti českých zemí se Svatou říší římskou národa německého. V souvislosti s tím volali – toto volání se ozývalo zejména ze strany integrálních katolíků sdružených kolem týdeníku Obnova, přejmenovaného na Národní obnova [...] - po navázání na dějinnou tradici svatováclavskou, která je

²⁸⁰ Klimek, Velké dějiny, s. 176.

²⁸¹ Kuklík, Jan: Soumrak demokracie v druhé republice. In: Český liberalismus, s. 284 – 285.

povolána, aby nyní vedla „k revizi českého dějinného mýtu“²⁸² a pomohla nalézt dobrý, realistický poměr k německé říši. Spolu s dějinnou silou svatováclavské tradice – vyložena byla jako poslání knížecí mírumilovnosti a přináležitosti Čechů k říši v rámci nadnárodního impéria – se konstitutivní státotvornou silou druhé republiky stávala římskokatolická církev. Vystupovala jako státní ideologie, pilíř nového státu a garant křesťanské etiky a na ní založeného mravního řádu. Naopak opuštěním svatováclavské tradice T. G. Masaryk a jeho stoupenci nabídli národu jen „šalebné ideje demokracie“ a způsobili, že se český národ stal „zajatcem liché pokrokovosti“. [...] Předpokladem a podmínkou pro novou kulturní tvorbu mělo být „přezkoumání dosavadního pojetí našich dějin i celé kulturní filosofie“ a novým základem kulturního života se měly stát jako svrchované hodnoty vlast, země, národ a Bůh“.²⁸³

Období druhé republiky katolické monarchisty rozdělilo. Někteří se pokoušeli udržovat kontinuitu demokratického státu, jiní však – často pod dojmem „záchrany národa“ a s představou o prosazení myšlenek, jimž masarykovský a benešovský režim nepřál – pochopili tehdejší dobu jako příležitost k prosazení odlišných koncepcí společenského uspořádání (koncepte autoritativního, korporativního státu) a bohužel též někdy k hledání „viníků“ národní katastrofy. K prvnímu táboru patřil mezi jinými Karel Schwarzenberg, k táboru „autoritářskému“ pak např. Jaroslav Durych, Josef Konstantin Miklík či Rudolf Ina Malý. Co však tyto autory nepřestávalo spojovat, byla víra ve „státotvornou sílu“ římskokatolické církve, v jejíž etice a mravním řádu ti i oni nepřestávali hledat naději a východisko z momentální krize.

Válka mnohé změnila a po roce 1945 se z monarchistického hnutí stává skutečná popelka. Vždyť i někteří předváleční monarchisté hovoří po osvobození již zcela jinak, než v dobách první republiky. S nezbytnou dávkou zjednodušení můžeme dokonce hovořit o jejich (mírném) posunu nalevo. To však platí jen do únorových událostí roku 1948, které znamenají opravdový a viditelný předěl nejen pro katolické monarchisty. Teprve tehdy se prokazuje platnost hesla katolických monarchistů, jež hovoří

²⁸² Americký politolog českého původu Karl Deutsch ostatně tvrdil, že národ je skupina lidí sjednocená mj. pomýleným pohledem na minulost. A Jan Patočka psal, že: „Národní a státní jubilea nesou s sebou nebezpečí, že budou podnětem k sebezvyšování a k utvrzování mýtů, jimiž si společnost sama lichotí.“ Patočka, Češi II, s. 270.

²⁸³ Kuklík, Jan – Gebhart, Jan: Velké dějiny zemí Koruny české XV. a. Praha, Paseka 2006, s. 134 – 138.

o království jakožto o přirozeném státním zřízení, po jehož zbourání a zapomenutí na něj se snadno dostávají k moci demagogičtí a bezskrupulózní „pseudokrálové“. Někteří z těch, o kterých jsme se v této práci zmiňovali, putují po komunistickém puči do vězení, další do emigrace, v níž se s většími či menšími úspěchy pokoušejí udržovat myšlenkovou kontinuitu jak z dob předúnorových, tak hlavně předválečných (Schwarzenberg, Čep).

Předkládaná magisterská diplomová práce měla za cíl představit opomíjené téma prvorepublikového monarchismu a zároveň s tím zpochybnit častá tvrzení o ideologickém monolitu „Masarykova“ Československa. Byť byli republikánská idea a především první prezident Masaryk přijati valnou většinou obyvatel nového státu ve velmi krátké době, existovala uvnitř státu skupina rozhodných kritiků nového zřízení. Myšlenku nového, samostatného státu pokládali zprvu za logické vyústění první světové války a s ní spjaté mezinárodně - politické diskreditace podunajské monarchie. Proti republice se stavěla *a priori* jen menšina těch, o nichž jsme v práci pojednávali. Většina katolických monarchistů stát jako takový přijímala, nesouhlasila však s tím, na jakých ideových základech vznikl a dále existoval a jací lidé jej reprezentovali. Zdůrazňovali absenci výraznější role římského katolicismu, resp. aplikování morálních a etických hodnot s ním spjatých. Pokusy prvorepublikových politiků (tak či onak neúspěšné) důsledně sekularizovat nový stát pochopitelně k řečenému přispět nemohly. Katolickým monarchistům krom toho vadila idea pluralitní demokracie, jež sice usilovala o rovnost všech československých občanů, ve výsledku však mělo jít o „rovnost v průměrnosti“. A s touto průměrností – dotýkající se jak myšlení, tak činů – se nehodlali katoličtí monarchisté smířit po celou dobu existence první republiky. K prosazování svých idejí přitom nehodlali využívat politických stran – vždyť prvorepubliková partitokracie byla stěžejním bodem jejich kritiky – ale spíše katolicky a konzervativně orientovaná periodika. Ta svým způsobem suplovala v prostředí první československé republiky neexistenci čistě konzervativní politické strany a snažila se nabízet čtenářům jiný pohled na tehdejší politickou realitu. Diskuze mezi monarchisty a jejich oponenty probíhala tedy především na stránkách tisku. Tam – nikoli v parlamentu – se tříbily názory členů obou táborů. Aktivity katolických monarchistů však měly v časech před

Mnichovem přese všechnu snahu jen slabou odezvu²⁸⁴, ke slovu se konzervativně orientovaní publicisté, spisovatelé či filosofové dostávali až během několik měsíců trvající druhé republiky, kdy byly „Masarykovo“ Československo a jeho „filozofie“ podrobeni zdrcující kritice. Zatímco část prvorepublikových katolických monarchistů s touto kritikou souhlasila a v zásadě přijala také ideologii druhé republiky, mnozí monarchisté se proti pomnichovským poměrům rozhodně postavili. Situace po druhé světové válce prosazování monarchistických myšlenek nepřála, a ty se – zvláště po únorovém komunistickém puči – rozvíjely hlavně v exilu. Vliv monarchistických idejí v tomto prostředí byl však stejně marginální, ne-li marginálnější, nežli za dob prvorepublikových.

²⁸⁴ Konstatování se týká politických názorů katolických monarchistů, nikoliv jejich umělecké tvorby.

PRAMENY A LITERATURA

Balík, Stanislav – Hloušek, Vít – Holzer, Jan – Šedo, Jakub: Politický systém českých zemí 1848 – 1989. Brno, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav 2003.

Bednář, Miroslav: Idea, z níž se napájí česká státnost. Mladá Fronta DNES, 25. říjen 2008, roč. XIX / 252, str. D7.

Bednář Miroslav: Zrod československé politické filozofie a novodobé obnovení její přerušené tradice. In: Filosofický časopis. 1992, č.2.

Bezecný, Zdeněk: Příliš uzavřená společnost. České Budějovice, Historický ústav Jihočeské univerzity 2005.

Blabolil, Antonín: Křesťansko-politické hnutí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a Československá strana lidová, 1. část, Teze. Praha, ÚV Čs. strany lidové 1969.

Bloy, Léon: Stránky z díla. Praha, Triáda 2007.

Broklová, Eva: Československá demokracie, Politický systém 1918 – 1938. Praha, Sociologické nakladatelství 1992.

Broklová Eva: Prezident Republiky československé – Instituce a osobnost T. G. Masaryka. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2001.

Broklová, Eva (ed.): T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. Století do německé okupace českých zemí. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1998.

Břach, Radko: Československo a Evropa v polovině 20. let. Praha, Paseka 1996.

Březina, Otokar: Korespondence I (1884 – 1908), II (1909 – 1929). Brno, Host 2004.

Cabada, Ladislav – Šanc, David: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005.

Cabada, Ladislav, Vodička, Karel: Politický systém České republiky – Historie a současnost. Praha, Portál 2003.

- Cínek, František: K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 až 1925. Olomouc, Lidové závody tisk. a nakl. 1926.
- Czerný, Jan: Charles Maurras: život a politická doktrína. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1997.
- Čapek, Emanuel: Poměry v Československé republice. Praha, J. Vilímek 1924.
- Čechurová, Jana: Česká politická pravice. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999.
- Čep, Jan: Před námi tma a mráz – Dopisy z let 1942 – 1945. Praha, Torst 2004.
- Čep, Jan: Samomluvy a rozhovory. Praha, Vyšehrad 1997.
- Čep, Jan: Sestra úzkost: zlomky autobiografického eseje. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1993.
- Čep, Jan: Ve vzpomínkách své rodiny. Praha, Torst 2007.
- Čep, Jan: Události a lidé. Praha, Práce 1991.
- Čep, Jan - Zahradníček, Jan: Korespondence I. 1931 – 1943. Praha, Aula 1995.
- Čep, Jan - Zahradníček, Jan: Korespondence II. 1943 – 1948. Praha, Aula 2002.
- Černý, Václav: O povaze naší kultury. Brno, Atlantis 1996.
- Černý, Václav: Paměti I (1921 – 1938), II (1938 – 1945), III (1945 – 1972). Brno, Atlantis 1992, 1994.
- Deml, Jakub: Katolický sen. Brno, Vetus Via 1998.
- Deml, Jakub: Píšu to při světle nočním – Výbor z korespondence z let 1940 – 1961. Praha, Torst 1998.
- Deml, Jakub: Sen jeden svítí (vybral a uspořádal Jindřich Chalupecký, předmluva Jaroslav Med). Praha, Odeon 1991.
- Deml, Jakub: Šlápěje I – XXVI. Brno, Vetus Via 1998 – 2001.

Deml, Jakub: Tepna. Brno, Vetus Via 2000.

Deml, Jakub: Zakázané světlo – Výbor z korespondence z let 1930 – 1939. Praha, Paseka 1999.

Dlouhý – Pokorný, Emil: Zákaz Rozvoje: Katolické listy [versus] prof. dr. Masaryk / Sestav. Josef Kadečka [pseud.]. Olomouc, [nákl.vl.] Kramář a Procházka [distributor], 1902.

Dokoupil, Blahoslav: Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945 – 2000. Brno, Host 2002.

Doležal, Josef: Politická cesta českého katolicismu 1918 – 1928. Praha, Ústředí křesťansko-sociálních dělnických organizací v Čechách 1928.

Dostálek, Jan: Československá strana lidová a stát. Hradec Králové, Tiskové družstvo Adalbertinum 1929.

Durych, Jaroslav: Březinovi, Demlovi, Florianovi – II. díl. Praha, Václav Durych 1989.

Durych, Jaroslav: Češství v Evropě. Praha, Kmen, klub nakladatelů 1936.

Durych, Jaroslav - Durych Václav: Naděje katolictví na konci tisíciletí. Brno, Vetus Via 1996.

Durych, Jaroslav: Kult moci. Rozmach, 1. Března 1924 č. 4, roč. II.

Durych, Jaroslav: O Jakubu Demlovi. Tvar, září – říjen 1928, č. 7 – 8, roč. II.

Durych, Jaroslav: O státu, politice: k potřebě všech, kteří se o politiku kterakkoli zajímají i těch, kteří si politiku oškliví - I. díl (vybral Václav Durych). Praha, Václav Durych 1993.

Durych, Jaroslav: O státu, politice - II. díl, Poznámky a lecjaká povšimnutí 1923-1940. Praha, Václav Durych 1993.

Durych, Jaroslav: Polemiky a skandály. Olomouc, Periplum 2002.

Durych, Jaroslav: Publicistika. Praha, Academia 2001.

Durych, Václav: Jaroslav Durych: Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm. Brno, Atlantis 2000.

Durych, Václav: Vzpomínky na mého otce – Životopis Jaroslava Durycha. Olomouc, Votobia 2001.

Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008.

Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: Katolická církev a totalitarismus v českých zemích. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2001.

Fiala, Petr: Katolicismus a politika - O politické dimenzi katolicismu v postmoderní době. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1995.

Fiala, Petr (ed.): Křesťanské alternativy v politice. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1997.

Fialová, Zuzana: Řád jako projev nejvyšší svobody. Souvislosti, 2000, č. 3 – 4, roč. XI.

Fingerland, Jan: Český konzervatismus, 2001-12-13.
http://www.konzervativismus.sk/article.php?fingerland&ezin_author_id=16 [cit. 2008-10-25]

Florian Jan - Florian Gabriel: Být dlužen za duši – Rozhovor Aleše Palána. Brno, Host 2007.

Franz, Jan: Eseje, kritiky, dopisy. Praha, Triáda 2006.

Frýdl, David: Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky – Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě. Brno, Luboš Marek 2001.

Fučík, Bedřich: Kritické příležitosti II (Dílo Bedřicha Fučíka, svazek 2.). Praha, Triáda/Melantrich 2002.

Fučík, Bedřich: Paralipomena – Bibliografie Bedřicha Fučíka. Praha, Triáda 2006.

Fučík, Bedřich: Rodná krajina básníkov – Přednášky, promluvy a interview z let 1929 – 1983. Praha, Triáda 2003.

Galandauer, Jan: Formování českého politického programu v letech první světové války. Praha, Ústav dějin socialismu 1969.

Galandauer, Jan: František kníže Thun – Místodržící českého království. Praha – Litomyšl, Paseka 2007.

Galandauer, Jan: Karel I. – Poslední český král. Praha - Litomyšl, Paseka 2004.

Galandauer, Jan: Vznik Československé republiky 1918 – Programy, projekty, perspektivy. Praha, Svoboda – Naše vojsko 1988.

Gaži, Martin (ed.): Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích 2008.

Halas, František Xaver: Fenomén Vatikán – Idea a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, české země a Vatikán. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2004.

Halas, František Xaver: Neklidné vztahy. Svitavy, Trinitas, Řím, Křesťanská akademie 1998.

Hajn, Alois: O českých stranách politických. Praha, Státní nakladatelství 1921.

Hanák, David: České konzervativní myšlení (1789 – 1989). Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.

Hanuš, Jiří: Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2005.

Hanuš, Jiří: Tradice českého katolicismu ve 20. století. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2005.

Harna, Josef: První československá republika – Pokus o demokracii ve střední Evropě. Praha, SPN 1993.

- Havelka, Miloš (ed.): Spor o smysl českých dějin 1895 – 1938. Praha, Torst 1995.
- Holeček, Josef: Česká šlechta. Praha – Výklady časové i historické, Českomoravské podniky tiskové a vydavatelské 1918.
- Honzák, František – Neškudla, Bořek - Pečenka, Marek – Stellner, František – Vlčková, Jitka: Evropa v proměnách staletí. Praha, Libri 1997.
- Hruban, Mořic: Národ český a jeho poměr k Římu a dynastii. Řeč posl. Dr. M. Hrubana na oslavu jubilea papežského a císařského na 4. sjezdu katolíků československých v Praze dne 29. srpna 1908. Olomouc, Knížecí arcib. knih- a kamenotisk 1909.
- Hruban, Mořic: O politice Československé strany lidové v letech 1921 – 1923: (referát místopředsedy posl. sněmovny Mořice Hrubana na sjezdu čl. strany lidové v Brně 1. července 1923). Olomouc, nákl. vlast. 1923.
- Chmelař, Jiří: Politické rozvrstvení Československa. Praha, Orbis 1926.
- Chudoba, Bohdan: Vím, komu jsem uvěřil a jiné essaye. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.
- Churaň, Milan a kol.: Kdo byl kdo v českých dějinách 20. století. Praha, Libri 1998.
- Ježek, František: Zápas o nové Československo. Praha, Em. Stivín a synové 1935.
- John, Miroslav: Čechoslovakismus a ČSR 1914 – 1938. Beroun, BAROKO & FOX 1994.
- Joklík, František: České strany politické. Praha, Hejda a Tuček 1923.
- Kalvoda, Josef: Geneze Československa. Praha, Panevropa 1998.
- Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918 – 1938) I – Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918 – 1929). Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2000.
- Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918 – 1938) II – Československo a České země v krizi a ohrožení (1930 – 1936). Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2002.

Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918 – 1938) III – O přežití a o život. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2003.

Kárník, Zdeněk: Konzervativní sociální zdroje supraetnického rakušanství a předlitavského supranacionalismu, in: K novověkým sociálním dějinám českých zemí II. Praha, Karolinum 1998.

Kárník, Zdeněk: Malé dějiny československé. Praha, Dokořán 2007.

Klímek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české XIII. Praha - Litomyšl, Paseka 2000.

Klímek, Antonín - Hoffmann, Petr: Velké dějiny zemí Koruny české XIV. Praha, Paseka 2002.

Klímek, Antonín: Vítejte v první republice. Praha, Havran 2003.

Kobza, Ondřej – Cieslar, Jiří Š.: Prožíváme zradu vzdělanců (Rozhovor s Martinem C. Putnou). Literární noviny, 2006, č. 43.

Komenda, Petr: Jan Čep a Timotheus Vodička: Dvě cesty v českém katolickém myšlení. Olomouc, Studia Moravica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica – Moravica 1/2004, s. 213 – 219.

Kořalka, Jiří: Češi v habsburské říši a Evropě 1815 – 1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích. Praha, Argo 1996.

Koucká, Ivana – Papajík, David (eds.): Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938. Olomouc, Univerzita Palackého 2001.

Kovtun, Jiří: Republika v nebezpečném světě – Éra prezidenta Masaryka 1918 – 1935. Praha, Torst 2005.

Král, Josef: Československá filosofie. Praha, Melantrich 1937.

Křen, Jan: Dvě století střední Evropy. Praha, Argo 2005.

- Kučera, Martin: Český politický katolicismus před první světovou válkou. In: Český časopis historický. 2000, č. 1.
- Kučera, Martin: Pekař proti Masarykovi – Historik a politika. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1995.
- Kučera, Martin: Rakouský občan Josef Pekař – Kapitoly z kulturně politických dějin. Praha, Karolinum 2005.
- Kučera, Zdeněk - Lášek, Jan (eds.): Historie nebo výzva? – Studie ke genezi českého katolického modernismu. Brno, Luboš Marek 2002.
- Kuklík, Jan – Gebhart, Jan: Velké dějiny zemí Koruny české XV. a. Praha, Paseka 2006.
- Kuklík, Jan – Gebhart, Jan: Druhá republika – Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha, Paseka 2004.
- Kůrková, Vendula: Revue Akord v období německé okupace. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity, Brno 2008.
- Kvaček Robert: O novodobé české státotvornosti. In: Češi a svět. Sborník k pětasedmdesátinám Ivana Pfaffa (k vydání připravil Josef Polišenský). Praha, Euroslavica 2000.
- Kvaček, Robert: Podoba vývoje prvního československého státu 1918 – 1938. In: Historický obzor. 1993, č. 11.
- Legutko, Ryszard: Ošklihost demokracie a jiné eseje. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2009.
- Lukavec, Jan: Fanatik, prorok či klaun – G. K. Chesterton a jeho interpreti. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008.
- Lustigová, Martina: Jaká byla politika první republiky? (The politics in the First Republic); In: Nový Polygon. 2005, č. 4. Anotace: Politika první republiky, problémy, klady i zápory. (The politics of the first Czechoslovak republic. Problems.).

Maier, Hans: Politická náboženství – Totalitární režimy a náboženství. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.

Malíř, Jiří - Marek, Pavel a kol.: Politické strany I, 1861 – 1938, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. Brno, Doplněk 2005.

Malý, Rudolf Ina: Sláva dne – Glosy o novém realismu a demokracii. Moravský Krumlov, Národní knihtiskárna 1925.

Marek, Pavel: Apologetové nebo kacíři? - Studie a materiály k dějinám české Katolické moderny, k 100. výročí sjezdu Katolické moderny na Velehradě 1899. Rosice u Brna, Gloria, 1999.

Marek, Pavel: Český katolicismus 1890 – 1914 – Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století. Olomouc – Rosice, Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci a Gloria Rosice 2003.

Marek, Pavel: Emil Dlouhý Pokorný – Život a působení katolického modernisty, politika a žurnalisty. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.

Marek, Pavel - Hanuš, Jiří: Osobnost v církvi a politice – Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006.

Marek, Pavel (ed.): Jan Šrámek: kněz, státník, politik (sborník konference, Olomouc 10. - 11.9. 2003). Olomouc, Moneta – FM 2004.

Marek Pavel – Konečný, Karel – Pehr Michal – Fiala, Petr – Foral, Jiří – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1848 – 2005. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008.

Marek, Pavel: Mons. Josef Světlík (1875-1949): nástin života a díla katolického politika a novináře. Rosice u Brna, Gloria 2001.

Marek, Pavel (ed.): Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008.

- Masaryk, Tomáš Garrigue: Světová revoluce – Za války a ve válce. Praha, Orbis, Čin 1925.
- Masaryk, Tomáš Garrigue: V boji o náboženství. Praha, Jan Laichter 1904.
- Mašek, Petr. Modrá krev – Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích. Praha, Mladá fronta 1999.
- Med, Jaroslav: Jaroslav Durych – fašista?, Literární noviny, 1994, č. 26.
- Med, Jaroslav. Texty mého života. Praha, Torst 2007.
- Mertl, Jan: Co s politickými stranami? Praha, Jan Laichter 1938.
- Mertl, Jan: Politické strany, jejich základy a typy v dnešním světě. Praha, Orbis 1931.
- Miklík, Josef Konstantin: Kniha o dobrém zřízení státu – Kritika demokracie a nový politický systém. Praha, Vlastním nákladem 1931.
- Miller, Daniel E.: Antonín Švehla – Mistr politických kompromisů. Praha, Argo 2001.
- Mlejnek, Josef: Křesťanská univerzita Josefa Floriana. Brno, Vetus Via 2000.
- Nisbet, Robert: Konzervatismus. Praha, Občanský institut 1993.
- Novák, Miroslav: Myšlení J. Maritaina v bývalém Československu. Salve 16, 2006, č. 2, s. 17 – 24.
- Olič, Jiří: Čtení o Jakubu Demlovi. Olomouc, Votobia 1993.
- Olivová, Věra: Dějiny první republiky. Praha, Karolinum 2000.
- Opat, Jaroslav – Tichý, Josef (eds.): Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1998.
- Pánek, Jaroslav a kol.: Idea českého státu v proměnách staletí – Fakta, úvahy, souvislosti. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2008.
- Pasák, Tomáš: Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945. Praha, Práh 2005.

- Patočka, Jan: Češi I. Praha, Oikoymenh 2006.
- Patočka, Jan: Češi II. Praha, Oikoymenh 2007.
- Pavlíček, Václav: 28. říjen a česká státní idea, Ekonom č. 43/2002, též Národní osvobození Vánoční číslo 2002.
- Pečenka, Marek, Luňák, Petr a kol.: Encyklopedie moderní historie. Praha, Libri 1999.
- Pehr, Michal: Cestami křesťanské politiky. Praha, Akropolis 2007.
- Pehr, Michal: Zděšení katolíků bylo pochopitelné (rozhovor s Alešem Palánem), Katolický týdeník č. 43/2008.
- Pekař, Josef: O smyslu českých dějin. Praha, Academia 1999.
- Pekař, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. Praha, Vesmír 1923.
- Peroutka, Ferdinand: Budování státu I – IV. Praha, Lidové noviny 1991.
- Preisner, Rio: O životě a smrti konzervatismu. Olomouc, Votobia 1999.
- Prokš, Petr: Od monarchie k republice - Češi a Slováci v boji za společný stát 1914 – 1918. Jinočany, H & H 1993.
- Putna, Martin C.: Apokalyptismus v myšlení českého katolického exilu. Schwarzenberg – Chudoba – Preisner – Neuwirth. Soudobé dějiny 14, 2007, 2 – 3, s. 379 – 398.
- Putna, Martin C.: Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848 – 1918. Praha, Torst 1998.
- Putna, Martin C.: Jaroslav Durych. Praha, Torst 2003.
- Putna, Martin C.: Předběžný náčrt díla Karla VI. Schwarzenberga na základě jeho pozůstalosti. Souvislosti, 2004, č. 4, roč. XV.
- Rak, Jiří: Bývali Čechové – České historické mýty a stereotypy. Praha, H & H 1994.

Rak, Jiří – Vlnas, Vít (eds.): Habsburské století 1791 – 1914 – Česká společnost ve vztahu k dynastii a monarchii. Praha, Archiv hlavního města Prahy, Pražská informační služba 2004.

Rataj, Jan: O národní autoritativní stát. Praha, Karolinum 1998.

Sak, Robert: Život na vidrholci – Příběh Bedřicha Fučíka. Praha, Paseka 2004.

Scruton, Roger: Slovník politického myšlení. Brno, Atlantis 1999.

Schwarzenberg, František: Masaryk a naše státnost, in: Škutina, Vladimír: Český šlechtic František Schwarzenberg. Praha, Rozmluvy 1990.

Schwarzenberg, Karel (Bojna): Dějinný podklad národovectví. Praha, Národní výzva 1936.

Schwarzenberg, Karel: Dějiny domu schwarzenberského. Souvislosti, 2004, č. 4, roč. XV.

Schwarzenberg, Karel: Obrana svobod. Praha, Československý spisovatel – Lidové noviny 1991.

Schwarzenberg, Karel (ed.): Španělský deník a zrození revolucí. Praha, Ladislav Kuncič 1937.

Schwarzenberg, Karel: Torzo díla – Karel VI. Schwarzenberg. Praha, Torst 2007.

Smolík, Josef – Štěpán, Jan: T. G. Masaryk ve třech stoletích – Rozhovor generací o Masarykových náboženských názorech. Brno, Luboš Marek 2001.

Soldán, Ladislav: Karel Dostál-Lutinov a Nový život: dva sloupy Katolické moderny. Rosice, Gloria 2000.

Soldán, Ladislav - Marek, Pavel: Karel Dostál – Lutinov bez mýtů, předsudků a iluzí – Nástin života a díla vůdčí osobnosti českého katolického modernismu. Třebíč, Arca JiMfa 1998.

Soubigou, Alain: Tomáš Garrigue Masaryk. Praha, Paseka 2004.

Svátek, František. K dějinám sociálních elit první Československé republiky, in: Soudobé dějiny 2, 1996.

Šedivý, Ivan: Češi, české země a velká válka 1914 – 1918. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.

Šmíd, Marek: Masaryk a česká Katolická moderna. Brno, Luboš Marek 2007.

Šmíd, Marek: Masarykův konflikt s katolickou církví na přelomu 19. a 20. století. In: Historický obzor. 2001, č. 11 – 12.

Tomeš, Josef: Slovník k politickým dějinám Československa 1918 – 1992. Praha, Jiří Budka 1994.

Trapl, Miloš: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918 – 1938. Praha, SPN 1990.

Trapl, Miloš: Politický systém první Československé republiky. Ostrava, Krajský pedagogický ústav 1990.

Trapl, Miloš: Politika českého katolicismu na Moravě 1918 – 1938. Praha, SPN 1968.

Trávníček, Mojmír: Pouť a vyhnanství - Život a dílo Jana Čepa. Brno, Proglas 1996.

Urban, Otto: Česká společnost 1848 – 1918. Praha, Svoboda 1982.

Urban, Otto: František Josef I. Praha, Mladá fronta 1991.

Valášek, Martin – Petrbock, Václav – Krč, Jakub: Rozhovor s Jiřím Brabcem nejen o nacionalismu, antisemitismu a literatuře. Souvislosti (Archiv článků z let 1990 – 1995), 1995, č. 4, roč. VI.

Vrabc, Jindřich: Křesťanské strany na politické scéně První republiky. Bakalářská práce, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha 1995.

Vrchovecký, Josef: Masaryk a náboženství. Přerov, Knihkupectví společenských podniků 1938.

Weyr, František – Krofta, Kamil: T.G. Masaryk, hlava státu Československého a duchovní vůdce svého národa: Na paměť čtvrté volby T.G. Masaryka prezidentem Československé republiky dne 24. května 1934. Praha, Otakar Zahradník 1934.

Wiendl, Jan – Komárek, Jan: Není dálky... - Vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930 – 1949. Praha – Litomyšl, Paseka 2003.

Znoj, Milan – Havránek, Jan – Sekera, Martin (eds.): Český liberalismus – Texty a osobnosti. Praha, Torst 1995.

Žaloudek, Karel: Encyklopedie politiky. Praha, Libri 1996.

Žampach, František Method: Přehled dějin Čsl. strany lidové. Brno, Nákladem Lidové Akademie moravskoslezské 1933.

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Projekt magisterské diplomové práce

PROTI MASARYKOVĚ REPUBLICE

**(MONARCHISMUS JAKO IDEOLOGIE ČÁSTI ČESKÉ KATOLICKÉ INTELIGENCE
V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ)**

Vypracoval: Jakub Rychtar, I. ročník oboru politologie

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan P. Kučera

Jakkoli bylo meziválečné Československo po dobu své nedlouhé existence více méně standardní pluralitní demokracií, nevyhýbalo se mu množství problémů a překážek, které muselo překonávat. Mezi první úkoly nového státu a jeho vrcholných představitelů patřilo nepochybně vtisknutí nutné legitimacy, resp. étosu tomuto státnímu útvaru.

První republika, a to bylo jisté specifikum, stála též na svébytné ideologii – ideologii čechoslovakismu. Bez valného přehánění lze říci, že ideologie nové republiky do značné míry odrážela filosofické zázemí a myšlenkový svět jejího prvního prezidenta Tomáše G. Masaryka. Zatímco drtivá většina obyvatel přijala myšlenku republiky, sekulárního státu a pluralitní demokracie západoevropského stříhu za svou, existovala stále menšina těch, kteří proti této ideji vystupovali. Na tomto místě nutno poznamenat důležitou věc: tradice znamenala v tehdejší středoevropském prostoru jednu z významných veličin a krok k republice znamenal pro mnohé krok do neznáma. *Ano, v demokracii si budeme všichni rovni, budeme disponovat stejnými právy a povinnostmi, ale bude to jen rovnost v bídě a v průměrnosti*, ozývaly se hlasy konzervativních či katolicky orientovaných myslitelů, které zněly navzdory nepopiratelným úspěchům První republiky po celou dobu jejího trvání. *Existence demokracie není ve střední Evropě možná, ba co víc, je pro ni přímo škodlivá*, přidávaly se hlasy zvláště britských diplomatů (povětšinou šlechticů) i některých novinářů, kteří viděli zvláště ve zrušení šlechtických privilegií po vzniku republiky osudnou předzvěst zavádění umělého rovnostářství.

Krach separátního míru habsburské monarchie s dohodovými mocnostmi, jakož i prostá nemožnost rekonstituovat mocnářství na federativním základě, umožnila západním spojencům definovat jeden ze svých stěžejních válečných cílů: mělo jím být dekonstruování monarchie a vznik samostatných států. Cíl se podařil. Avšak všechny nové státy, jež byly tak či onak vybudovány na troskách Rakouska – Uherska, rostly a formovaly se v atmosféře všeobecné krize – hospodářské, morální i myšlenkové. Značná část starých a léty prověřených tradic a zvyků byla zpochybněna. Ostatně ještě nějakou dobu po svém ustavení musela republika bojovat o svou legitimitu, čelila vlně stávek a sociálních revolt, objevily se dokonce pokusy o komunistický převrat. Vše zmíněné se pochopitelně nemohlo neodrazit na dalším fungování republiky

a demokracie, počáteční problémy se však promítly i do fungování prvorepublikového politického a potažmo i stranického systému.

A právě na morální krizi, způsobenou překotnými událostmi po skončení První světové války a pádu habsburské monarchie, upozorňovala řada českých, katolicky a konzervativně orientovaných myslitelů, publicistů, politiků i umělců. Těm však nebylo nakloněno celkové duchovní prostředí Československé republiky, ani pilře, na kterých tento stát stál.

Byly jimi:

1. Republikánství - monarchie byla totiž velmi brzy označena za jednoho z viníků právě proběhnuvší války, byla tedy opuštěna jako zastaralá, ba zhoubná.
2. Sociální radikalismus – sociální revolta a ekonomický rozvrat, jenž byl její příčinou, byly chápány jako logické vyústění války. Vystávalo proto přesvědčení o přebudování sociálního mechanismu nového státu.
3. Antikatolicismus a odluka církve od státu – odpovídalo snaze o vypořádání se s habsburskou minulostí. Avizovaný rozchod byl ale zpochybněn založením Československé církve husitské.
4. Čechoslovakismus a československý nacionalismus – válka přinesla vlnu nacionálního šovinismu, idea sebeurčení národů vedla ke vzniku národně čistých národních států, v situaci národnostně složitého Československa vedla ke konstrukci čechoslovakismu, založeném na existenci jednotného československého národa.

Je signifikantní, že ani s jedním z těchto bodů žádný z představitelů katolicky orientovaných intelektuálů vcelku nesouhlasil a s ohledem na své vnitřní ustrojení snad ani souhlasit nemohl.

Obrátme nyní pozornost především ke dvěma z těchto bodů. Budou pro naši práci stěžejní.

O konci rakousko – uherské monarchie nebylo pochyb již v průběhu světové války. Iniciativy císaře Karla I. týkající se federalizace monarchie přišly ke slovu

s tragickým zpožděním a ani další pokusy tohoto posledního habsburského mocnáře svůj stát zachránit úspěšné nebyly. Když monarchie padla a místo ní vznikly nástupnické státy, vyvstal problém volby nového, pokud možno co nejvhodnějšího zřízení pro tyto nové státní celky. Jak již řečeno výše: tradice byla v tehdejší středoevropském prostoru jen stěží vykořenitelná, logicky se proto nabízelo „založení“ českého království. Není bez zajímavosti, že otázkou pretendentů českého trůnu se zabýval mj. i pozdější prezident Masaryk. Idea republiky a s ní spjatá negace monarchie, jako přežilého státního zřízení přišla tedy ke slovu až posléze, rozhodně nebyla v tomto smyslu Masarykem a jeho spolupracovníky prosazována od samého začátku jejich politického působení.

Přesto se na území nové, „Masarykovy“ republiky nalézalo nemálo těch, kteří se s idejí monarchie a jejího panovníka neloučili právě lehce. Motivů bylo jistě více – od čistě ideologických (touha zachovat konstituční monarchii), přes psychologické (panovník jakožto personifikovaná hlava rakousko – uherské rodiny a rovněž poslední instance v byrokratickém slova smyslu, k níž je možno se odvolat) až po náboženské (monarchie postavená na římském katolicismu jako na staletími prověřené, a tudíž spolehlivé státní ideologii).

Touha navrátit se ke starým pořádkům, reprezentovaným „obrozenou monarchií“, jež bude sto řešit a nakonec i vyřešit mnohé problémy spjaté s novým republikánským zřízením, byla tedy silná i za První republiky. Byť se pochopitelně nejednalo o myšlenky masově rozšířené.

Kdo tedy byli ti, kteří v českých zemích (z důvodů odlišné situace na Slovensku a Podkarpatské Rusi vědomě nevolím „celočeskoslovenskou“ optiku) myšlenky pevnějšího ukotvení katolicismu a znovuzřízení monarchie prosazovali? Z jakého vyšli prostředí? Jakými prostředky se pokoušeli tyto své ideje prezentovat? Na jakých platformách tak činili? Jakou měly jejich aktivity odezvu? Jak probíhala jejich komunikace s názorovými protivníky? Cílem mé magisterské diplomové práce bude nejen tyto otázky kvalitně, s odbornou akribií zodpovědět, nýbrž též opravit mnohé z omylů a polopravd, které se kolem těch, o nichž bude řeč, stále šíří.

Ve své práci bych se chtěl jednoznačně zaměřit na politologický rozbor celého problému. Metodologicky by se mělo jednat jak o analýzu, tak o komparaci. V rámci heuristiky je výhodou, že všechny primární dokumenty byly již publikovány, takže při práci tohoto druhu není nutný archivní výzkum. Zde půjde spíše o interpretaci dostatečně publikované materie, a to podle standardních zásad našeho oboru.

Úvod

(seznámení s problematikou, heuristika, metodologie)

Kapitola první

Filosofie První republiky a její ideologie

(konstruování nového, republikánského zřízení, jeho povaha, úsilí o legitimizaci nového státu a státní ideologie, filosofie nového státu a její tvůrci)

Kapitola druhá

Katolický monarchismus v „Masarykově republice“ – základní charakteristika

(kořeny a ideologické zdroje prvorepublikového monarchismu, jeho myšlenkové zázemí, prosazování ideje monarchismu v prostředí První československé republiky),

Kapitola třetí

Katolický monarchismus – témata, platformy, představitelé, vliv

(témata katolického monarchismu, svatováclavská „politická teorie“, politické a kulturní platformy, na nichž byly prezentovány monarchistické myšlenky katolicky orientovaných intelektuálů, nejvýznamnější představitelé monarchisticko – katolického proudu v českých zemích, jejich myšlenky a tvorba s nimi spjatá, politická síla katolického monarchismu)

Závěr

(kladná a záporná odezva monarchistických aktivit české katolické meziválečné inteligence, názorové střety monarchistů s oponenty, další život monarchistické myšlenky a pozdější reakce na aktivity českých monarchistů po roce 1938, celkové zhodnocení problematiky)

PRAMENY A LITERATURA

Balík, Stanislav – Hloušek, Vít – Holzer, Jan – Šedo, Jakub: Politický systém českých zemí 1848 – 1989. Brno, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav 2003.

Bednář, Miroslav: Idea, z níž se napájí česká státnost. Mladá Fronta DNES, 25. říjen 2008, roč. XIX / 252, str. D7.

Bednář Miloslav: Zrod československé politické filozofie a novodobé obnovení její přerušené tradice. In: Filosofický časopis. 1992, č.2.

Blabolil, Antonín: Křesťansko-politické hnutí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a Československá strana lidová, 1. část, Teze. Praha, ÚV Čs. strany lidové 1969.

Broklová, Eva: Československá demokracie, Politický systém 1918 – 1938. Praha, Sociologické nakladatelství 1992.

Broklová Eva: Prezident Republiky československé – Instituce a osobnost T. G. Masaryka. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2001.

Broklová, Eva (ed.): T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. Století do německé okupace českých zemí. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1998.

Březina, Otokar: Korespondence I (1884 – 1908), II (1909 – 1929). Brno, Host 2004.

Cabada, Ladislav – Šanc, David: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005.

Cabada, Ladislav, Vodička, Karel: Politický systém České republiky – Historie a současnost. Praha, Portál 2003.

Cinek, František: K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 až 1925. Olomouc, Lidové závody tisk. a nakl. 1926.

Čapek, Emanuel: Poměry v Československé republice. Praha, J. Vilímek 1924.

Čechurová, Jana: Česká politická pravice. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999.

- Čep, Jan: Před námi tma a mráz – Dopisy z let 1942 – 1945. Praha, Torst 2004.
- Čep, Jan: Samomluvy a rozhovory. Praha, Vyšehrad 1997.
- Čep, Jan: Sestra úzkost: zlomky autobiografického eseje. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1993.
- Čep, Jan: Ve vzpomínkách své rodiny. Praha, Torst 2007.
- Čep, Jan: Události a lidé. Praha, Práce 1991.
- Čep, Jan - Zahradníček, Jan: Korespondence I. 1931 – 1943. Praha, Aula 1995.
- Čep, Jan - Zahradníček, Jan: Korespondence II. 1943 – 1948. Praha, Aula 2002.
- Černý, Václav: O povaze naší kultury. Brno, Atlantis 1996.
- Černý, Václav: Paměti I (1921 – 1938), II (1938 – 1945), III (1945 – 1972). Brno, Atlantis 1992, 1994.
- Deml, Jakub: Katolický sen. Brno, Vetus Via 1998.
- Deml, Jakub: Píšu to při světle nočním – Výbor z korespondence z let 1940 – 1961. Praha, Torst 1998.
- Deml, Jakub: Sen jeden svítí (vybral a uspořádal Jindřich Chalupecký, předmluva Jaroslav Med). Praha, Odeon 1991.
- Deml, Jakub: Šlápěje I – XXVI. Brno, Vetus Via 1998 – 2001.
- Deml, Jakub: Tepna. Brno, Vetus Via 2000.
- Deml, Jakub: Zakázané světlo – Výbor z korespondence z let 1930 – 1939. Praha, Paseka 1999.
- Dlouhý – Pokorný, Emil: Zákaz Rozvoje: Katolické listy [versus] prof. dr. Masaryk / Sestav. Josef Kadečka [pseud.]. Olomouc, [nákl.vl.] Kramář a Procházka [distributor], 1902.

Doležal, Josef: Politická cesta českého katolicismu 1918 – 1928. Praha, Ústředí křesťansko-sociálních dělnických organizací v Čechách 1928.

Dostálek, Jan: Československá strana lidová a stát. Hradec Králové, Tiskové družstvo Adalbertinum 1929.

Durych, Jaroslav: 28. říjen. Rozmach, 1. Listopadu 1923, roč. I.

Durych, Jaroslav: Březinovi, Demlovi, Florianovi – II. díl. Praha, Václav Durych 1989.

Durych, Jaroslav: Češství v Evropě. Praha, Kmen, klub nakladatelů 1936.

Durych, Jaroslav - Durych Václav: Naděje katolictví na konci tisíciletí. Brno, Vetus Via 1996.

Durych, Jaroslav: Kult moci. Rozmach, 1. Března 1924 č. 4, roč. II.

Durych, Jaroslav: O Jakubu Demlovi. Tvar, září – říjen 1928, č. 7 – 8, roč. II.

Durych, Jaroslav: O státu, politice: k potřebě všech, kteří se o politiku kterakkoli zajímají i těch, kteří si politiku oškliví - I. díl (vybral Václav Durych). Praha, Václav Durych 1993.

Durych, Jaroslav: O státu, politice - II. díl, Poznámky a lecjaká povšimnutí 1923-1940. Praha, Václav Durych 1993.

Durych, Jaroslav: Polemiky a skandály. Olomouc, Periplum 2002.

Durych, Jaroslav: Publicistika. Praha, Academia 2001.

Durych, Václav - Jaroslav Durych: Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm. Brno, Atlantis 2000.

Durych, Václav: Vzpomínky na mého otce – Životopis Jaroslava Durycha. Olomouc, Votobia 2001.

Fiala, Petr – Foral, Jiří – Konečný, Karel – Marek, Pavel – Pehr, Michal – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus 1848 – 2005. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008.

Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: Katolická církev a totalitarismus v českých zemích. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2001.

Fiala, Petr: Katolicismus a politika: o politické dimenzi katolicismu v postmoderní době. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1995.

Fiala, Petr (ed.): Křesťanské alternativy v politice. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1997.

Fingerland, Jan: Český konzervatismus, 2001-12-13. http://www.konzervativizmus.sk/article.php?fingerland&ezin_author_id=16 [cit. 2008-10-25]

Florian Jan - Florian Gabriel: Být dlužen za duši – Rozhovor Aleše Palána. Brno, Host 2007.

Franz, Jan: Eseje, kritiky, dopisy. Praha, Triáda 2006.

Fučík, Bedřich: Kritické příležitosti II (Dílo Bedřicha Fučíka, svazek 2.). Praha, Triáda/Melantrich 2002.

Fučík, Bedřich: Paralipomena – Bibliografie Bedřicha Fučíka. Praha, Triáda 2006.

Galandauer, Jan: Formování českého politického programu v letech první světové války. Praha, Ústav dějin socialismu 1969.

Galandauer, Jan: Karel I. – Poslední český král. Praha, Paseka 2004.

Galandauer, Jan: Vznik Československé republiky 1918 – Programy, projekty, perspektivy. Praha, Svoboda – Naše vojsko 1988.

Halas, František X.: Neklidné vztahy. Svitavy, Trinitas, Řím, Křesťanská akademie 1998.

Hajn, Alois: O českých stranách politických. Praha, Státní nakladatelství 1921.

Hanák, David: České konzervativní myšlení (1789 – 1989). Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.

Hanuš, Jiří: Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2005.

Hanuš, Jiří: Tradice českého katolicismu ve 20. století. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2005.

Harna, Josef: První československá republika – Pokus o demokracii ve střední Evropě. Praha, SPN 1993.

Havelka, Miloš (ed.): Spor o smysl českých dějin 1895 – 1938. Praha, Torst 1995.

Hruban, Mořic: Národ český a jeho poměr k Římu a dynastii. Řeč posl. Dr. M. Hrubana na oslavu jubilea papežského a císařského na 4. sjezdu katolíků československých v Praze dne 29. srpna 1908. Olomouc, Knížecí arcib. knih- a kamenotisk 1909.

Hruban, Mořic: O politice Československé strany lidové v letech 1921 – 1923: (referát místopředsedy posl. sněmovny Mořice Hrubana na sjezdu čl. strany lidové v Brně 1. července 1923). Olomouc, nákl. vlast. 1923.

Chmelař, Jiří: Politické rozvrstvení Československa. Praha, Orbis 1926.

Churaň, Milan a kol.: Kdo byl kdo v českých dějinách 20. století. Praha, Libri 1998.

Ježek, František: Zápas o nové Československo. Praha, Em. Stivín a synové 1935.

John, Miroslav: Čechoslovákismus a ČSR 1914 – 1938. Beroun, BAROKO & FOX 1994.

Joklík, František: České strany politické. Praha, Hejda a Tuček 1923.

Kalvoda, Josef: Geneze Československa. Praha, Panevropa 1998.

Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918 – 1938) I – Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918 – 1929). Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2000.

Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918 – 1938) II – Československo a České země v krizi a ohrožení (1930 – 1936). Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2002.

Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918 – 1938) III – O přežití a o život. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2003.

Kárník, Zdeněk: Malé dějiny československé. Praha, Dokořán 2007.

Klimek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české XIII. Praha, Paseka 2000.

Klimek, Antonín - Hoffmann, Petr: Velké dějiny zemí Koruny české XIV. Praha, Paseka 2002.

Koucká, Ivana – Papajík, David (eds.): Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938. Olomouc, Univerzita Palackého 2001.

Kovtun, Jiří: Republika v nebezpečném světě – Éra prezidenta Masaryka 1918 – 1935. Praha, Torst 2005.

Křen, Jan: Dvě století střední Evropy. Praha, Argo 2005.

Kučera, Martin: Český politický katolicismus před první světovou válkou. In: Český časopis historický. 2000, č. 1.

Kučera, Martin: Pekař proti Masarykovi – Historik a politika. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1995.

Kučera, Martin: Rakouský občan Josef Pekař – Kapitoly z kulturně politických dějin. Praha, Karolinum 2005.

Kučera, Zdeněk - Lášek, Jan (eds.): Historie nebo výzva? – Studie ke genezi českého katolického modernismu. Brno, Luboš Marek 2002.

Kuklík, Jan – Gebhart, Jan: Velké dějiny zemí Koruny české XV. a. Praha, Paseka 2006.

Kuklík, Jan – Gebhart, Jan: Druhá republika – Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha, Paseka 2004.

Kvaček, Robert: Podoba vývoje prvního československého státu 1918 – 1938. In: Historický obzor. 1993, č. 11.

Lustigová, Martina: Jaká byla politika první republiky? (The politics in the First Republic); In: Nový Polygon. 2005, č. 4. Anotace: Politika první republiky, problémy, klady i zápory. (The politics of the first Czechoslovak republic. Problems.).

Malíř, Jiří - Marek, Pavel a kol.: Politické strany I, 1861 – 1938, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. Brno, Doplněk 2005.

Marek, Pavel: Apologetové nebo kacíři? - Studie a materiály k dějinám české Katolické moderny, k 100. výročí sjezdu Katolické moderny na Velehradě 1899. Rosice u Brna, Gloria, 1999.

Marek, Pavel: Český katolicismus 1890 – 1914 – Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století. Olomouc – Rosice, Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci a Gloria Rosice 2003.

Marek, Pavel: Emil Dlouhý Pokorný – Život a působení katolického modernisty, politika a žurnalisty. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.

Marek, Pavel - Hanuš, Jiří: Osobnost v církvi a politice – Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006.

Marek, Pavel (ed.): Jan Šrámek: kněz, státník, politik (sborník konference, Olomouc 10. - 11.9. 2003). Olomouc, Moneta – FM 2004.

Marek Pavel – Konečný, Karel – Pehr Michal – Fiala, Petr – Foral, Jiří – Trapl, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1848 – 2005. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008.

Marek, Pavel: Mons. Josef Světlík (1875-1949): nástin života a díla katolického politika a novináře. Rosice u Brna, Gloria 2001.

Marek, Pavel (ed.): Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008.

- Masaryk, Tomáš Garrigue: Světová revoluce – Za války a ve válce. Praha, Orbis, Čin 1925.
- Med, Jaroslav: Jaroslav Durych – fašista?, Literární noviny, 1994, č. 26.
- Med, Jaroslav. Texty mého života. Praha, Torst 2007.
- Mertl, Jan: Co s politickými stranami? Praha, Jan Laichter 1938.
- Mertl, Jan: Politické strany, jejich základy a typy v dnešním světě. Praha, Orbis 1931.
- Mlejnek, Josef: Křesťanská univerzita Josefa Floriana. Brno, Vetus Via 2000.
- Olič, Jiří: Čtení o Jakubu Demlovi. Olomouc, Votobia 1993.
- Olivová, Věra: Dějiny první republiky. Praha, Karolinum 2000.
- Opat, Jaroslav – Tichý, Josef (eds.): Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1998.
- Pánek, Jaroslav a kol.: Idea českého státu v proměnách staletí – Fakta, úvahy, souvislosti. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2008.
- Pasák, Tomáš: K historii českého fašismu - Český fašismus a jeho zhoubná politika v letech 1922-1945. Praha, ČSPB 1985.
- Patočka, Jan: Češi I. Praha, Oikoymenh 2006.
- Patočka, Jan: Češi II. Praha, Oikoymenh 2007.
- Pečenka, Marek, Luňák, Petr a kol.: Encyklopedie moderní historie. Praha, Libri 1999.
- Pehr, Michal: Cestami křesťanské politiky. Praha, Akropolis 2007.
- Pekař, Josef: O smyslu českých dějin. Praha, Academia 1999.
- Peroutka, Ferdinand: Budování státu I – IV. Praha, Lidové noviny 1991.
- Prokš, Petr: Od monarchie k republice - Češi a Slováci v boji za společný stát 1914 – 1918. Jinočany, H & H 1993.

Putna, Martin C.: Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848 – 1918. Praha, Torst 1998.

Putna, Martin C.: Jaroslav Durych. Praha, Torst 2003.

Rak, Jiří – Vlnas, Vít (eds.): Habsburské století 1791 – 1914 – Česká společnost ve vztahu k dynastii a monarchii. Praha, Archiv hlavního města Prahy, Pražská informační služba 2004.

Rataj, Jan: O národní autoritativní stát. Praha, Karolinum 1998.

Sak, Robert: Život na vidrholci – Příběh Bedřicha Fučíka. Praha, Paseka 2004.

Schwarzenberg, Karel František: Obrana svobod. Praha, Československý spisovatel – Lidové noviny 1991.

Schwarzenberg, Karel František: Torzo díla – Karel VI. Schwarzenberg. Praha, Torst 2007.

Smolík, Josef – Štěpán, Jan: T. G. Masaryk ve třech stoletích – Rozhovor generací o Masarykových náboženských názorech. Brno, Luboš Marek 2001.

Soldán, Ladislav: Karel Dostál-Lutinov a Nový život: dva sloupy Katolické moderny. Rosice, Gloria 2000.

Soldán, Ladislav - Marek, Pavel: Karel Dostál – Lutinov bez mýtů, předsudků a iluzí – Nástin života a díla vůdčí osobnosti českého katolického modernismu. Třebíč, Arca JiMfa 1998.

Soubigou, Alain: Tomáš Garrigue Masaryk. Praha, Paseka 2004.

Šmíd, Marek: Masaryk a česká Katolická moderna. Brno, Luboš Marek 2007.

Šmíd, Marek: Masarykův konflikt s katolickou církví na přelomu 19. a 20. Století. In: Historický obzor. 2001, č. 11 – 12.

Tomeš, Josef: Slovník k politickým dějinám Československa 1918 – 1992. Praha, Jiří Budka 1994.

Trapl, Miloš: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918 – 1938. Praha, SPN 1990.

Trapl, Miloš: Politický systém první Československé republiky. Ostrava, Krajský pedagogický ústav 1990.

Trapl, Miloš: Politika českého katolicismu na Moravě 1918 – 1938. Praha, SPN 1968.

Urban, Otto: Česká společnost 1848 – 1918. Praha, Svoboda 1982.

Vrabec, Jindřich: Křesťanské strany na politické scéně První republiky. Bakalářská práce, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy 1995.

Vrchovecký, Josef: Masaryk a náboženství. Přerov, Knihkupectví společenských podniků 1938.

Weyr, František – Krofta, Kamil: T.G. Masaryk, hlava státu Československého a duchovní vůdce svého národa: Na paměť čtvrté volby T.G. Masaryka prezidentem Československé republiky dne 24. května 1934. Praha, Otakar Zahradník 1934.

Wiendl, Jan – Komárek, Jan: Není dálky... - Vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930 – 1949. Praha – Litomyšl, Paseka 2003.

Žaloudek, Karel: Encyklopedie politiky. Praha, Libri 1996.